Starptautiskās zinātniskās konferences

Konkurence, integrācija, kooperācija: Baltijas reģiona ekonomikas attīstības reģionālie un starptautiskie aspekti

PROGRAMMA

2006. gada 25 martā

SATURS

NO PROJEKTA VADĪTĀJA

Elena Dubra
LATVIJAS STRUKTURĀLĀS, SOCIĀLĀS UN DARBA TIRGUS POLITIKAS PILNVEIDOŠANAS ASPEKTI

Леонид Григорьев
ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВОСТОЧНОЙ БАЛТИКИ

Войцех Косидовский
ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЁННОСТИ ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН РЕГИОНА БАЛТИЙСКОГО МОРЯ

Marina Koževņikova, Kristīne Gorbunova
NODOKĻU POLITIKAS IZMAIŅU IETEKME UZ LATVIJAS EKONOMIKAS IZAUGSMES DINAMIKU

Ольга Лавриненко
НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ МЕЖРЕГИОНАЬНОГО СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА УРОВНЯ ЖИЗНИ

Aleksejs Meļihovs
TEHNOLOĢISKAIS PROGRESS LATVIJĀ: KOBA-DUGLASA RAŽOŠANAS FUNKCIJAS LINEĀRĀ UN NELINEĀRĀ MODELĒŠANA

Rita Sīle
LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS SEKTORA KONKURĒTSPĒJA PĒC EIROPAS SAVIENĪBAS PAPLAŠINĀŠANĀS. MĪTI UN REALITĀTE

Ivars Tillers
P-STAR UN CENU DINAMIKA LATVIJĀ

Deniss Titarenko
ĀRVALSTU TIEŠO INVESTĪCIJU IETEKME UZ IEKŠĒJIEM KAPITĀLA VEIDOŠANAS PROCESIEM BALTIJAS VALSTĪS

Oļegs Tkačevs
LATVIJAS VALDĪBAS ĪSTENOTĀS FISKĀLĀS POLITIKAS ANALĪZE, LATVIJAI INTEGRĒJOTIES EIRO ZONĀ

Starptautiskās zinātniskās konferences (2006. gada 25 martā) programma

No projekta vadītāja
(tīri personīgs viedoklis)

Es, dzimis un pārliecināts Latvijas krievs, sirdī zinu, kas ir tas, ko Puškins nosaucis par "mīlestību pret dzimtajām krāsmatām, mīlestību pret tēvu šķirstiem", un zemi, ko mūsu senči saviem sviedriem slacījuši, nemainīšu ne pret franču Rivjēru, ne Voroņežas melnzemi. Tomēr, domājot par savu attieksmi pret Latviju, arvien biežāk atmiņā uzpeld rindas, ko manis jau minētais krievu dzejnieks pirms 180 gadiem rakstīja savam draugam kņazam P.Vjazemskim: "Es, protams, savu tēvzemi nicinu no galvas līdz kājām, bet esmu sarūgtināts, ja arī ārzemnieks jūt to pašu." Rūgtums par Latviju, kur visu līmeņu "tautas kalpi" un "birokrāti" pārlieku bieži dod iemeslus to nicināt! Tāpēc piedalīšanos Baltijas foruma projektos es uzskatu par ieguldījumu, ko savu iespēju robežās varu piedāvāt, lai arvien vairāk vienkāršu Latvijas iedzīvotāju sevī rastu iemeslu lepnumam, jo tad viņiem nenāksies kļūt par "patriotiem" un attiecīgi – par dažādu politisko tehnoloģiju instrumentu.

Baltijas forums ir izglītojoša, nevalstiska un nepolitiska organizācija. Mēs cenšamies apmierināt cilvēku tieksmi gūt zināšanas par sabiedrību un cilvēku, tāpēc ka šīs zināšanas ietekmē pašu objektu – cilvēkus un sabiedrību, kurā viņi dzīvo. Foruma darbības sešos gados ir sarīkotas desmit starptautiskas konferences, kurās plašai auditorijai tika dota iespēja iepazīties ar pasaulē pazīstamu ekspertu viedokļiem par aktuāliem jautājumiem, kas skar sabiedrības, ekonomikas, kultūras un starpnacionālo attiecību attīstību. Forums ir ierosinājis daudzas diskusijas, bijušas neskaitāmas tikšanās ar ievērojamiem zinātniekiem un sabiedriskajiem darbiniekiem. Baltijas foruma organizētajos pasākumos ir piedalījušies vairāk nekā desmit tūkstoši cilvēku. Bez tam Forums veic pētījumus sociālo zinātņu jomā, ir laidis klajā trīs grāmatas, un vēl divas tiek gatavotas izdošanai. Par mūsu lielajiem un ne tik lielajiem projektiem varat lasīt internetā www.balticforum.org.

2006. gadā mēs organizējām jau otro zinātnisko konferenci Latvijas universitāšu doktorantiem. Konferences tēma bija "Konkurence, integrācija, kooperācija: Baltijas reģiona ekonomiskās attīstības reģionālais un starptautiskais aspekts", un tās organizēšanā un norisē piedalījās četru valstu pārstāvji – Baltijas foruma partneri un dalībnieki. Jūs turat rokās zinātnisko darbu krājumu, kurā iekļauti vairāki ziņojumi, kas tika nolasīti šajā konferencē, kā arī konferences programma un tās dalībnieku saraksts. Mūsu autoru zinātniskie pētījumi sniedz cilvēkiem jaunas zināšanas, un tas nozīmē, ka ir pamats cerēt: tie spēj zināmā mērā mainīt sabiedrību.

LATVIJAS STRUKTURĀLĀS, SOCIĀLĀS UN DARBA TIRGUS POLITIKAS PILNVEIDOŠANAS ASPEKTI

Elena Dubra

Latvijas Universitāte, Ekonomikas un vadības fakultāte
Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050, Latvija
Tālr. (+371) 7034780; e-pasts: edubra@lanet.lv

Raksta mērķis ir analizēt Latvijas strukturālo, sociālo darba tirgus politikas attīstību un konverģences iespējas ES tirgū, kā arī izanalizēt Latvijas strukturālās un sociālās politikas īstenošanu, lai nodrošinātu stabilu sociāli ekonomisko izaugsmi. Rakstā ir ietverta informācija par Latvijas darba tirgus pilnveidošanas stratēģiskajiem aspektiem.

Atslēgvārdi: sociāli ekonomiskā attīstība, Latvijas ekonomiskās stratēģijas, konverģence, strukturālā politika, sociālā politika, darba tirgus.

Ekonomikas liberalizācijas process pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas izrādījās nepieciešams, bet ne pietiekošs tās nozaru un uzņēmumu pārstrukturizēšanas nosacījums. Atbilstoši neoklasiskiem ekonomiskās augsmes modeļiem, atvērta valsts ekonomika konverģēs ar citām ekonomikām, pie tam konverģences dinamika ir apgriezti proporcionāla kapitāla krājumiem – valstīs, kurām kapitāls uz vienu iedzīvotāju ir zemāks, būs augstāks no kapitāla iegūtais galējais produkts. [4,23-81]

Pēdējās desmitgadēs ir radīti jauni ekonomiskās attīstības modeļi, kas neparedz viennozīmīgu konverģenci ienākumu ziņā starp nabadzīgajām un bagātajām valstīm (vai reģioniem). Ņemot vērā tādus faktorus, kā, piemēram, darbaspēka migrācija un "smadzeņu noplūde", tiek prognozēta diverģence (negatīvā konverģence) starp dažādām iedzīvotāju grupām valstu iekšienē. Atbilstoši neoliberālo teoriju idejām, konverģences trūkums ir skaidrojams ar nacionālo ekonomiku nepietiekamo liberalizācijas un atvērtības (ārējās tirdzniecības īpatsvars pret NKP) pakāpi. Tomēr realitāte rāda, ka izlīdzināšanās process ES valstīs nenotiek automātiski tirgus liberalizācijas rezultātā.

Pagaidām tikai dažas no ES jaunajām dalībvalstīm ir uzrādījušas tendenci konverģēt ienākumu uz vienu iedzīvotāju ziņā ar Rietumeiropas valstīm. Lielākā daļa prognožu vēsta, ka ES jauno dalībvalstu konverģence ar ienākumu līmeni attīstītajās Rietumeiropas ekonomikās būs garš un sarežģīts process.

Pēdējā Eiropas Savienības paplašināšanās, kad tai pievienojās 10 jaunās ekonomiski atpalikušās Centrāl un Austrumeiropas valstis, kuru ekonomikas pakļautas būtiskiem konverģences procesiem pieprasa dažādas pieejas valstu ekonomikas attīstības novērtēšanai. Sakarā ar to jauno ES dalībvalstu politikas mērķis ir samazināt ekonomisko atšķirību dažādu valstu un reģionu starpā vai jāveicina ekonomisko un sociālo Kohēziju – ekonomisko un sociālo atšķirību izlīdzināšanu ES ietvaros.

Latvijā realizētās strukturālas politikas galvenais mērķis ir ar ekonomikas strukturālo izmaiņu palīdzību un regulēšanas instrumentiem panākt ilgstošu ekonomisko

pieaugumu, lai nodrošinātu konkurētspējas palielināšanos un iedzīvotāju dzīves līmeņa celšanos. Visaptverošākais rādītājs ekonomikas pieaugumam ir nacionāla kopprodukta (NKP) pieaugums, precīzāk, reālā nacionālā kopprodukta uz vienu iedzīvotāju pieaugums pie augsta nodarbinātības līmeņa.

Latvijas ekonomikas galvenais strukturālas politikas uzdevums saistīts ar pāreju no lētās un vienkāršās ražošanas uz ražošanu ar augstu pievienoto vērtību, augstu tehnoloģisko līmeni, kas prasa augstu specifisku zināšanu līmeni. Patreiz visai lielu popularitāti ieguvuši dažādi valstu ekonomikas attīstības vērtējumu un salīdzināšanas indeksi, tanī skaitā arī valsts globālās konkurētspējas indekss. Ar globālo konkurētspēju tiek saprasts institūciju un valsts ekonomiskās politikas kopums, kas var veicināt augstu ekonomisko izaugsmi vidējā termiņā.

Eiropas Savienībā ir izstrādāta strukturālās politikas novērtēšanas sistēma, kura balstās uz sešām vērtējumu grupām, un ietver 42 strukturālās attīstības rādītājus. [10], [11]. Šīs sistēmas ietvaros tiek praktizēta valsts strukturālās politikas novērtēšanas indeksu, koeficientu un procentuālo attiecību sistēma, pēc kuras valsts sasniegtais līmenis tiek salīdzināts ar ES vidējiem rādītājiem, kuru attiecīgie indeksi pielīdzināti simtam. Strukturālās novērtēšanas sistēma ES valstīs ietver sekojošās sešu valstu vērtējuma grupas:

- Ekonomiskās attīstības pamatrādītāji
- Nodarbinātības un darbaspēka kvalitātes rādītāji
- Inovācijas un pētniecība
- Ekonomikas reforma
- Sociālā kohēzija
- Apkārtējā vide.

Eiropas Savienības veidošanas procesā ir pierādījies, ka nepieciešams saglabāt līdzsvaru starp ekonomiskajām un sociālajām dimensijām, nodrošinot jaunu darba vietu radīšanu vai esošo saglabāšanu.

No teorētiskā viedokļa sociālās politikas pamatideja ir meklēt veidus, kā panākt sociālo atšķirību izlīdzināšanu jeb konverģenci, kas nozīmē sasniegt ātrāku ekonomisko pieaugumu nabadzīgākajos valstīs. Sociāla politika vienmēr ir saistīta ar tādām specifiskām aktivitātēm kā sociālo resursu pārdalīšana, un tādēļ nebeidzama ir dilemma par to, cik tālu būtu pieļaujama valsts iejaukšanās sociālajos procesos.

Sociālo modeļu shēmu var ilustrēt analizējot sociāli ekonomiskos sakarus starp modeļu pamatelementiem. [13; 9, 10]

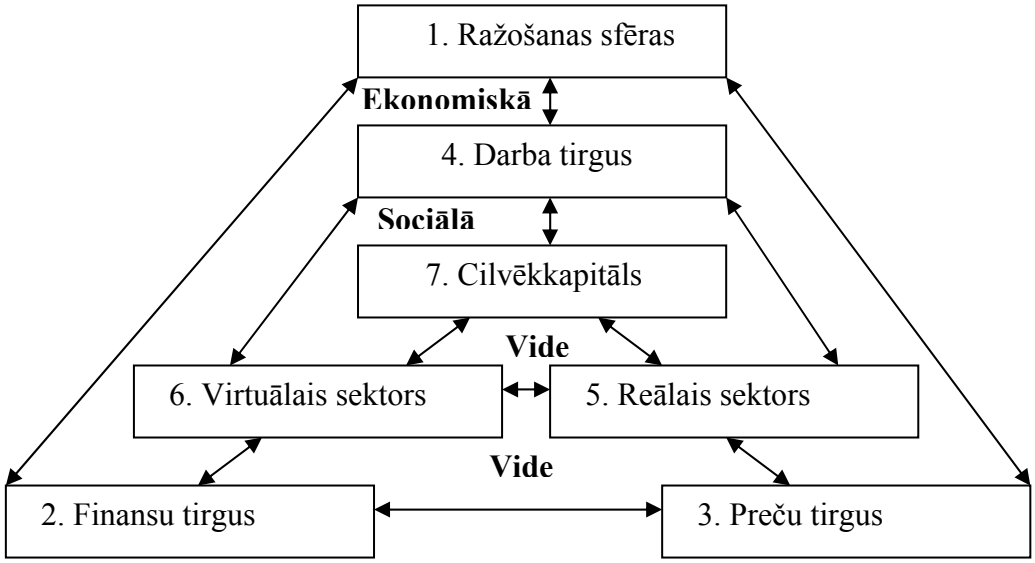

1.zīmējums. Sociālās ekonomikas veidošanas un funkcionēšanas konceptuālā shēma
1.figure Socioeconomic formation and functionate conceptual scheme

Tautas attīstību nosaka katra indivīda materiālā labklājība, nodarbinātība, veselība, izglītība, garīgais potenciāls un citi faktori. Sociālā efektivitāte un sociālā modeļa pilnveidošana ir atkarīga no vairākiem faktoriem, apstākļiem un nosacījumiem, it īpaši no sociālās infrastruktūras un tās pieejamības, valsts ekonomiskās attīstības stāvokļa, cilvēkresursu kvalitatīvajiem rādītājiem, iekšpolitikas nosacījumiem un ārējiem apstākļiem, kā ilustrēts 2.zīmējumā.

Attīstīto valstu līdzšinējā pieredze ir parādījusi, ka sociālo jautājumu atstāšana novārtā var negatīvi ietekmēt valsts ekonomisko attīstību nākotnē, radot tai nopietnu finansiālo slogu un sociāli nelabvēlīgu vidi. Ekonomiskā pieauguma temps ne vienmēr ir proporcionāls iedzīvotāju labklājības pieaugumam.

Atrodoties dažādās ekonomiskās attīstības stadijās, dzīves standartu uzlabošanos noteiks atšķirīgi pamatfaktori. Zema ienākuma ekonomiku galvenais izaicinājums ir panākt, lai zemes, darba un kapitāla tirgi atbilstoši strādātu. Valstīm attīstoties, būtiski ir nodrošināt integrāciju starptautiskajās ražošanas sistēmās, piesaistot tiešo ārvalstu investīciju plūsmas. Kad valsts jau ir sasniegusi augsta ienākuma ekonomikas statusu, uzmanība jāvērš uz to, lai notiktu jaunu tehnoloģiju inovācija un cilvēkkapitāla attīstība.

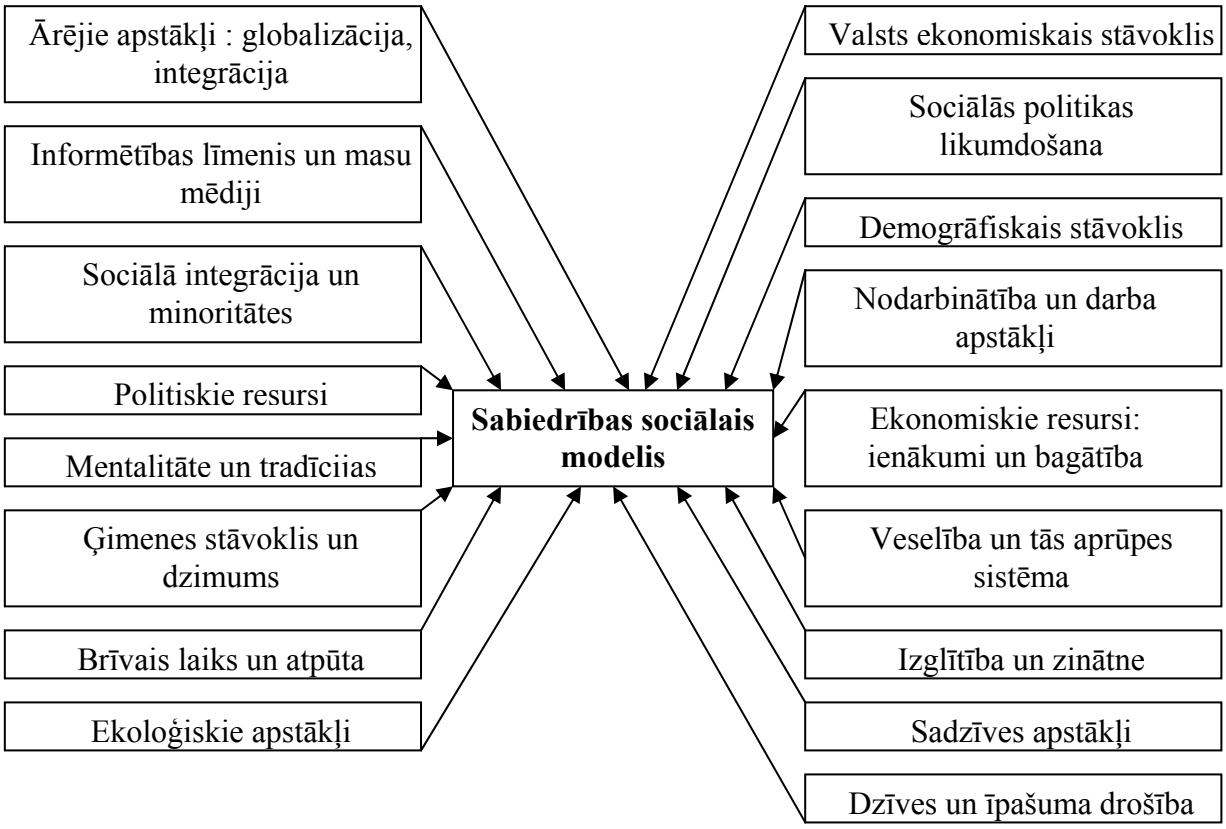

2.zīmējums Sabiedrības sociālo modeli ietekmējošie faktori, apstākļi un nosacījumi
2. figure Public social model influence factors, status and conditions

Valstu valdībām ir jāīsteno aktīva loma veicot vairākas funkcijas, kas ir pamats labklājības sasniegšanā:

- specializētas investīcijas cilvēkresursos;
- inovatīvās kapacitātes veidošana;
- pieprasījuma veicināšana ar regulējošu standartu palīdzību.

Latvijas ilgtspējīgas tautsaimniecības izaugsmes būtisks garants ir ne tikai iekšējā sakārtotība un sociālā harmonija, bet arī starptautiski atzīts valsts tēls, ko nodrošina ne tikai demokrātija, cilvēktiesību ievērošana, bet arī labi funkcionējoša tirgus ekonomika, kas balstās uz augstām tehnoloģijām un privātā un intelektuālā īpašuma tiesību praktisku aizsardzību, kā arī Latvijas darba tirgus stabilizācija un efektīva attīstība ES ietvaros.

Uzsāktie 2005.gadā ES struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi", kuros autore piedalās kā projekta vadītāja pētījumā „Detalizēts darbaspēka un darba tirgus pētījums tautsaimniecības sektoros" , deva reālu iespēju padziļināt Latvijas darba tirgus (LTD) pētījumus un piedāvāt konceptuālu modeli LTD pilnveidošanai, kā tas ir ilustrēts 3.zīmējumā.

Latvijā ir iegūta zināma pieredze politikas plānošanas dokumentu izstrādē un noteikto pasākumu realizācijā darba tirgus pilnveidošanā. Prakse un pieredze parāda, ka virkne analizējamo valsts dokumentu nebalstās uz tautsaimniecības darba tirgus un nodarbinātības padziļinātiem pētījumiem un prognožu variantiem atkarībā no iespējamiem scenārijiem.

Darbaspēka tirgu reglamentējošo tiesību aktu analīze parāda, ka Latvijā pamatā ir izveidota tiesiskā bāze darba jautājumos, paredzot papildināt to ar jauniem likumiem, noteikumiem un citiem dokumentiem. Pamatā esošie tiesību akti saskaņoti ar ES attiecīgām direktīvām.

Latvijā ir izstrādāti divi tautsaimniecības attīstības stratēģiskie dokumenti, kuros izvirzīti ilgtermiņa mērķi. Tie ir „Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija" (LIES) (pieņemta LR MK 2001.gada 17.jūlijā) un „Tautsaimniecības vienotā stratēģija" (TVS)(pieņemta LR MK 2004.gada 17. augustā).

Kā LIES tā TVS liela uzmanība ir veltīta darba tirgus raksturojumam un kā galvenais mērķis sociālās attīstības nodrošināšanā ir izvirzīts nākamo 20-30 gadu laikā nodarbinātības līmeni paaugstināt līdz 70%, bet bezdarba līmeni samazināt līdz dabiskā bezdarba līmenim. [6]

TVS ļoti koncentrētā veidā raksturo Latvijas darba tirgu, izceļot sekojošas tā attīstības tendences:

1. Sakarā ar pēdējo gadu straujo ekonomisko attīstību, nodarbināto iedzīvotāju skaits pakāpeniski pieaug, ir uzlabojušies bezdarba līmeņa rādītāji, palielinās ekonomiski aktīvo iedzīvotāju skaits.
2. Vairākās tautsaimniecības nozarēs saglabājas tendence, kad nozares izaugsme maz ietekmē nodarbinātības pieaugumu tajā. Latvijā turpinās strādājošo pārdales process starp tautsaimniecības sektoriem. Kopumā ir samazinājies strādājošo skaits lauksaimniecībā un rūpniecībā, bet palielinājies mežsaimniecībā, būvniecībā, kā arī pakalpojumu nozarēs (īpaši viesnīcās un restorānos, finanšu starpniecībā un transportā, glabāšanā un sakaros).
3. Latvijas nodarbinātības līmenis atpaliek no ES-15 vidējā līmeņa caurmērā par 4 procentu punktiem. Jāatzīmē, ka sieviešu nodarbinātības līmenis Latvijā nedaudz pārsniedz ES vidējo līmeni (par 2 procentu punktiem), bet vīriešu ir ievērojami zemāks (apmēram par 9 procentu punktiem). Pastāv tendence gan sieviešu, gan vīriešu nodarbinātībai palielināties.
4. Atšķirīgs ir nodarbinātības līmenis dažādos Latvijas reģionos.
5. Darbaspēka vienības zemās izmaksas ir viens no Latvijas pašreizējās konkurētspējas svarīgiem elementiem. Tomēr lēts darbaspēks nav uzskatāms par noturīgu valsts konkurētspējas priekšrocību. Nacionālā līmenī par tādu ir atzīstams tikai produktivitātes palielinājums.

Eiropas Savienības attīstība tuvākajos gadu desmitos norit saskaņā ar patreiz pastāvošajām pamatnostādnēm un uzdevumiem par tās attīstību un Latvijai jāpielāgojas šīm aktivitātēm kā Eiropas Savienības dalībvalstij; Latvijas ekonomiskā un sociālā attīstība pamatā notiek atbilstoši MK akceptētajai Ilgtermiņa attīstības vienotajai stratēģijai un citiem esošajiem saistošajiem dokumentiem, tanī skaitā Nacionālajām programmām.

Latvijas darba tirgu varētu ietekmēt politiskie riski saistībā ar ES vienotību, piekoptās politikas maiņu, īpaši attiecībā uz darba spēka starpvalstu mobilitāti, sociālo aizsardzību un citiem faktoriem.

Zināma nenoteiktība Latvijas darba tirgus veidošanā var būt saistīta ar Latvijas tautsaimniecības strukturālo attīstību un tās tempiem ilgākā laika periodā, kā arī darba spēka iekšējās un ārējās migrācijas pakāpes nenoteiktība ekonomikas globalizācijas kontekstā, atalgojuma un dzīves līmeņa dinamikā.

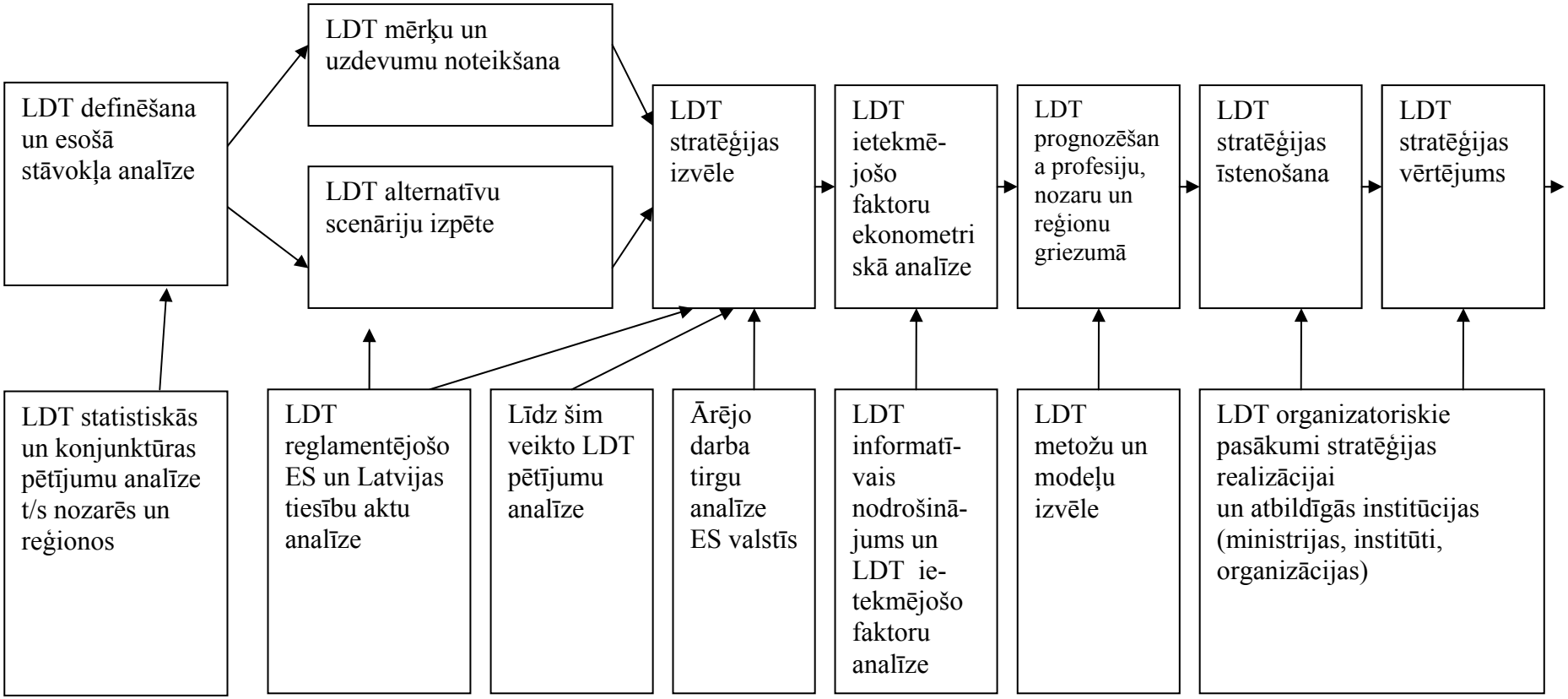

3.zīmējums Latvijas darba tirgus (LDT) pētījuma pilnveidošanas un pārvaldes modelis
3. figure Latvia's Labor Market (LLM) research improvement and administrative model

1. tabula

Tautsaimniecības vienotās stratēģijas mērķi un rādītāji [6]
National economy single strategy aims and indicators

Rādītāji	Pašreizējais stāvoklis				Mērķis		
	Latvijā		ES – 15 vidējais				
	rādītājs	gads	Rādītājs	gads	Īstermiņā (2004.g.)	Vidējā termiņā (līdz 2010.g.)	Ilg-termiņā (līdz 2030.g.)
IKP uz vienu iedzīvotāju (% no ES-15 līmeņa pēc pirktspējas standartiem PPS)	41,5	2003	100	2003	45	62	100
Ikgadējie IKP pieauguma tempi (%)	7,3	2001-2003 vidēji gadā	1,7	2001-2003 vidēji gadā	8,0	8,0 (vidēji periodā)	5,0 (vidēji periodā)
Nodarbinātības līmenis (%)	61,8	2002	64,3	2001	62	65	70
Darba meklētāju īpatsvars (bezdarba līmenis) (%)	10,7	2003	8,0	2002	10	7	4
Uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	18	2002	40-60	2002	19	30	50
Augsto tehnoloģiju produkcijas eksports (% no kopējā rūpniecības produkcijas eksporta)	6,6	2002	20	2001	6,8	9	20
IKP uz vienu nodarbināto (% no ES vidējā)	40,7	2002	100	2002	42	60	100
Darba spēka vienības izm-aksas (% no ES vidējā)	12	2000	100	2000	14	70	100
Valsts izdevumi izglītībai (% no IKP)	6,3	2003	8,07	2001 (Zviedrija)	6	7	8
Augsto tehnoloģiju nozares (%)	3,4	2002	19	2002	–	10	

Izmantotās literatūras un avotu saraksts.

1. An Agenda for a Growing Europe. Making the EU Economic System Deliver. – Report of an Independent High-Level Study Group established on the Initiative of the President of the European Commission. – July 2003.-183p.
2. Attīstības plāns (Vienotā programmdokumeta projekts). LR Finanšu ministrija. – Rīga, 2003.g. – 195lpp.
3. Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report. – 31p.
4. Hess P. Ross C. Economic development. Theories, evidence and policies. // The Dryden Press. – 1997 – 657p.
5. Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija. – LR Ekonomikas ministrija (pieņemta LR MK 2001.g. 17.jūlijā). – 50lpp.
6. Tautsaimniecības vienotā stratēģija (pieņemta LR MK 2004.gada 17.augustā).
7. Latvijas Nacionālā programma integrācijai Eiropas Savienībā 2001. – 43lpp.
8. Ninth Survey on State Aid in the European Union. – Commission of the European Communities. – COM (2001) 403 final. – 448p.
9. Peter Hess, Clark Ross, Economic Development. Theories, Evidence and Policies. The Dryden Press, 2000. - 659.lpp.
10. Structural Indicators. Communication from Commission. – Brussels 16.10.2002 COM (2002) 552 final, 26p.
11. Structural Indicators. Short methodological overview. Eurostat. 30.01.2003.
12. The Global Competetiveness Report 2001-2002. World Economic Forum. – 2002.- 158p.
13. G.Slezinger „Sociālā ekonomika”, - Maskava, „DelooServis”, 2001.-365.lpp.
14. http://www/undp.org/
15. www.csp.lv

Summary

The aim of this paper is to assess of the possibilities of Latvia’s socioeconomic development and convergence possibilities into EU market and evaluate Latvia’s structural and social policies implement let to ensure steady socioeconomic growth.

The paper contains information about Latvia’s labor market improvement strategic aspects.

1. tabula

Tautsaimniecības vienotās stratēģijas mērķi un rādītāji [6]
National economy single strategy aims and indicators

Rādītāji	Pašreizējais stāvoklis						Mērķis
	Latvijā				ES – 15 vidējais		
	rādītājs	gads	Rādītājs	gads	Īstermiņā (2004.g.)	Vidējā termiņā (līdz 2010.g.)	Ilgtermiņā (līdz 2030.g.)
IKP uz vienu iedzīvotāju (% no ES-15 līmeņa pēc pirktspējas standartiem PPS)	41,5	2003	100	2003	45	62	100
Ikgadējie IKP pieauguma tempi (%)	7,3	2001-2003 vidēji gadā	1,7	2001-2003 vidēji gadā	8,0	8,0 (vidēji periodā)	5,0 (vidēji periodā)
Nodarbinātības līmenis (%)	61,8	2002	64,3	2001	62	65	70
Darba meklētāju īpatsvars (bezdarba līmenis) (%)	10,7	2003	8,0	2002	10	7	4
Uzņēmumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem	18	2002	40-60	2002	19	30	50
Augsto tehnoloģiju produkcijas eksports (% no kopējā rūpniecības produkcijas eksporta)	6,6	2002	20	2001	6,8	9	20

IKP uz vienu nodarbināto (% no ES vidējā)	40,7	2002	100	2002	42	60	100
Darba spēka vienības izmaksas (% no ES vidējā)	12	2000	100	2000	14	70	100
Valsts izdevumi izglītībai (% no IKP)	6,3	2003	8,07	2001 (Zviedrija)	6	7	8
Augsto tehnoloģiju nozares (%)	3,4	2002	19	2002	–	10	

Izmantotās literatūras un avotu saraksts.

1. An Agenda for a Growing Europe. Making the EU Economic System Deliver. – Report of an Independent High-Level Study Group established on the Initiative of the President of the European Commission. – July 2003.-183p.

2. Attīstības plāns (Vienotā programmdokumeta projekts). LR Finanšu ministrija. – Rīga, 2003.g. – 195lpp.

3. Economic Freedom of the World: 2002 Annual Report. – 31p.

4. Hess P. Ross C. Economic development. Theories, evidence and policies. // The Dryden Press. – 1997 – 657p.

5. Latvijas ilgtermiņa ekonomiskā stratēģija. – LR Ekonomikas ministrija (pieņemta LR MK 2001.g. 17.jūlijā). – 50lpp.

6. Tautsaimniecības vienotā stratēģija (pieņemta LR MK 2004.gada 17.augustā).

7. Latvijas Nacionālā programma integrācijai Eiropas Savienībā 2001. – 43lpp.

8. Ninth Survey on State Aid in the European Union. – Commission of the European Communities. – COM (2001) 403 final. – 448p.

9. Peter Hess, Clark Ross, Economic Development. Theories, Evidence and Policies. The Dryden Press, 2000. - 659.lpp.

10. Structural Indicators. Communication from Commission. – Brussels 16.10.2002 COM (2002) 552 final, 26p.

11. Structural Indicators. Short methodological overview. Eurostat. 30.01.2003.

12. The Global Competetiveness Report 2001-2002. World Economic Forum. – 2002.- 158p.

13. G.Slezinger „Sociālā ekonomika", - Maskava, „DelooServis", 2001.-365.lpp.

14. http://www/undp.org/

15. www.csp.lv

Summary
The aim of this paper is to assess of the possibilities of Latvia's socioeconomic development and convergence possibilities into EU market and evaluate Latvia's structural and social policies implement let to ensure steady socioeconomic growth.

The paper contains information about Latvia's labor market improvement strategic aspects.

ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ВОСТОЧНОЙ БАЛТИКИ

Леонид Григорьев

Фонд «Институт Энергетики и Финансов»

Развитие стран и регионов Восточной Балтики в последние пятнадцать лет претерпевает колоссальные изменения[1]. Россия, наконец, преодолела десятилетний кризис переходного периода. Виден быстрый экономический прогресс Эстонии, Латвии и Литвы. Польша и страны Прибалтики вступили в ЕС, что определяет новые условия и возможности конкуренции и развития в Восточной Балтике. Калининградская область оказалась изолированной от основной территории России, при этом только она и некоторые регионы Северо-западного федерального округа обеспечивают выход России к Балтийскому морю, в то время как почти вся остальная территория вокруг Балтийского моря уже является частью объединенной Европы. Сравнение тенденций и факторов развития на российском северо-западе и соседних странах восточно-балтийского региона позволяет взглянуть в будущее развитие территорий вокруг Балтийского моря, способствовать сотрудничеству и развитию стран и регионов.

Существуют объективные различия как в положении стран и регионов, так и в источниках их роста и целей развития, что будет сказываться на характере роста и его качестве. Новые члены ЕС будут все глубже погружаться в разделение труда внутри ЕС, решать свои проблемы внутри механизмов и правил Большой Европы. Россия стоит перед трудной задачей модернизации государства и экономики по стандартам 21 века и не может рассчитывать на чью-то помощь – она должна найти свои пути эффективного использования национальных ресурсов: человеческого капитала, природных ресурсов и свободных капиталов для целей модернизации экономики.

Данная работа не может охватить все аспекты развития Восточной Балтики. Мы видим свою задачу в том, чтобы наметить общие направления анализа развития и конкуренции в регионе, которые включали бы как страны Прибалтики, так и российские регионы, экономика которых исторически строилась как взаимодополняющая, а теперь является в ряде отношений конкурирующей. Россия выступает как поставщик и покупатель значительных объемов товаров стран Прибалтики. Однако в отношении конкуренции это более локальное явление: Польша, три Прибалтийские республики и группа областей России, примыкающих к Балтийскому морю, конкурируют по множеству позиций. Можно выделить конкуренцию за прямые иностранные инвестиции, развитие портовых услуг, занятость в высокотехнологических отраслях, развитие финансовых центров, наконец, туризм.

[1] В территорию Восточной Балтики в данной работе мы включаем Эстонию, Латвию, Литву, Польшу и регионы Северо-западного федерального округа России: Калининградскую, Ленинградскую, Новгородскую, Псковскую и Вологодскую области, г. Санкт-Петербург.

Мы намерены предложить вводный анализ, охватывающий такие крупные направления экономического развития, как рост, занятость, норма накопления. Это позволит в дальнейшем более детально анализировать такие сферы, как транспорт, энергетика, финансы. Мы наметим новый формат анализа и затронем некоторые актуальные проблемы регионального развития Восточной Балтики. Полагаем, что российская региональная политика должна учитывать новые реалии конкуренции в Восточной Балтике.

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

Стартовый уровень развития (на начало переходного периода к рынку) стран и регионов Восточной Балтики определялся накопленным человеческим и физическим капиталом и объективными природными и географическими факторами. Страны Прибалтики унаследовали относительно добротную физическую инфраструктуру (дороги, порты, трубопроводы, энергетические мощности), образованную рабочую силу, которые обеспечили эффективное приспособление к новым рыночным условиям и рост экономики в последние десять лет. Добротные доклады, подготовленные в 2004 г. при вступлении в ЕС, дают хороший (и симпатизирующий) обзор преимуществ и проблем экономики стран Балтики [2,3,4]. В будущем экономическое развитие новых членов ЕС будет детерминироваться процессами внутри самого ЕС - увеличением конкуренции и притоком поддержки новых членов[2].

Унификация параметров правового и экономического пространства внутри ЕС высвобождает действие естественных факторов развития, таких как структура природных ресурсов и географическое положение, характер использования доступных ресурсов; определяет миграцию трудовых ресурсов и капитала. Нахождение внутри ЕС позволяет рассчитывать на существенную поддержку целого ряда сфер экономики – развитие инфраструктуры, вложения в человеческий капитал и т.д. Это особенно актуально для Прибалтийских стран, которые являются беднейшими среди новых членов Европейского союза – они по праву могут рассчитывать на все многообразие форм поддержки со стороны ЕС. При этом надо учитывать, что исторически политика ЕС под лозунгом «солидарности» была направлена на выравнивание уровней регионального развития, компенсируя исторически сложившиеся неравномерности. Предыдущая политика территориального выравнивания ЕС знает два успешных примера - Ирландия и позднее Португалия. В тоже время, существование внутри ЕС накладывает и ограничения на новых членов в области экономической политики: новые страны должны будут выполнять требования фискальной и монетарной дисциплины; подтягивать свои стандарты под европейский уровень; существенные обязательства возникают и в не-экономических сферах стран-членов.

Для российских территорий вокруг Балтийского моря возможности развития будут в основном определяться двумя факторами: во-первых, внутренними процессами экономического роста, реаллокацией производства, труда и капитала внутри всей России; во-вторых, возможностями, которые дает участие в глобальной экономике и скоростью, с которой страна и ее регионы будут встраиваться в мировые производственные цепочки. Сдвиги в региональном развитии внутри Российской Федерации в последние годы ведут к ускоренному развитию районов вокруг столиц (Москва и Санкт-Петербург) и вблизи европейских морей. Важно то, что российские регионы, прилегающие к Балтике, «обречены»

[2] Компромисс по Бюджету ЕС на 2006-2013 гг. неизбежен и оставит значительные средства для новых 10 членов ЕС, хотя возможно на несколько более низком уровне, чем предполагалось.

на успех в долгосрочном плане. Плотность границы (для движения товаров, людей и капитала) между российскими регионами и странами ЕС определяется общими соглашениями. В рамках европейского экономического пространства возможны различные модели включения в развитие российских менее успешных регионов Северо-Западного округа, некоторые из которых находятся на границе ЕС и России.

Рисунок 1. Динамика ВВП стран и регионов Восточной Балтии, (% к предыдущему году, в постоянных ценах)

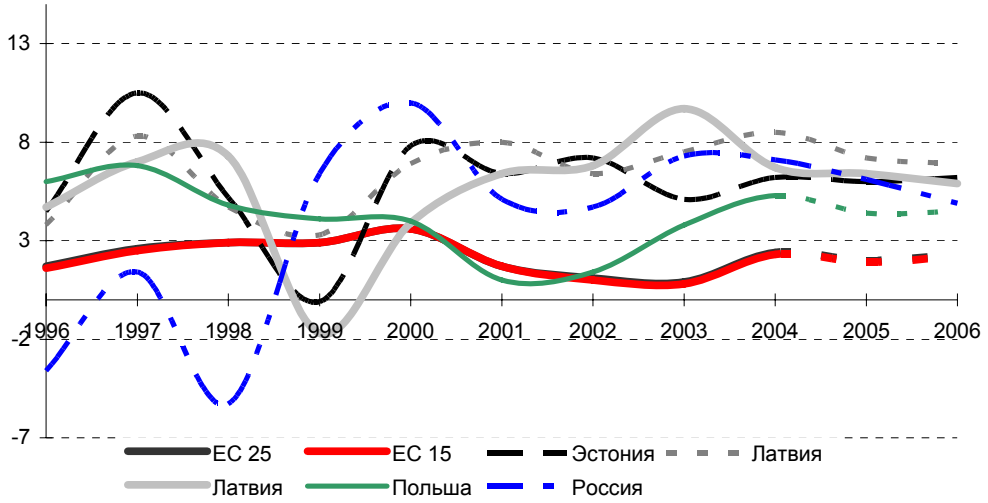

Иточник: *Евростат*

В странах Балтии транзиционные процессы перехода к рыночной экономике привели к спаду в экономике в 1991-1994 года. В этот период происходило падение ВВП, доходов населения, наблюдалась гиперинфляция. Тем не менее, макроэкономическая стабилизация, либерализация рынков и приток иностранного капитала привели к возобновлению положительной динамики уже в 1994-1995 годах. Случившийся кризис 1998 года в России в значительной мере дестабилизировал положение прибалтийских стран. Более чем трехкратная девальвация рубля привело к пропорциональному удорожанию импорта. Экспорт в Россию существенно сократился, что сказалась на показателях роста экономики. С другой стороны, это ускорило переориентацию экономик на более тесное сотрудничество с ЕС. Рисунок 1 показывает, что в этот период рост ВВП трех Прибалтийских республик все еще имел некоторую лаговую зависимость от колебаний динамики роста в России,

С 2000 года темпы роста экономик выравниваются и сохраняются на высоком уровне. Средние темпы роста в 2000-2004 года эстонской экономики составили 6,5%, латвийской – 7,5%, литовской - 6,7%, польской – 3,1%, российской – 6,8%. При этом темпы роста Балтийских стран значительно превосходили средние темпы роста по ЕС за последний пятилетний период.

Таблица 1. Среднегодовые темпы прироста реального ВВП на душу населения, в %

	1996-00	2000-10	2010-20	2020-30	2030-40
Польша	5,4	4,6	5,1	4,1	3,2

Литва	4,3	5,9	6,1	5,2	4,1
Латвия	5,0	6,3	5,7	4,9	3,9
Эстония	5,0	6,0	5,9	5,0	3,8
Россия	-0,3	5,2	6,4	5,5	4,7
ЕС 15	2,5	2,2	2,5	2,5	2,5

Примечание: с 1996 по 2004 год – фактические данные; 2005-2006 – оценки и прогнозы ЕС; прогнозы с 2007 года взяты из работы Мирового Банка и NOBE (Independent Center for Economic Studies, Poland) - "Central and Eastern Europe 2000-2040", 2000.

Прогнозы темпов экономического роста показывают, что эта тенденция сохранится и в будущем - Восточная Балтика будет опережать большие страны Европы и, соответственно, ЕС-15. В случае более высоких роста в развитых странах Европы, можно ожидать и опережающей динамики в прибалтийских странах, для которых ЕС является основным торговым партнером. Также три Прибалтийские страны в ближайшей перспективе будут значимо обгонять по темпам роста своих естественных экономических партнеров в ЕС.

Все страны СЭВ пережили переходный кризис, хотя в России он затянулся на пять лет дольше и оказался значительно глубже. Восстановление экономического роста в России в начале второго тысячелетия было неожиданным для многих наблюдателей и привело к драматическому повороту в развитии (см. таблицу 2). В течение шести последних лет экономика страны показывала высокую динамику экономического роста и значительное улучшение по основным показателям. Экономический рост позволил решить проблему внешней задолженности, бюджетного дефицита, снять социальную напряженность в обществе. Как показывает предыдущая таблица (табл. 1), даже в 2000 г. прогноз российской экономики выглядел вполне оптимистично. С учетом высоких темпов роста в последние пять лет в РФ перспективы выравнивания уровней развития стран на северо-востоке Европы выглядят для России довольно оптимистично.

Естественно, что динамика развития оказалась неправомерно распределенной по территориям России. Как видно на рисунке 2, регионы Балтики демонстрируют значительную вариацию темпов и уровней развития, среди которых лидируют Ленинградская и Калининградская области. Отметим, что трудности с выделением единого вектора развития этих регионов связаны с большой степенью различия между ними. Так Псковская и Вологодская области отличаются по развитию гораздо сильнее, чем любые две прибалтийские страны. По нашей классификации только Вологодская область и Санкт-Петербург (с областью) относятся к развитым российским регионам, причем, естественно, Северсталь одна превратила первую в крупного экспортера. Заметим, что размещение автомобильного завода «Тойоты» в регионе повышает устойчивость региона.

Таблица 2. Макроэкономические показатели РФ, 1997-2004 и оценки 2005 года

Показатель	Среднее 1997–99	Среднее 2001-2004	2003	2004	2005П
ВВП	0,7	6,1	7,3	7,1	5,7

Промышленное производство	2,4	6,8	7,0	6,4	4,8
Накопление основного капитала	–2,3	9,2	12,5	10,9	11,0
Конечное потребление домашних хозяйств	–0,5	9,2	7,4	11,3	10,5
Индекс потребительских цен (декабрь к декабрю)	40,8	14,4	12,0	11,7	12,1
Уровень безработицы (ILO), %	12,5	8,4	7,9	7,4	7,1
Дефицит федерального бюджета, % ВВП (+ профицит)	–4,7	2,4	1,6	4,8	2,5
Торговый баланс, млрд. $	22,5	60,4	60,0	78,0	75,0
Цена нефти (Urals), $/баррель	15,9	29,0	29,3	35,0	51,5
Обменный курс, рубль/$, на конец периода	17,9	29,9	29,5	27,7	28,7
Золотовалютные резервы, млрд. $	14	59,4	76,9	124,5	153,0
Рейтинг S&P	n/a	n/a	BB+	BBB-	BBB-
Рейтинг Moody's	n/a	n/a	Baa3	Baa3	Baa3

Источник: ФСГС, Минфин, ЦБ России; оценки ИЭФ.

Благодаря объективным факторам географического расположения, прибрежные российские регионы в целом будут опережать рост в остальной стране, одновременно втягиваясь в региональные процессы развития и конкуренции. Дальнейшая динамика и перспективы прибрежных регионов России будет определяться тем, насколько они эффективно смогут интегрироваться в единые процессы и механизмы глобализации на фоне быстрой интеграции соседей в ЕС.

Страны региона продемонстрировали способность использовать возможности нового мирового экономического подъема. В текущих ценах и курсах валют заметен огромный прогресс за последние четыре года всех стран (рисунок 3) – значительное приближение к среднему уровню ЕС. Естественно, РФ имеет наибольший эффект прироста – в три раза; а Эстония и Литва обошли Польшу в отношении размера ВВП на душу населения.

Рисунок 2. Динамика ВРП шести регионов СЗФО (% к предыдущему году, в постоянных ценах)

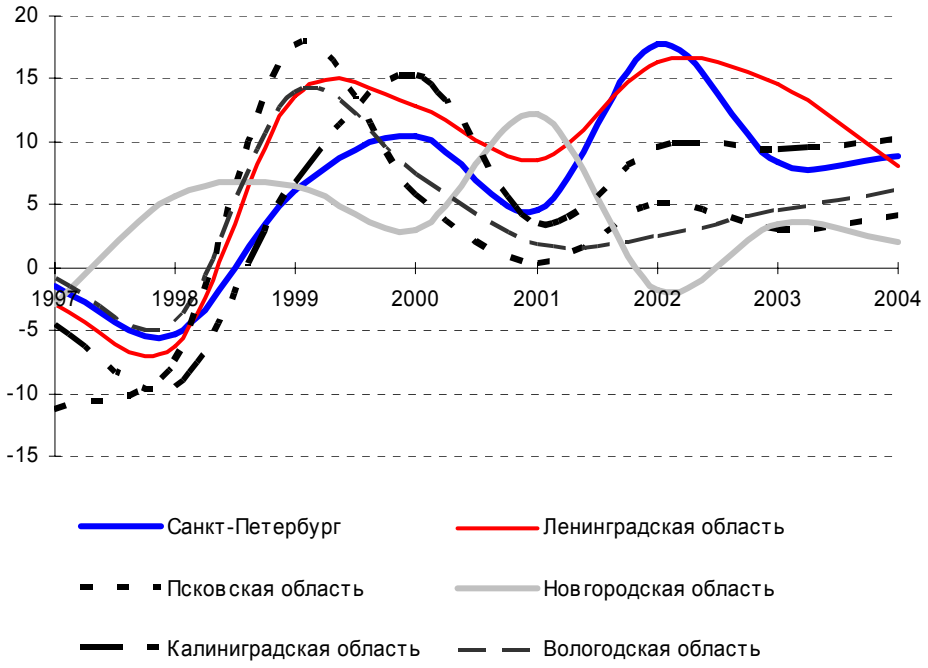

Источник: ФСГС, сборник Регионы России 2004

Разумеется, при расчете ВВП в паритетах покупательной способности разрыв бы еще несколько сократился. В Польше из-за более низких темпов экономического роста произошло сокращение уровня подушевого продукта относительно общеевропейского уровня.

В 2004 году эстонская экономика выросла 6,2%, латвийская – на 8,6%, литовская – на 6,6%, польская – на 5,3%. Для всех четырех стран это максимальный экономический рост за последние несколько лет. Основными факторами роста ВВП со стороны спроса в прибалтийских странах выступает внутренний спрос - потребление домашних хозяйств и накопление основного капитала. Со стороны предложения экономики государств растут за счет промышленного производства, строительства, транспорта и услуг. Однако отметим, что интерпретация данных по экономическому росту в прибалтийских странах не лишена определенных трудностей. Так эти данные полагают, что в последние годы происходит значительное накопление запасов и чистое накопление ценностей. Как сообщается в [5, стр.7], «более вероятно, что определенная доля роста ВВП, показываемого балтийскими странами, представляет собой «статистическое расхождение», а не реальный рост».

Хотя в среднем по России ВВП на душу в текущих ценах достиг 22% от общеевропейского уровня, это в первую очередь отражает уровень Москвы и богатых нефтяных регионов. Ни один из граничных российских регионов не может пока похвастаться достижением 25% от европейского уровня по этому показателю. В лидерах – столичный Санкт-Петербург и «стальная» Вологодская область, среди отстающих – аграрная Псковская область.

Рисунок 3. Относительный уровень ВВП на душу населения: страны вокруг Балтийского моря, в % от ЕС=25 (в текущих ценах)

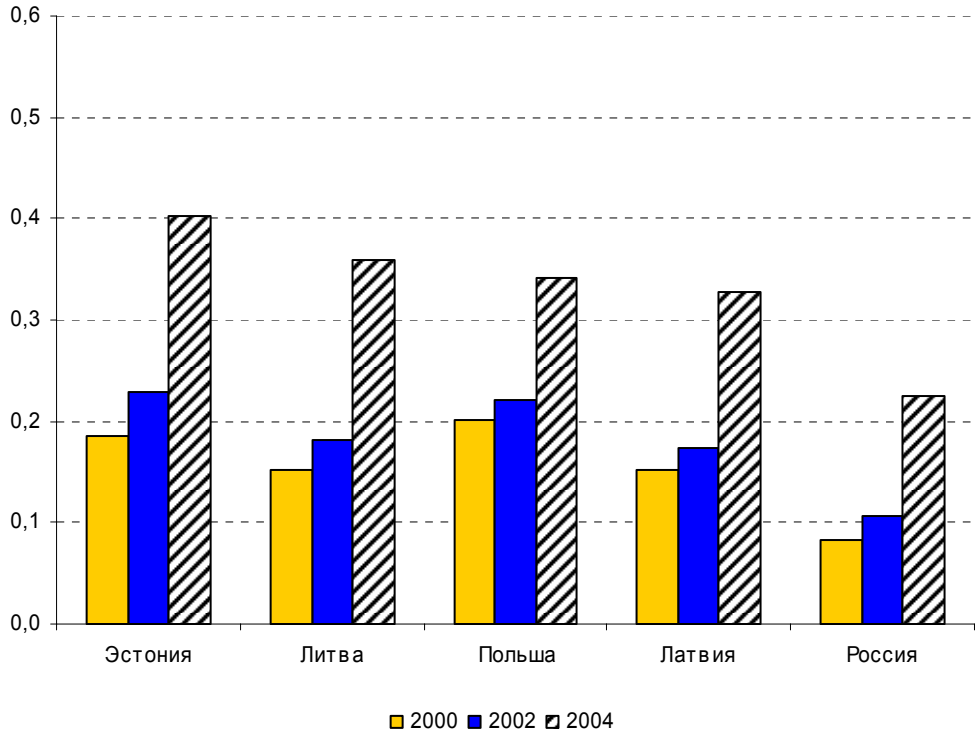

Источник: Евростат, ФСГС

Рисунок 4. Относительный уровень ВВП на душу населения: страны вокруг Балтийского моря, в % от ЕС=25 (ППС)

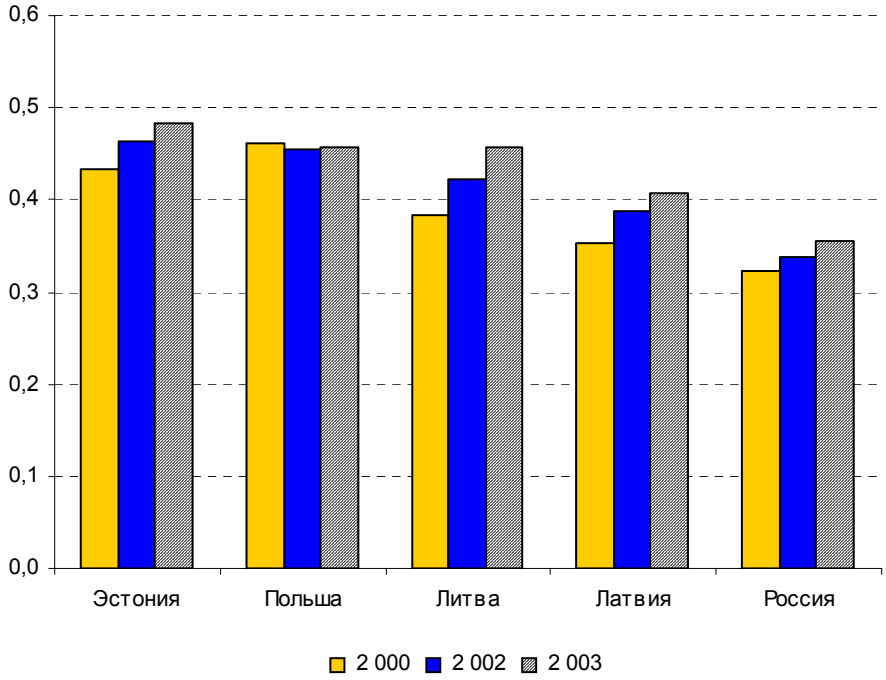

Источник: Евростат, ФСГС

Заметим, правда, что в силу специфики учета ВРП в статистике РФ сумма ВРП всех регионов на 10-12% меньше ВВП страны, причем часть ВРП регионов статистика показывает как ВРП Москвы.

В 2004 году сохранились высокие темпы экономического роста прибалтийских стран, так уровень ВВП на душу в Эстонии достиг 40% от среднего уровня ЕС. Отметим, что по паритетам покупательной способности Россия не столь заметно уступает прибалтийским соседям. Два дополнительных фактора должны быть учтены для полноты картины при сравнительном анализе. Во-первых, по уровню реального личного потребления Петербург занимает третье место в РФ после Москвы и Самарской области, а значит стоит ближе к уровню жизни в Прибалтике. Во-вторых, к сожалению, уровень сокрытия доходов (серой экономики) в России по косвенным оценкам выше, чем у соседей. Это также означает, что более развитые регионы России не столь отличаются от Прибалтики. В перспективе – по мере преодоления последствий десятилетнего переходного кризиса - можно надеяться на все более сопоставимые условия жизни в российских прибрежных регионах и восточной Прибалтике. Много будет зависеть от хода конкуренции в основных отраслях региона и от продуманности российской долгосрочной региональной политики.

Рисунок 5. Относительный уровень ВРП на душу населения: шесть регионы СЗФО, в % от ВВП ЕС=25 (в текущих ценах).

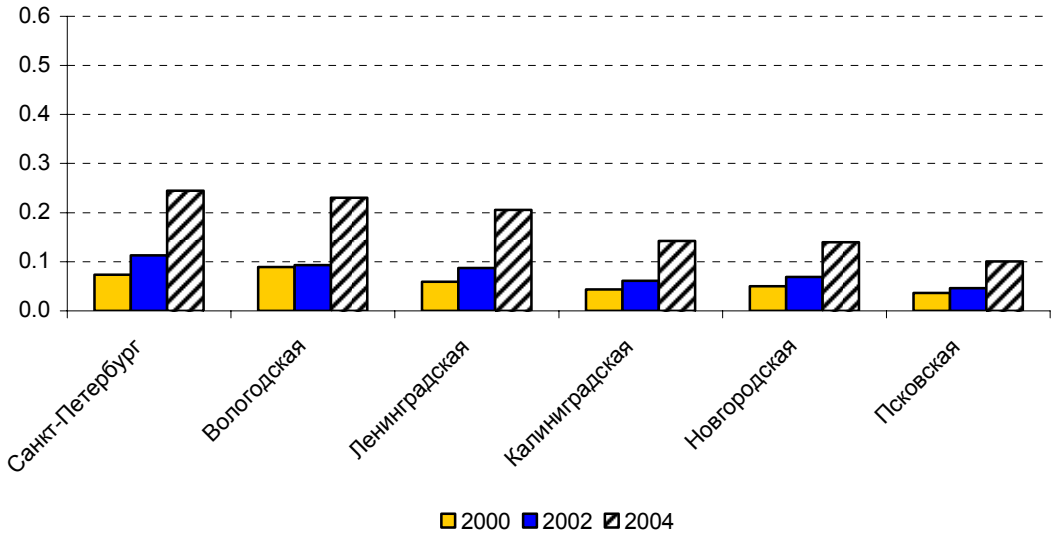

Источник: ФСГС

Рост личного потребления в России в ходе текущего подъема был весьма значителен. При высоком социальном неравенстве общий объем личного потребления превысил уровень 1989-1990 гг. Это обусловило значительное снижение масштабов забастовок, но одновременно повысил ожидания граждан относительно будущего роста доходов и потребления. Личное потребление в реальном выражение растет на 8-10% в год. Фактически это первый подъем в истории России с начала 20 века, которым движет по преимуществу личное потребление. При всей его неравномерности (социальной и географической) рост последнего в последние годы обеспечил значительное «просачивание» доходов и в менее защищенные группы населения.

Рисунок 6. Динамика частного и государственного потребления, 2004 к 1999, %

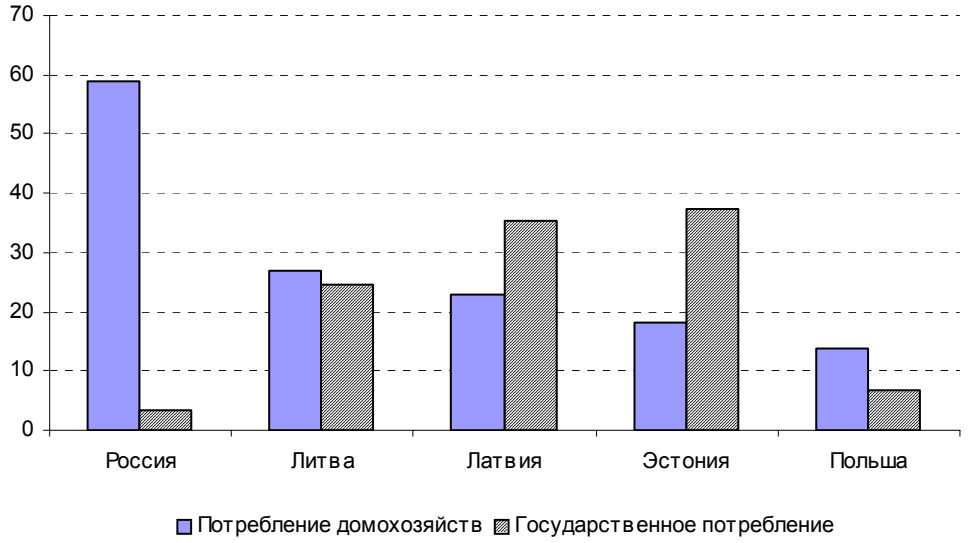

Источник: Евростат, ФСГС

В России рост личного потребления не сопровождался соответствующим приростом государственного потребления. Оно за пять лет выросло не намного. В то же время в Латвии и Эстонии при гораздо более скромной динамике частного потребления, масштабы государственного перераспределения экономического продукта серьезно увеличились. В Польше наблюдался наименьший прирост потребления домашних хозяйств.

Рисунок 7. Динамика фактического реального конечного потребления домохозяйств шести регионов СЗФО, 2003 к 1999,%

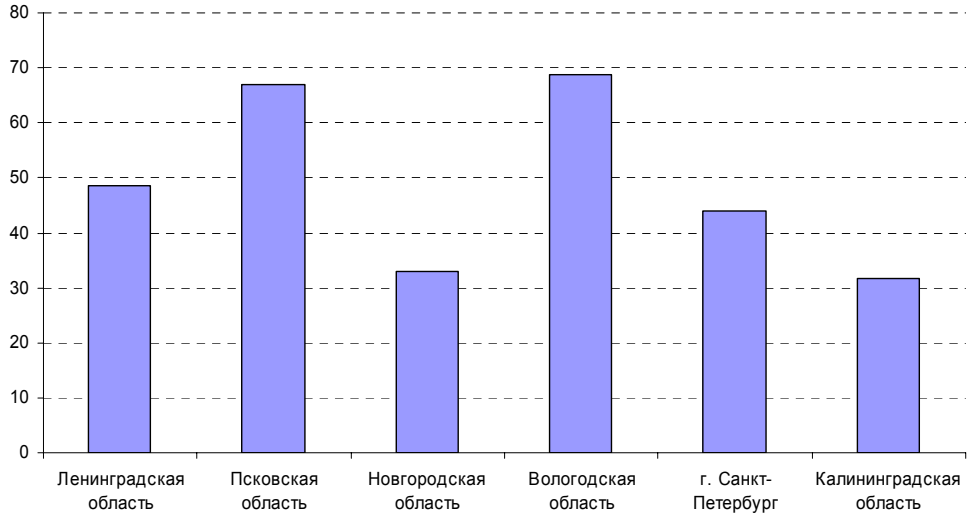

Источник: ФСГС

Динамика домашнего потребления среди регионов также оказалась весьма неоднородной – среди лидеров Псковская область, что, видимо, объясняется процессами бюджетного перераспределения в пользу этого бедного региона, и Вологодская область, чей рывок связан с успехами промышленности, в первую очередь, металлургической. В Новгородской и Калининградской областях потребление домашних хозяйств выросло в меньшей степени.

Все регионы и страны Восточной Балтии динамично развивались в последние годы. Подъем в мировой экономике, процессы глобализации и интеграции привели к тому, что регион оказался в лидерах экономического роста. В ближайшие годы можно ожидать сохранения этой тенденции. Дальнейшее экономическое развитие балтийского региона будет во многом определяться состоянием экономик крупнейших соседей – ЕС и России. Все портовые регионы имеют условия, чтобы успешно конкурировать за транзитные потоки между ними. При этом наибольших успехов добьются те регионы, которые будут обладать развитой инфраструктурой и необходимыми логистическими навыками и компетенциями. Создание новых и реконструкция старых портов России в Финском заливе в последние годы представляет собой фактически ясный случай региональной (промышленной) политики, в которой страна все-таки пыталась решить важную хозяйственную задачу.

СБЕРЕЖЕНИЯ И НАКОПЛЕНИЕ

Рост сбережений наблюдался во всех странах Восточной Балтики (кроме Польши), но еще больший рост шел в сфере накопления. Сложилось две модели развития. Во всех странах региона (кроме России) норма накопления превышала национальную норму сбережений. Это довольно типично для ранних стадий развития и указывает на постоянную необходимость притока внешнего капитала как для накопления, так и для покрытия платежного баланса. Внутренние возможности накопления стран Прибалтики ограничены в частности и высокими (особенно в Польше) государственными расходами. Исключение на всем пост-СЭВ пространстве составляет Россия[3], в которой сохраняется гигантский разрыв между нормой сбережений и накоплением. Это единственная страна в рассматриваемом регионе, которая является одновременно и развивающей страной, и экспортером капитала. Заметим, что по данным ЮНКТАД, можно отметить очень высокую норму накопления в Ленинградской области, которая вновь приобретает роль транспортного окна страны.

В развитии Прибалтики огромную роль сыграл иностранный капитал – на конец 2002 г. национальные источники оценивали запас иностранных вложений в 4 млрд. евро в Эстонии, 3,8 млрд. – в Литве и 2,7 млрд. – в Латвии. Разумеется, тут сыграла роль относительная дешевизна высококачественной рабочей силы, хотя быстрый рост заработной платы (как отмечают эстонские источники) уже привел к перебазированию некоторых производств в Россию и другие страны. Дело в том, что основным производственном звеном, вынесенным в Прибалтику, были промежуточные субконтракты. Хотя такая стратегия позволяет быстро интегрироваться в мировое производство, она представляет риски для внутренней экономики. Экспорт, в котором значительную часть составляет обработка полуфабрикатов, обладает малой добавленной стоимостью. Это делает его предельно чувствительным к смене экономической конъюнктуры. Так мировой спад

[3] Оставляя в стороне рассмотрение роли больших положительных торговых балансов Казахстана и, предположительно, Туркменистана, использование капиталов которых в принципе может играть значительную роль.

высокотехнологичных рынков в 2001-2002 годах привел к свертыванию производств в Эстонии скандинавскими телекоммуникационными компаниями. Иностранный капитал ориентирован на сектор услуг и экспортноориенти-рованные производства, так как малые объемы рынков прибалтийских стран не окупают развитие производств, удовлетворяющих исключительно внутренние потребности.

Иностранные, особенно финские и шведские капиталы (например, в Эстонии это, соответственно, 27 и 41% от накопленных прямых иностранных инвестиций) быстро втянули страны в свои производственные цепочки. Это было связано также с большим весом иностранной собственности в финансовом, торговом секторе и высокотехнологичных сегментах. Это привело к тому, что многие скандинавские компании рассматривают прибалтийские страны как часть своих внутренних рынков.

Лидером среди Балтийских стран по привлечению иностранных инвестиций является Эстония. Это связано, по всей видимости, с быстрой модификацией законодательства и других формальных институтов на западный манер, последовательностью политической элиты в привлечении иностранного капитала и эффективной борьбой с коррупцией. В Латвии и Литве ситуация менее благополучна. К примеру, как указывают в [4, стр. 1], «В Латвии [финские] компании столкнулись с большими [по сравнению с Эстонией] проблемами в связи с непредсказуемостью и недостатком поддержки со стороны правительственных органов».

Рисунок 8. Норма сбережения в странах Восточной Балтии, % ВВП

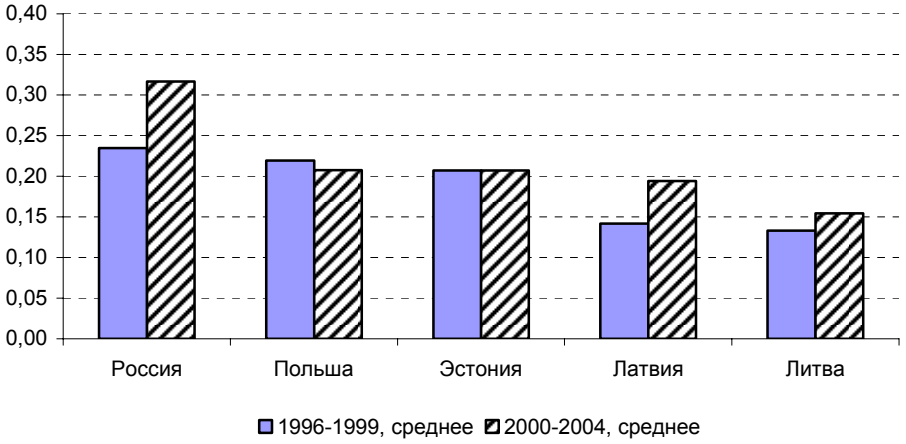

Источник: Евростат, ФСГС

Экономический подъем в России с 1999 года привел к росту доходов фирм, государства и населения. Общая норма сбережений за последние четыре года составляла больше 30%. Однако, являясь лидером по сбережению, Россия занимает последнее место по норме накопления, которая за последние годы практически не изменилась и не превышает 20%. Отметим снижение нормы накопления в Литве и Эстонии. Гигантский разрыв между накоплением и сбережением является причиной массового оттока капитала из России, который достигает десятков миллиардов долларов в год. Российские компании наращивают международное присутствие, скупают иностранные активы, осуществляют операции на международных рынках капитала. Однако, несмотря на экспансию российского капитала в Европу, его присутствие в Прибалтике не особенно заметно. Отчасти, такое положение

связано и с особенностями проведения приватизации в этих странах, направленными на ограничение присутствия российского капитала. В итоге Россия не входит в число крупных иностранных инвесторов ни в одной прибалтийской стране.[4] В целом, доля России в иностранных инвестициях составляет около 5% или меньше. Прибалтийские страны хотят наиболее эффективно использовать свое выгодное географическое положение и транспортную инфраструктуру, что создает естественную сферу для приложения российских капиталов. Общие тенденции либерализации в мире направлены в целом на одновременную или последовательную либерализацию движения товаров, рабочей силы и капиталов. В этих условиях довольно сложно обосновать частичную либерализацию, в которой российские товарные рынки были бы открыты, а движение рабочей силы и капиталов ограничено.

Рисунок 9. Норма накопления в странах Восточной Балтики, % ВВП

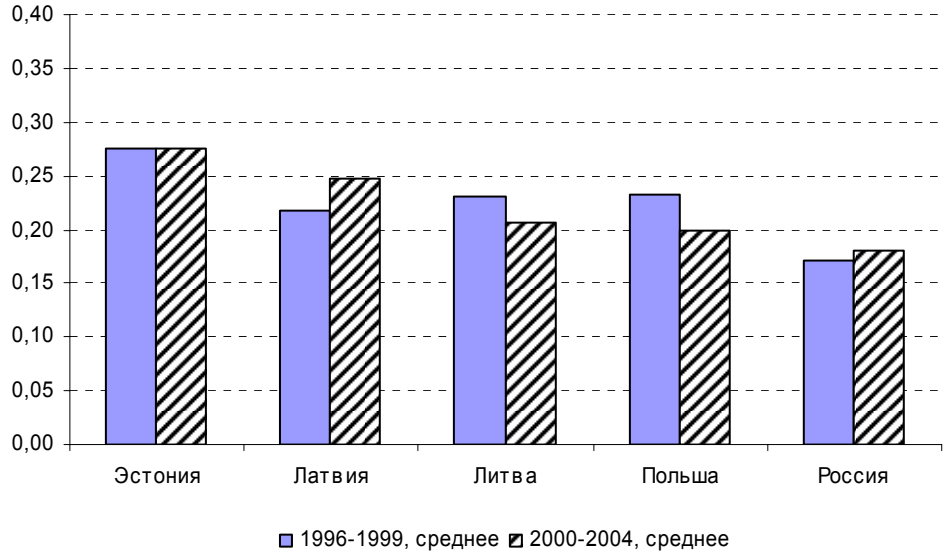

Источник: Евростат, ФСГС

Норма накопления в прибалтийских странах в ближайшие годы будет составлять около 25% в каждой стране. Это связано в первую очередь с распределением структурных фондов ЕС. Также все Прибалтийские страны ведут активную политику по дальнейшему привлечению иностранных капиталов в свою экономику со стороны постоянных инвесторов - в этом процессе лидирует, безусловно, Эстония. Польша также остается весьма привлекательной для иностранных инвесторов[5] – можно ожидать, что с вступлением в ЕС норма накопления в Польше снова увеличится после некоторого падения в последние годы. Во многом характер накопления будет отражать отраслевую структуру экономики – деревообработка, текстиль, транспорт, сельское хозяйство, туризм.

[4] Отчасти это связано с тем, что большинство инвестиций российского происхождения оформлены на другие страны. К примеру, Литовский нефтяной концерн Mazeikiu nafta, 54% которого принадлежит ЮКОСу, формально является голландской инвестицией.

[5] Согласно последнему ежегодному исследованию инвестиционной привлекательности, проводимому компанией "Эрнст энд Янг", Польша находится на первом месте по привлекательности для крупных инвесторов (16% опрошенных планируют инвестиции в Польшу)

Рисунок 10. Норма накопления в шести регионах СЗФО, % ВРП

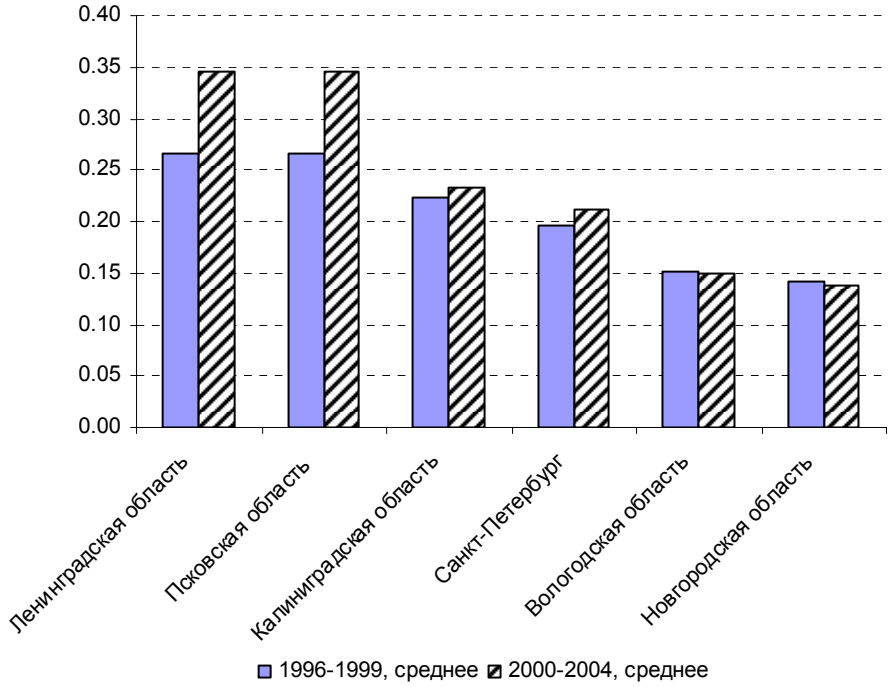

Источник: ФСГС

Модели экономического роста прибалтийских стран похожи между собой. Они основываются на максимальной степени открытости экономики и привлечения иностранных капиталов за счет низких производственных издержек, простой налоговой системы и низких транзакционных издержек. Экономический рост при этом сопровождается умеренным бюджетным дефицитом, низкой инфляцией и стабильным курсом валюты. Факторы макроэкономической стабильности и растущая производительность также притягивают иностранный капитал. Данную модель можно охарактеризовать как «малая открытая экономика». Большинство экономистов считают, что вступление в ЕС приведет к дальнейшему сокращению барьеров для торговли и капитала, что должно способствовать экономическому росту. В то же время вхождение в большие объединения не гарантирует решения проблем развития, могут вести к определенным трудностям, связанным с введением евро (в большинстве стран ЕС были жалобы на инфляционные эффекты), необходимостью адаптироваться к свободе движения товаров, конкуренции сельхозтоваров, вероятному расслоению фермеров и т.п.

Влияние вступления в ЕС на инвестиционный процесс в странах региона пока трудно оценить, учитывая транспортно-туристские особенности экономики. Перспективы (по оценке национальных источников – «докладов о вступлении») производства информационных технологий в трех балтийских странах остаются замкнутым в нижних сегментах сложности продукции отрасли. В то же время можно ожидать большого влияния структурных грантов ЕС в новых странах-членах. Строительство скоростной железнодорожной магистрали вокруг Балтийского моря может пройти по парому Хельсинки-Талинн, минуя даже Санкт-Петербург. Это один из самых сложных моментов в будущей региональной российской политике. Дело в том, что в экономическом отношении совершенно недостаточно иметь один Петербург с

пригородами в качестве объекта туризма. Остаются огромные неиспользованные возможности Карелии, Новгородской и Псковской областей. Состоятельные элементы российского среднего класса ездят отдыхать в Прибалтику и Финляндию, тогда как есть возможности для семейного туризма в регионе, особенно с учетом традиций российского более спортивного («спартанского») туризма. Во всяком случае, планы ЕС в отношении развития транспортных систем в регионе должны быть учтены в российской транспортной и региональных стратегиях с тем, чтобы не упустить высокодоходные сегменты международного бизнеса, включиться в эти цепочки. Внутренние споры по промышленной (стыдливо именуемой «структурной») и региональной политике должны строиться вокруг создания российскому бизнесу конкурентных условий работы в балтийском регионе тем более, что соседи одновременно получают огромные конкурентные преимущества за счет перераспределения фондов ЕС (см. таблицу 3).

В процессе модернизации экономики стран и регионов Восточной Балтики большую роль будут играть факторы региональной политики. В ЕС эта политика давно сформулирована, и мы наблюдаем процесс подбора проектов в Польше и прибалтийских странах под стандарты инфраструктурных и иных грантов ЕС. Фактически речь идет о том, что «старые члены ЕС» дарят нашим соседям инфраструктурные инвестиции в размере 5-10% их ВВП – больше, чем общий уровень государственных инфраструктурных вложений России в том же измерении.

Таблица 3. Структурные гранты ЕС в Прибалтике в 2004-2006 гг.

	Эстония	**Латвия**	**Литва**	**Польша**
Общая величина структурных грантов, млн. евро	695	1164	895	11387
Размер грантов на душу населения, евро	514	502	260	298
Размер грантов в % от ВВП 2004 г.	7,8	10,5	5,0	5,8

Источник: Европейская комиссия

В России в прошедшие пятнадцать лет региональной политики просто не было. Поэтому к началу XXI века в России и ее регионах мы наблюдаем последствия переходного кризиса, «голландской болезни», особенностей распределения природных ресурсов и прочих характерных особенностей российской экономики применительно к региональному развитию. Инфраструктура в прибалтийских областях России оказалась на порядок менее развитой, чем у соседей в пост-госплановский период. В условиях десятилетнего кризиса переходного периода в России, трудностей с формированием политики, бюджетным кризисом трудно было ожидать федеральных вложений в инфраструктуру региона. Сочетание нескольких благоприятных факторов, а также высокие тарифы на российские грузы привели к формированию определенной политики в этом регионе, которая совершенно естественна – чтобы наслаждаться открытой экономикой и глобальной конкуренцией, нужно иметь сильные компании, способные грамотно конкурировать.

Российские политики продолжают спорить о правильном использовании профицита бюджета в ситуации, в которой соседние страны с большим бюджетным дефицитом могут себе позволит (за счет грантов) улучшать свою вполне приличную инфраструктуру. Последняя будет основной для создания рабочих мест, инвестиций российского бизнеса за рубежом и извлечения деловых доходов на фоне крайне ограниченной инфраструктуры в

российских регионах. В связи с созданием Минрегионразвития можно рассчитывать на формирование новой региональной политики в России, которая должна учитывать реалии сотрудничества и конкуренции на основных региональных направлениях интеграции в глобальную экономику, в частности, контраст на границе с ЕС в области развития инфраструктуры.

В ближайшем будущем можно ожидать возрастания разрыва между российскими регионами и странами Восточной Балтики по норме накопления, и соответственно, по потенциалу развития. Это связано с дальнейшим привлечением в экономики стран иностранных инвестиций и поддержкой со стороны. ЕС. Если российские регионы не будут проводить интенсивной политики по привлечению инвестиций со стороны как иностранных инвесторов, так и российского большого бизнеса, то существует риск оттока человеческого капитала на территории соседних стран и ухудшения относительной конкурентоспособности российских территорий.

СТРУКТУРА ЭКОНОМИКИ И ЭКСПОРТА

Экономика стран региона к началу 90-х годов во многом была сформирована Госпланом СССР, делавшим ставку на использование балтийских портов (отсюда огромные вложения в латвийские порты, таллиннский порт и прочее) для коммерческой торговли, базирования рыбного флота, а также массовый отдых на побережье Балтийского моря. Некоторые предприятия, которые не пережили по различным причинам переходный период 90-х годов, могли бы иметь огромный рынок в странах с переходной экономикой: малые грузовые автомобили и электроника.

В свою очередь, район Санкт-Петербурга был перегружен тяжелой промышленностью, предприятиями ОПК, которые не могли найти себе рынки (в прежних масштабах) в последние пятнадцать лет. В этом отношении масштабы перепрофилирования российских регионов в условиях открытой экономики и глобальной конкуренции представляют собой еще более трудную задачу, чем в странах Прибалтики, в которых сельское хозяйство и легкая и пищевая промышленность были значительно более развиты. В общем, разделение труда – сырьевые товары из России в обмен на продовольственные товары, продукцию легкой промышленности и туристские услуги – сохраняет свое значение и сегодня.

Финансовый кризис 1998 и девальвация рубля (четырехкратная в номинальном и двукратная в реальном выражении) привели к кризису торговли с РФ и спаду во внутреннем производстве Прибалтийских стран. После кризиса 1998-2000 гг. сократился их экспорт в Россию и завершилась переориентация экспорта стран Прибалтики: доля их экспорта в ЕС вдвое превысила долю экспорта в РФ. Разумеется, в условиях взлета цен на энергоносители в мире в последние годы это усугубило торговые дисбалансы.

По классификации ЕС три Прибалтийские страны относятся, видимо, к группе «Регионы в состоянии экономического перехода. В основном это отстающие регионы, которые начали глубокую перестройку своей экономической структуры в связи с ее низкой конкурентоспособностью в первоначальном виде. Обычно они характеризуются высоким уровнем безработицы и низким ВВП» (см. (22) p. 89). В структуре экономики прибалтийских стран в течение полутора десятилетий происходили значительные изменения, который в целом можно обозначить как переход к постиндустриальной экономике.

Таблица 4. Структура экономики стран Восточной Балтики, 2004 г., %

	Сельское хозяйство	Промышленность	Строительство	Торговля, транспорт, телекоммуникации и другие	Нерыночные услуги	Прочее
Эстония	4,5	21,8	6,8	28,4	20,9	17,6
Латвия	4,3	17,2	5,8	35,5	18,2	19,0
Литва	5,7	25,6	7,1	32,9	12,1	16,6
Польша	2,9	26,6	5,5	28,4	16,4	20,1
Россия	5,0	27,9	7,2	30,5	10,6	18,8

Источник: Евростат (структура по NACE 6), ФСГС (структура по ОКОНХ)

Для всех стран промышленность составляет 20-25%, услуги – 65-70%, сельское хозяйство – 5%. Общим для балтийских стран структурным изменением стало сокращение доли сельского хозяйства в экономике, в то время как доля третичного сектора выросла и достигает 70%. Также сократилась доля добывающих производств. Рост транспорта связан с транзитной российской торговлей через порты, анализу которой посвящена большое число работ, так что мы ее в деталях не затрагиваем. В 2004 г. положительный внешний баланс услуг Эстонии составил 878 млн. евро или почти 10% ВВП страны, что, конечно, характерно более развитым прибрежным странам – в значительной мере это эффект нового Таллиннского порта.

Основу промышленности прибалтийских государств составляют трудоемкие отрасли – такие как, пищевая промышленность и текстильная, а также ресурсоемкие – такие как, деревообрабатывающая. В то же время капиталоемкая и технологичная промышленность менее конкурентоспособны, хотя доклады по всем трем странам Прибалтики при вступлении в ЕС строились именно под поиск возможностей наукоемкого развития (см. 1-3). Основу же конкурентоспособности имеющейся промышленности составляют более низкие производственные издержки по сравнению с прочими европейскими странами – в первую очередь, на оплату труда. Однако низкие издержки соседствуют с низкой производительностью труда относительно европейского уровня, что связано с качеством имеющегося человеческого капитала. Такое положение отражается и в высоких показателях безработицы. Наибольшую же производительность имеют отрасли, ориентированные на экспорт.

Факторы производительности и человеческого капитала ограничивают потенциал высокотехнологичного и инновационного производства. Примерно половина промышленной продукции прибалтийских стран идет на экспорт, так как небольшие по размерам внутренние рынки стран не могут обеспечить достаточного спроса. Более высокая доля промышленности в литовской экономики по сравнению с соседями объясняется наличием на ее территории единственного в балтийском регионе Мажейкяйского НПЗ. Промышленное производство в странах консолидировано вблизи столиц и крупнейших промышленных центров, в то время как основу экономики остальных регионов составляет сельское хозяйство и туризм.

В структуре экономики российских регионов присутствует большее разнообразие, что связано с разрывом в уровне экономического развития.

`

Таблица 5. Структура экономики шести регионов СЗФО, 2003 г., %

	Промы	Сельс-	Строи-	Транс-	Торгов-	Неры-	Прочее

	шленн ость	кое хозяйс тво	тельст-во	порт	ля и коммер-ческая деятель ность	ночные услуги	
СЗФО	32,3	2,9	9,3	9,3	15,2	9,7	16,0
Санкт-Петербург	24,8	0,0	9,1	8,0	21,0	8,1	23,0
Ленинградская область	33,1	8,2	15,6	7,0	7,8	8,4	10,2
Псковская область	18,5	10,3	6,9	14,0	19,6	15,9	11,8
Новгородская область	36,9	8,8	7,9	6,4	11,8	11,7	13,3
Калининградская область	25,4	5,9	9,5	8,7	18,5	12,2	14,8
Вологодская область	50,8	5,8	5,5	8,0	9,2	8,1	8,7

Источник: ФСГС

В Санкт-Петербурге наблюдается максимальная доля сектора услуг в экономике, что связано с его столичным положением и тем, что большая часть финансовых, сервисных, туристических потоков Северо-Запада проходит через этот город. И все же четверть экономики Санкт-Петербурга составляет промышленность. В дальнейшем можно ожидать сокращения доли промышленности, которая будет перебазироваться в Ленинградскую область. Основу экономики Вологодской области составляет черная металлургия, которая делает ее почти моноэкспортером (плюс лес). Псковская и Новгородская области – наименее развитые среди рассматриваемых регионов – характеризуются наибольшей долей сельского хозяйства в экономике.

Внешняя торговля является основополагающим фактором дальнейшего экономического развития прибалтийских регионов. Темпы роста экспорта во всех странах были высокими – средний годовой рост составлял от 14 до 24%. Географические преимущества, развитая инфраструктура, близость и доступность крупных рынков сбыта создают потенциал ускоренной интеграции регионов в мировую торговлю. Основные тенденции внешней торговли следующие – переориентация торговых потоков с Востока на Запад, увеличение роли ЕС как основного торгового партнера.

Основной причиной роста торговли с Европой после сокращение импорт в Россию стала интеграция балтийских стран в таможенный союз ЕС, что повлекло за собой отмену пошлин и нетарифных ограничений на торговлю со странами-членами ЕС. Наибольшую долю торговли с ЕС имеет Эстония, в то время как Литва - наименьшую. Внешняя торговля Эстонии ориентирована на скандинавские страны, в первую очередь, на Финляндию и Швецию. Это связано с большим объемом инвестиций этих стран в эстонскую экономику. Литовская экономика имеет более тесные связи с Германией, Россией и Польшей. Во внешней торговле Латвии важное место занимают Великобритания, Германия, Россия и Швеция. В то же время сами балтийские страны достаточно мало торгуют между собой, так как их экспортная продукция в значительной мере схожа.

Таблица 6. Структура экспорта стран Восточной Балтики, 2003 г., %

	Эстония	**Латвия**	**Литва**	**Польша***	**Россия***
I-III Продукция сельского хозяйства	5	3	7	8	3
IV Продовольствие, алкоголь, табак	3	6	5	1	
V Полезные ископаемые	3	2	20	8	57
VI Химические продукты	5	6	7	6	4
VII Пластик, каучук, резина и производные	3	2	3		
IX Дерево и продукция деревообрабатывающей отрасли	15	35	6	23	4
X Целлюлоза и бумажные изделия	2	2	1		
XI Текстильная продукция	11	13	14		1
XIII Стекольная продукция, изделия из камня и керамики	2	2	1		n.a.
XV. Метал и металлические изделия	9	13	3		18
XVI Оборудование и станки	25	7	11	39	9
XVII Автомобили и транспорт	4	2	15		
Остальные товары	14	8	9	15	2
Всего	100	100	100	100	100

Источник: Статистические комитеты стран

*с учетом агрегирования для несопоставимых товарных групп

Структуру экспорта стран составляют пищевые продукты, текстильная продукция, дерево и обработанные металлы. Все балтийские страны в последние годы увеличивают внешнеторговые обороты, однако сталкиваются со значительным отрицательным торговым балансом. Так в 2004 году отрицательный торговый баланс достиг 2 млрд. евро в Латвии, 2,4 млрд. евро в Литве, 0,8 млрд. евро в Эстонии. В Эстонии высокотехнологичный экспорт достигает 25% от общего, что связано с размещением субконтрактных производств в области телекоммуникаций и связи со стороны крупных скандинавских производителей. Субконтрактное производство составляет более трети эстонского экспорта.

Дерево и изделия из него составляет 30% экспорта Латвии по итогам 2004 года, на следующем месте идут изделия из металлов (14%) и текстильная продукция (11%). Сельскохозяйственная продукция составляет 10% экспорта. Латвийский экспорт в большей степени ориентирован в сторону необработанных ресурсов (дерево и текстиль), по сравнению с другими балтийскими странами. В то же время Латвия импортирует машины и оборудование (20% импорта), минеральные продукты (13%) и транспортные средства (11%).

В 2004 году 20% литовского экспорта составляли минеральные продукты. Экспорт литовских полезных ископаемых объясняется наличием НПЗ на ее территории. Литва также экспортирует текстиль (12%), электронное и механическое оборудование (13%).
Основой российского экспорта выступает продукция ТЭК и сырьевые товары. Так 70% экспорта Вологодской области в 2003 году составили металлы и изделия из него. 73,5% экспорта Ленинградской области составили минеральные продукты, что связано с портовой инфраструктурой региона. Наибольшую долю машиностроения в экспорте у Санкт-Петербурга – почти 50%. В целом структура экономики всех стран претерпела за последние пятнадцать лет огромные изменения. Выделилось ряд секторов, в которых в настоящий момент уже идет интенсивная региональная конкуренция. Например, в области туризма и использования портов Эстония постепенно «обыгрывает» Латвию. Российские порты еще только встают на ноги, чтобы обеспечить в долгосрочном плане низкие издержки вывоза и ввоза для российской торговли.

Таблица 7. Показатели внешней торговли стран Восточной Балтии, среднее 1996-1999 и 2000-2004

	Эстония		Латвия		Литва		Польша	
в млрд. евро	1996-99	2000-04	1996-99	2000-04	1996-99	2000-04	1996-99	2000-04
Сальдо счета текущих операций	-0,5	-0,8	-0,6	-0,9	-1,2	-1,0	-8,1	-5,6
Торговый баланс	-1,2	-1,3	-1,1	-1,8	-1,4	-1,5	-12,9	-7,6
в % к ВВП								
Сальдо счета текущих пераций	-8%	-10%	-8%	-8%	-11%	-6%	-5%	-3%
Торговый баланс	-20%	-16%	-15%	-17%	-12%	-10%	-7%	-4%

Источник: IMF IFS

Понятно, что вступление в ЕС дает хорошие шансы более продуктивно использовать пространство и рынки. Российские импортеры все более будут иметь дела с унифицирующимся европейским товарным импортом как по стандартам, так и по ценам. В этой ситуации преимущество будет у Австрии, Финляндии, Германии, которые с репутацией производителей высококачественных товаров и со значительными инвестициями в российскую экономику играют роль реального моста между ЕС и Россией. Российский экспорт энергоресурсов в глобальном контексте является важнейшим элементом стабильности снабжения мира нефтью и газом. По сумме всех видов энергии Россия устойчиво опережает любого другого экспортера. В этом контексте будущее российской энергетики – это обеспечение ЕС, США, Китая. В торговом балансе России с соседями в Восточной Европе энергоносители доминируют, но как видно по рисунку 4 торговый дефицит стран Прибалтики носит структурный характер, доля российского экспорта в нем велика, но не исключительна. Понятно, что при нынешних ценах на энергоносители на мировом рынке энергетический компонент внешней торговли для стран региона был бы в большой степени негативным при любом источнике энергии. Будущее выравнивания торгового баланса лежит в сфере услуг, в частности туризма, поскольку российский семейный турист, в общем, оставляет в местах отдыха на Балтийском побережье намного больше средств, чем обычный турист из Европы.

Рисунок 4. Дефицит торгового баланса стран Восточной Балтики, 2003

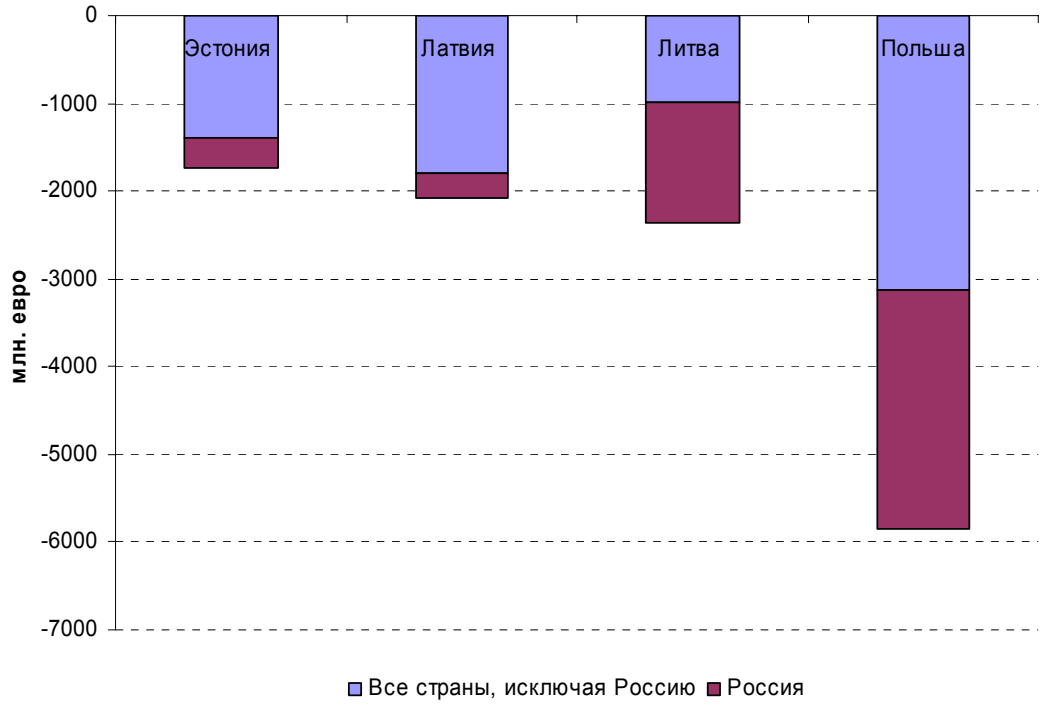

Источник: Евростат, ФСГС

С другой стороны можно предвидеть конкуренцию в другом сегменте - «интеллигентного туризма»: Санкт-Петербург и другие города России могут конкурировать в сфере истории и культуры, но не пляжей. Дополнительным фактором выравнивания торгового баланса с Россией мог бы стать приток частного российского капитала в экономику балтийских стран.

ЗАНЯТОСТЬ И БЕЗРАБОТИЦА

Все рассматриваемые страны находятся в фазе сокращения своего населения, к России, Латвии и Эстонии это относится в большей степени, как показывает таблица 7. За последние 8 лет население выросло только в Калининградской области при заметном сокращении населения Псковской области. Перспективы демографического состояния рассматриваемых стран в долгосрочном плане сходны. В Эстонии ожидается сокращение населения с 1367 тысяч до 1089 тысяч между 2000 и 2020 годами при росте жителей старше 60 лет до 26,5% и снижении доли лиц до 24 лет с 28 до 19,1% (см. (2) стр.150). Прогнозы ЕС указывают на сокращение населения и рабочей силы в странах региона до 2020 года с превышением эмиграции над иммиграцией, но после этого предполагается поворот в миграционных процессах. Схожая ситуация ожидается в других странах и некоторых регионах РФ. В целом экономический рост будет определяться ростом производительности труда и наличием рабочей силы, структурными сдвигами в экономике региона в целом.

Таблица 8. Население, занятость и миграция в странах Восточной Балтии в 90-х гг. (в тысячах лиц, %)

	Население*	Экономически активное население*	Занятость*	Безработица %
Эстония	-110,2	-26,5	-23,5	9,2
Латвия	-150,3	-70,5	65,7	9,8
Литва	-169,3	-296,8	-283,7	10,8
Польша	-418,8	1271,3	-911,0	18,8
Россия	-3610,0	3175,0	1184,0	7,9
СЗФО	-936,0	131,0	72,5	7,0
Санкт-Петербург	-122,0	87,0	87,0	4,1
Ленинградская область	-11,0	40,0	40,0	8,7
Псковская область	-78,0	-1,0	-1,0	8,1
Новгородская область	-55,0	24,0	24,0	5,0
Калининградская область	14,0	8,0	8,0	7,5
Вологодская область	-84,0	8,0	8,0	4,8

Источник: Евростат, ФСГС

(1) – тыс. чел. сальдо 1996-2004 гг.

В то же время важно отметить серьезное сокращение экономически активного населения и занятости в Литве, так что сокращение безработицы в ней можно частично приписать явной и скрытой (отражающейся в показателях активности) экономической эмиграции. Отметим, что высокая и растущая безработица в Польше, имеющей сходный уровень развития, блокирует характерную для других новых членов ЕС возможность занятости «через границу» (при всех ограничениях). Рост занятости в России и в СЗФО привел к значительному снижению безработицы.

Эмиграция служит явным важным фактором снижения безработицы в Польше и Литве. Критическим порогом миграции (в обе стороны) является, предположительно, разница в уровнях ВВП на душу населения между страной эмиграции и иммиграции примерно в 5 тысяч евро. На рынках Западной Европы прямая конкуренция между российской эмиграцией и прибалтийской пока весьма ограничена, поскольку из России уезжает в значительной мере интеллигенция, которая адаптируется как средний класс. На эти рынки и рынки труда в более развитых странах Центральной Европы (Чехия и Венгрия) уже сейчас чувствуется давление рабочей силы из Белоруссии и Украины.

Специфика миграции рабочей силы в России и в Прибалтике существенно отличаются. В простейшем выражении: из России уезжают ученые и приезжают рабочие (в основном из быв. СССР), то есть это классический оборот трудовых ресурсов относительно развитой страны, играющей роль «плавильного котла», но недостаточно состоятельной, чтобы самостоятельно использовать свой человеческий капитал. “Brain drain” из Прибалтики также наблюдается, захватывая те профессии (в том силе средней квалификации), спрос на

который высок в Западной Европе при намного более высоком уровне оплаты (медицинские сестры, специалисты по информационным технологиям и проч.), чем в Восточной Европе.

Эмиграция из Литвы и Польши достигла значительных величин, причем она будет возрастать по мере интеграции, ослабляя давление на рынок труда. Естественно, чем выше средний уровень заработной платы в стране и выше безработица, тем сложнее эмигрировать (нужна ниша на рынках труда развитых стран), но тем легче внедряются гастарбайтеры с юга и востока на наиболее низкие звенья социальной лестницы, как мы это наблюдали в Западной Европе в предыдущие десятилетия (см. таблицу 9). Новая ситуация в Центральной и Восточной Европе весьма динамична и окажет огромное влияние, как на экономические, так и на миграционные процессы. Меньшую роль эмиграция пока играет в Латвии, в частности потому, что действуют специальные меры для закрепления населения в сельской местности за счет перераспределения ресурсов бюджета.

Таблица 9. Средний уровень зарплаты в 2004 году в текущих долларах США

	$/месяц
Эстония	557
Латвия	448
Литва	454
Польша	658
Россия	231
Санкт-Петербург	275
Ленинградская область	230
Псковская область	159
Новгородская область	190
Калининградская область	210
Вологодская область	237

Источник: Евростат, ФСГС

Маловероятен отток рабочей силы из Прибалтики в прилегающие регионы. На низкооплачиваемые рабочие места в Восточной Европе уже устремились потоки из Белоруссии и Украины. Отток дальше на Запад в более развитые страны постепенно приведет к давлению в сторону повышения уровня заработной платы в Прибалтике. Значительная часть рабочей силы Украины, Молдавии и Белоруссии занята в России, обладает примерно той же универсальной (пост-советской) квалификацией и высокой степенью адаптации, но согласна работать за меньшую оплату в ЕС, чем выходцы из России. Так что идет уже сейчас значительная конкуренция за рабочую силу между несколькими более самостоятельными центрами притяжения занятости: Западная Европа, Центральная Европа, быстроразвивающиеся российские регионы. Влияние такой конкуренции на ситуацию в регионе трудно оценить именно сейчас, поскольку только начинается воздействие вступления 10 новых членов в ЕС на различные сегменты рынка труда. В среднесрочном плане можно ожидать резких изменений на рынке рабочей силы ЕС с возможным вступлением Турции в ЕС. Могут появиться преференции для Украины, что немедленно скажется на облегчении проникновения ее рабочей силы для заработков в ЕС. В долгосрочном плане рабочая сила из Белоруссии и Украины представляет собой важный резервуар поддержки экономического роста в Восточной Европы и можно предположить

даже растущую конкуренцию за нее. Разумеется, она будет представлять определенную проблему для более дорогой рабочей силы с той же квалификацией в регионе.

В Прибалтике безработица была бы сейчас значительно выше, но демографические и миграционные процессы эту проблему облегчают. Пока трудно сказать, насколько приток иностранного капитала в Прибалтику (особенно заметный в Эстонии) может закрепить квалифицированные кадры в регионе. Если экономический рост будет идти в большей степени в направлении сервисной (туристской) экономики, отток квалифицированных кадров на Запад Европы может вызвать компенсирующий приток квалифицированной рабочей силы.

Нами специально не изучался вопрос о занятости и экономической роли «русскоязычной» рабочей силы в Эстонии и Латвии, и мы не обладаем достаточным объемом статистической информации по данной проблеме. В то же время заметна высокая безработица на северо-востоке Эстонии (вдвое против средней по стране). Оставляя в стороне политические и моральные аспекты этой проблемы, отметим, что русскоязычные жители Прибалтики исторически заняты в промышленности и транспорте, а также не имеют доступа к государственной службе и многим другим занятиям. Они сконцентрированы в больших городах, которые имеют обычно в полтора раза и более высокую удельную производительность труда (по ВВП на душу) или в два-три раза по сравнению с сельской местностью.

Не требуется особенно сложного анализа, чтобы отметить большую роль тех групп населения Латвии и Эстонии, которые оказались в тяжелом экономическом положении в начале 90-х годов при кризисе тяжелой промышленности на всем пост-советском пространстве. При еще более глубоком кризисе в России у них не было осмысленного экономического выбора кроме адаптации к новой рыночной ситуации. Так что русскоязычное население (особенно «не-граждане») оказались перед необходимостью тем более быстро приспосабливаться к рынку, что им была закрыта дорога в сельское хозяйство и государственную службу. Так что подъем последнего десятилетия в данных странах во многом базировался на трудовой активности всех занятых, включая и называемых «не-граждан», на их пропорциональном участии в создании ВВП. На это также указывают более высокие региональные показатели производства ВВП на душу населения в районах Риги и Таллинна – районах концентрации как промышленности и торговли, так и русскоязычного населения.

Таблица 10. Долгосрочный прогноз экономики стран Восточной Балтики

	Рост ВВП (в %)				***Население (млн. человек)***				
	2000-10	**2010-20**	**2020-30**	**2030-40**	**2000**	**2010**	**2020**	**2030**	**2040**
Польша	5,9	5,1	3,9	3,0	38,8	39,2	39,3	38,7	37,7
Литва	5,1	5,8	4,8	3,6	3,7	3,6	3,5	3,3	3,2
Латвия	4,0	5,0	4,3	3,2	2,4	2,1	2,0	1,9	1,8
Эстония	4,8	5,1	4,2	3,0	1,4	1,3	1,2	1,1	1,0
Россия	3,7	6,1	5,1	4,2	146,9	144,4	140,6	135,2	128,9

Примечание: с 1996 по 2004 год – фактические данные; 2005-2006 – оценки и прогнозы ЕС; прогнозы с 2007 года взяты из работы Мирового Банка и NOBE (Independent Center for Economic Studies, Poland) - "Central and Eastern Europe 2000-2040", 2000.

Трудно представить себе, как выглядел бы экономический рост в регионе при выезде огромной доли производительной рабочей силы. Отсутствие нормальных паспортов,

возможно, пока несколько сдерживает выезд русскоязычной рабочей силы на Запад и является фактором понижения ее стоимости. Трудно прогнозировать будущее поведение этих сегментов рабочей силы в условиях резко растущей мобильности восточно-европейской рабочей силы в связи с расширением ЕС.

Таблица 10 показывает реалистичный, но невеселый демографический прогноз для всех стран региона на ближайшую треть века, кроме Польши. Мы присутствуем при интересном моменте истории, когда после периода потрясений, кризисов и высокой безработицы экономический рост и демографические (уже действующие) факторы могут привести нас от конкуренции за рабочие места к конкуренции за рабочую силу в регионе. С 2020 года по прогнозам меняется знак и направление миграции в регионе – потребуется приток рабочей силы. Выбор в этом случае будет невелик. При ее нехватке и удорожании труда в Прибалтике в ближайшие десятилетия возможен приток либо с Востока, либо с Юга – из района Средиземного моря, который характерен для ЕС в целом. Обеспечение высоких темпов роста в Прибалтике потребует либо замещения рабочей силы, либо исключительно высоких темпов роста производительности труда.

Украинская (и белорусская) рабочая сила еще до вступления страны в ЕС начинает играть на рынке Венгрии, Чехии, других быстроразвивающихся районов Восточной Европы ту же роль, что представители Польши, Прибалтики и других регионов Восточной Европы играют в Западной Европе. Практически речь идет о замещении позиций «синих воротничков», часто на самом нижнем уровне социальной (но трудовой) лестницы. Такую же роль многие группы приезжих (палестинцы, египтяне, пакистанцы) играют в богатых арабских странах; представители бывших колоний в Великобритании; мексиканцы и другие представители Латинской Америки в США. Эта картина знакома – глобализация привела не только улучшение коммуникаций, ускорение финансовых трансакций, но и значительную передвижку рабочей силы.

Естественно, на первом этапе иммиграции гастарбайтеры играют огромную роль в повышении эффективности экономики принимающих стран, понижая стоимость труды и повышая конкурентоспособность продукции и услуг (в частности гостиничных, туристских и проч.). Одновременно они поддерживают экономику своих стран происхождения за счет переводов. Со временем, разумеется, принимающие страны получают и определенные социальные издержки по содержанию семей приезжих. Так что в долгосрочном плане происходит как изменение национального, языкового и культурного состава принимающих стран, что мы видим по ситуации в Германии со значительным турецким, курдским, сербским населением. Конечно, возникает проблема адаптации, но в целом демографические проблемы стареющей Европы во многом решаются вливанием новой крови.

В этом плане характерен пример Шотландии, которая по сообщению журнала «Уолл-стрит джорнел» (9 июля 2005 г.) с весны 2004 по март 2005 г. ввезла порядка ста тысяч поляков, тридцать пять тысяч чехов, венгров и словаков и порядка тридцати пяти тысяч литовцев, латышей и эстонцев (среди которых могут быть и русские). Так что эффект вступления в ЕС может вести к ускорению оттока населения из Восточной Европы, который не мог быть спрогнозирован демографами.

Внутри России порог миграции может быть и меньше (с поправкой на другие факторы качества жизни), что показывает внутренняя миграция в России в направлении Краснодарского края и некоторых других регионов. Миграция в Москву и область, пожалуй, укладывается в критерий «пять тысяч евро» (особенно из стран СНГ). Пока СЗФО и району Санкт-Петербурга с областью удается удерживать достаточный объем рабочей силы. Ограничения ЕС на въезд в Шенгенскую зону, в ЕС на работу для россиян, возможно,

являются благом для российской экономики. Образованные люди все-таки уезжают, но многие из них не рвут связь с родными краями. А вот «синие воротнички» необходимы для развития нашей экономики. Россия заинтересована в притоке рабочей силы из стран с низкими уровнями дохода, русским языком и сходным образованием. В настоящее время мы можем с некоторой условностью говорить о том, что российская рабочая сила в СЗФО конкурирует с русскоязычной рабочей силой в соседних странах в одноименных отраслях, поскольку, по всей видимости, русскоязычное население составляет весьма значительную долю рабочего класса на транспорте, в портом хозяйстве и других отраслях, в которых идет активная региональная конкуренция.

Наблюдатели отмечают миграционный рост населения в Калининградской и Ленинградской областях, Санкт-Петербурге при сокращении по всему российскому Северу. Быстрый рост производства в областях России с хорошим экономическим климатом может постепенно вести к аналогичным процессам нехватки рабочей силы в СЗФО по определенным уровням квалификации. Вообще создание конкурентных условий жизни, инфраструктуры развития на российском северо-западе окажется в ближайшем будущем необходимым для роста высокой обработки, услуг в регионе.

ФИНАНСЫ И ИНФЛЯЦИЯ

После кризиса 1998 г. и в условиях роста экспортных цен Россия демонстрирует быстрый рост экономики при положительных балансах как внешних, так и бюджетных. Это ставит Россию и ее регионы в выгодное положение в региональной конкуренции, принеся ей впервые инвестиционные рейтинги международных агентств. Россия могла бы стать более активным региональным финансовым центром при обеспечении надежности прав собственности и упрощении бюрократических барьеров.

В целом, как показывают таблицы ниже, Россия вышла из тяжелейшего бюджетного и долгового кризиса - как мы видели выше, рост личного потребления в последние четыре года сопровождался ограниченным увеличением государственных расходов.

Таблица 11. Государственные расходы и дефицит бюджета стран Восточной Балтики

	Эстония		**Латвия**		**Литва**		**Польша**		**Россия**	
% ВВП	1996-99	2000-04	1996-99	2000-04	1996-99	2000-04	1996-99	2000-04	1996-99	2000-04
Государственные расходы	40,8	36,96	39,45	36,42	39,88	35,38	49,50	47,38	18,47	16,54
Дефицит бюджета	-1,0	1,05	-1,25	-2,07	-3,35	-1,95	-4,10	-3,99	-4,53	2,20

Источник: Евростат, ФСГС

У соседей только Эстония справилась с этой проблемой к вступлению в ЕС.

Россия преодолела и проблему долга - в условиях экономического подъема и высоких цен на нефть она досрочно выкупает «советский» внешний долг. Заметим, что, приняв этот долг в середине 90-х годов, в разгар кризиса РФ оказала важную услуг соседям не только в части собственно принятия на себя обязательств платить (этот долг в основном сформировался в конце 80-х гг.) по счетам. Не менее, если не более важно, РФ тем самым

расчистила все формальные препятствия для заимствований другими странами, у которых государственный долг в середине 90-х гг. оказался равен нулю. Это же способствовало и заимствованию частным бизнесом. В то же время у ряда соседей остаются серьезные проблемы с дефицитом бюджетов. Быстро нарастает частный долг и государственный долг Польши, которой он был списан на 30% в начале 90-х годов, чтобы помочь ей начать новый старт. Как это ни парадоксально, после выкупа РФ своих долгов у Парижского клуба Польша, (с населением в четыре раза меньше российского) может скоро создать внешний долг по абсолютной величине больше российского - при отношении государственных расходов к ВВП почти в три раза выше, чем в России.

Таблица 12. Государственный внешний долг стран Восточной Балтики

	Эстония		Латвия		Литва		Польша		Россия	
Государственный долг	1999	2004	1999	2004	1999	2004	1999	2004	1999	2004
% ВВП	6,00	4,90	12,60	14,40	23,00	19,70	40,30	43,60	102,25	23,55
Номинальное значение млрд.евро	0,31	0,44	0,85	1,58	2,34	3,52	62,20	84,79	186,90	110,45

Источник: Евростат, ФСГС

Страны региона решают различные экономические задачи, находятся в разных фазах развития, располагают различными ресурсами и сталкиваются с разного рода ограничениями. Россия пока не может снизить уровень инфляции по потребительским товарам ниже 10%, испытывает проблемы со стерилизацией денежной массы в условиях массового притока экспортной валюты. Ожидается, что высокие темпы инфляции в России сохранятся на протяжении еще нескольких лет.

Таблица 13. Активы банковский системы, в % ВВП

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Эстония	33,9	51,1	46,5	51,0	56,5	60,7	65,0	73,8	91,5
Латвия	32,5	42,7	38,5	42,4	53,1	60,7	71,2	82,9	99,6
Литва	19,4	21,7	23,1	25,3	26,8	28,0	29,3	35,8	44,2
Польша	40,8	42,1	42,5	43,9	43,4	47,4	47,7	49,8	50,9
Россия	25,8	27,6	38,9	34,9	32,6	34,1	35,2	38,1	39,3

Примечание: Активы банковской системы рассчитывались как сумма резервов, иностранных активов, частного кредита и требований небанковским финансовым организациям
Источник: IMF IFS

Основные экономические трудности прибалтийских стран связаны пока с высоким уровнем безработицы – высокие темпы экономического роста не сопровождаются увеличением количества занятого населения, а также с большим отрицательным сальдо счета текущих операций платежного баланса.

В заключение отметим недостаточно высокое развитие финансовых рынков в России, несмотря на высокие темпы роста номинальных показателей в годы подъема 2000-2005

годов. Хотя Россия преодолела непосредственные последствия краха 1998 года для банковской системы, время было упущено. В настоящий момент необходимо отметить только два основных фактора развития банковской системы России применительно к региональной конкуренции. Во-первых, это слишком низкий уровень активов и собственного капитала банков для страны с огромными потребностями в накоплении и огромным экспортом капитала – никак нельзя сказать, что нет финансовых ресурсов для капитализации банков и развития рынка корпоративных облигаций. И второе – концентрация банков в Москве. Дело в том, что в будущем одной из сфер развития и конкуренции в регионе могут стать финансовые услуги, что предполагает существенное улучшение как правового, так и инвестиционного климата в России и в СЗФО, адекватного потребностям малого и крупного бизнеса, прямых и портфельных инвесторов , конечно, и банков.

КРАТКИЕ ВЫВОДЫ

В целом перспективы региона Восточной Балтики в развитии и кооперации выглядят оптимистично. Страны и регионы могут стать лидерами экономического роста в Европе, от них можно ожидать общего опережения роста в ЕС и РФ, соответственно.

В частности Россия и ее северо-западные регионы останутся крупными импортерами потребительских товаров, машинотехнической продукции и услуг, и экспортерами энергоресурсов. При этом российские регионы, крупные компании еще в течение значительного периода времени лет останутся нетто-экпортерами капитала, что в общем указывает на взаимодополняемость экономик стран и регионов Восточной Балтики. В то же время они останутся конкурентами в области портовых услуг, высоких технологий, финансового сектора, частично в сфере туризма. Разумеется, это конкуренция не только регионов с разным набором ресурсов, но и качества институтов – достаточно отметить низкие индикаторы коррупции в Прибалтике.

Значительное улучшение сотрудничества в регионе могло бы повысить качество жизни людей и повысить возможности бизнеса. Мы уже видим первые шаги по развитию регионального сотрудничества: регионы Северо-Запада России приглашены к совместному пространственному развитию в программе Интеррег ЕС с 2001 г. Расширение свободы движения товаров, рабочей силы и капиталов, совместные транспортные и инфраструктурные проекты будут способствовать более полному использованию потенциала это перспективного региона.

Опыт предшествующих пятнадцати лет показал, как важно понимать и прогнозировать процессы структурных сдвигов, в частности в региональном разрезе. Надо больше уделять внимания долгосрочному прогнозированию сдвигов в экономическом развитии Восточной Европы с целью обеспечить процветание своим гражданам. Россия в этом контексте должна прогнозировать возможные изменения в условиях конкуренции, чтобы обеспечить своему бизнесу нормальные условия конкуренции, а своим гражданам – приближение образа и качества жизни к стандартам европейских стран с развитой демократией и рыночной экономикой. В рамках выработки широкой стратегии развития российского северо-запада необходимо изучать последствия вступления стран Балтики в ЕС, транспортные и иные региональные проекты, конкуренцию в портовом бизнесе и в туризме. В долгосрочном плане возможно изменение модальности проблем рабочей силы, рост потребности в привлечении рабочей силы извне региона, возможности снижать стоимость труда и повышать его качество за счет продуманной миграционной политики. Россия слишком велика и испытывает слишком сложные и разнообразные воздействия в своих различных частях, чтобы полагаться

только на стихийные процессы адаптации. Санкт-Петербург хочет стать вполне европейским городом – для этого потребуется сделать весь российский северо-запад вполне развитым балтийским регионом.

Россия не может просто ждать естественного инерционного роста ВВП, а должна стремиться повысить качество роста. Для этого, конечно, Россия должна больше заниматься модернизацией правового и экономического пространства. Развитие стран Восточной Балтики может быть ускорено при наличии широкой кооперации, поскольку глобальная конкуренция при всех благах интеграции предполагает активные действия как бизнеса, так и государства в обеспечении условий развития, повышении эффективности экономики всех соседей.

ЛИТЕРАТУРА:

1. European Integration, Regional Policy, and Growth, Ed. B.Funck and L.Pizzati, the World Bank, Washington, 2003.
2. Factors and Impacts in the Technological society. A prospective analysis in the Candidate states. Case of Lithuania, 2004.
3. Factors and Impacts in the Technological society. A prospective analysis in the Candidate states. Case of Estonia, 2004.
4. Factors and Impacts in the Technological society. A prospective analysis in the Candidate states. Case of Latvia, 2004.
5. Riita Kosonen, Piia Heliste. “Finnish Firms Expanding Their Operations in the Baltic Sea Regions”. Baltic Rim Economics (#2, 2005)
6. Havlik Peter et al. “Accelerating GDP growth, improved prospects for European Integration”. The Vienna Institute for International Economic Studies, 2005
7. Gabor Hunya, “FDI in small countries: the Baltic States”. The Vienna Institute for International Economic Studies, 2004
8. Alari Purju, Foreign trade between the Baltic States and Russia: trends, institutional setting and impact of the EU enlargement, Electronic Publications of Pan-European Institute, 14/2004
9. Paula Lehtomäki. The Baltic States – A New Dimension? Baltic Rim Economies №1, 2005.
10. Григорьев Л.М. и Урожаева Ю.В. Влияние экономического подъема на региональное развитие. «1000 лучших предприятий. Промышленность России: рынки, отрасли, регионы», М, 2003.
11. Григорьев Л.М. и Урожаева Ю.В. «Факторы регионального развития в условиях подъема (пример развития Самарской области)». «Территориальное стратегическое планирование», №5, 2005, стр.87-91.
12. Григорьев Л.М. и Урожаева Ю.В. «Глубина разнообразия. Разные условия – разные цели. От типологии к развитию», «Ведомости» 7, 14, 21 июня 2005 г.
13. Leonid Grigoriev. Russia’s Place in the Global Economy. “Russia in Global Affairs”, vol. 3, № 2 April –June 2005.
14. Зайончковская Ж.А. «Миграционный обмен со странами СНГ и Балтии слабеет» - www.budgetrf.ru, 2003.
15. Зубаревич Н.В. «Социальное развитие регионов России: проблемы и тенденции переходного периода.», М., 2003, УРСС.
16. Кузнецова О. В. «Экономическое развитие регионов: теоретические и практические аспекты государственного регулирования», М., 2004, УРСС.

17. Кузнецова О.В., В.А. Мау. «Калининградская область: от «непотопляемого авианосцы» к «непотопляемому» сборочному цеху.» Взгляд из России. М., 2002.
18. М.Портер. Конкуренция, М-Спб-Киев, «Вильямс», 2003.
19. Санкт-Петербург и Северо-Запад. Траектория роста. «Эксперт,», 13-19 июня, №22 (469), 2005, стр. 93-117.
20. Транспорт и инфраструктура. «Эксперт, Северо-Запад», 30 мая – 5 июня, №20 (225), 2005, стр. 35-48.
21. Региональное измерение российско-балтийских отношений. / Под. ред. Л.А. Карабешкина. – СПб., 2004.
22. Рязанцев С. «Внутрироссийская миграция населения: тенденции и социально-экономические последствия», «Вопросы экономики», №7, 2005 г., стр. 37-49.
23. Сэпик Д. «Конкурентоспособность регионов: некоторые аспекты», Доклады РЕЦЭП, №2, 2004, Москва.
24. Х.Тиммерманн. «Калининград как пилотный орган для формирования партнерства между ЕС и Россией.» Взгляд из Европы. М., 2002
25. «Доклад о мировых инвестициях», ЮНКТАД, ООН, 2004 г.

* * *

Доклад был подготовлен для X конференции Балтийского форума в Риге 26 мая 2005 г.

Автор выражает благодарность сотрудникам ИЭФ Ю.В.Урожаевой и М.Р.Салихову за большой вклад в данную работу.

ПРОБЛЕМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ И СОЦИАЛЬНОЙ СПЛОЧЁННОСТИ ПОСТСОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАН РЕГИОНА БАЛТИЙСКОГО МОРЯ

Войцех Косидовский

Университет им. Николая Коперника, Торунь, Польша

Европейская экономическая интеграция является процессом, направленным на уменьшение экономических и социальных диспропорций, разделяющих обединённые страны и регионы. В связи с этим, одним из основных назначений Европейского Союза является углубление и усиление внутренней сплоченности интегрирующихся обществ и экономик. Об этом ясно говорит ст.158 Трактата, учреждающего Европейское Сообщество[6]. Инструментами реализации этого задания являются многочисленные средства из сферы политики сплочонности, в том числе региональной, структурной, общественной, сельскохозяйственной политики и политики рынка труда.

Своеобразную политику сплоченности вели также коммунистические страны. В её основе лежала, ещё В.Лениным сформулированная, доктрина общественного эгалитаризма, предполагаюащая выравнивание разниц на уровне роста экономики и жизни населения. Её реализация была начата в СССР в 1920 году. После II мировой войны её распространили во всех странах, которые находились на восточной стороне так называемого железного занавеса. Выравнивание различий в развитии стало не только приоритетом региональной политики этих государств, но и представляло собой важную цель международной социалистической хозяйственной интеграции, проводимой в рамках Совета Экономической Взаимопомощи. Это привело к определенному уменьшению диспропорций в развитии, как межгосударственных, так и межрегиональных. В бывшем СССР лучше были развиты балтийские республики (Естония, Латвия и Литва), а также Беларусь[7].

---

[1] .,, Wspólnota rozwija i prowadzi działania służące wzmocnieniu jej spójności gospodarczej i społecznej, aby wesprzeć harmonijny rozwój całej Wspólnoty. Celem Wspólnoty jest w szczególności zmniejszenie różnic w poziomie rozwoju poszczególnych regionów oraz zmniejszenie zacofania regionów lub wysp najbardziej pokrzywdzonych, w tym obszarów wiejskich'', Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską, tekst skonsolidowany, Dz. U. WE C 325 z 24.12.2002 r., cyt. za: I. C. Kamiński, Unia Europejska. Podstawowe akty prawne, Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, Warszawa 2004, s. 158.

[7] В 1988 году высшим показателем дохода населения на одного жителя в бывшем СССР выделялась Латвия (119% от среднего в СССР, немного меньше достигла Эстония 118% и Беларусь 116%, а Литва занимала четвиортое место (105%). Смотри: W. Kosiedowski, Rozwój społeczno- gospodarczy ZSRR w latach 1940- 1988 [w:] B. Jałowiecki, A. Kukliński (red.), Restrukturyzacja regionów jako problem współpracy Europejskiej, t. 2, ,,Studia Regionalne i Lokalne'', nr 4 (37), Uniwersytet Warszawski, Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego, Warszawa 1991, s. 153- 176.

Изменения политического строя, которые происходили в советском блоке на переломе 1980/1990 годов, дали возможность расширения ЕС в восточном направлении. После вступления Польши, Литвы, Латвии и Эстонии в ЕС, в его границах появилась большая часть региона Балтийского моря. Новопринятые балтийские страны заняли четыре последних места среди всех 25 стран ЕС по показателю «Внутренний Валовый Продукт (ВВП) на 1 жителя». Как демонстрируют имитационные расчеты, выравнивание этих государств до среднего уровня всего ЕС заняло бы около 30 лет, при условии, что реализованные темпы экономического роста будут составлять около 5-6% в год. Как показано в таблице 1, Эстония, Латвия, Литва и Польша отличаются пространственным и демографическим потенциалами.

Таблица 1.

Площадь и народонаселённость выбранных государств Восточной Европы по состоянию на 2003 год[8].

Государство	Площадь, тыс. км²	Население	
		млн. чел.	на 1 км²
Эстония	45,2	1,4	30
Литва	65,3	3,5	53
Латвия	64,6	2,3	36
Польша	312,7	38,2	122

По площади эти страны занимают соответственно 28, 23, 23 и 9 места в Европе а по численности населения 35, 30, 29 и 9-е. При этом, в Польше достаточно высокая (8-е место в Европе) плотность населения – 122 человека на один кв.км. Рассматриваемые страны характеризуются близкими условиями географического и геополитического положения, а также схожими социально-историческими обусловленностями. Функционируя на пересечении торговых путей Восток-Запад и Север-Юг, в сфере активного экономического, политического и культурного влияния России и Западной Европы, эти государства приобрели характерные для переходных, пограничных территорий черты.

После политического перелома конца 1980 годов и начала 1990 каждая из рассматриваемых стран, вступая на путь суверенного развития, предприняла усилие переустройства политико-экономической системы и реструктуризации народного хозяйства. Трансформацию экономических систем в этих государств можно разделить на 3 этапа:

1) 1990-1994 года – восторженная всреча вновь обретенной независимости и одновременно глубокая трансформационная рецессия, сильный спад ВВП, ускорение процессов инфляции и появления здесь, давно уже забытого, понятия безработицы, снижение уровня жизни населения, очень трудные реформы, направленные на рыночную экономику, сближение с Западом. На этом этапе изменения во всех четырех

[8] Источник: Годовой статистический отчет.. PR 2004, GUS, Warszawa 2004, s. 738- 739

рассматриваемых государствах были похожими, однако можно заметить, что впереди была Польша.

2) 1995-2004 года последовательная реализация заранее принятых принципов, благодаря чему удалось достичь макроэкономической стабилизации и высокого, хотя нестабильного роста экономики, а также вступление в НАТО и ЕС.
3) период после 1 мая 2004 года - первый опыт в рамках ЕС, в целом позитивный (ускорение экономического роста, увеличение экспорта, уменьшение безработицы, увеличение инвестиций в сфере технически-экономической инфраструктуры, охраны среды и др.), наряду с которыми появились и негативные последствия (рост цен, эмиграция с целью заработать и др.).

Показатели экономического роста рассматриваемых стран показаны в таблице 2. Их анализ позволяет утверждать, что Польша преодолела начальный упадок из-за изменений уже в 1992 году, оставшимся же балтийским государствам удалось это сделать в 1994-1995 гг.

Таблица 2.

Динамика ВВП Эстонии, Литвы, Латвии и Польши в 1990-2004 годах, по отношению к предыдущему году, в постоянных ценах[9], в %

Год	**Эстония**	**Литва**	**Латвия**	**Польша**
1990	-	-	-	92,8
1991	92,1	94,3	89,6	93,0
1992	78,4	78,7	65,1	102,0
1993	91,8	83,8	85,1	104,3
1994	98,2	90,2	100,6	105,2
1995	104,6	103,3	99,2	106,8
1996	104,0	104,7	103,3	106,0
1997	110,4	107,3	108,6	106,8
1998	105,0	105,1	103,9	104,8
1999	99,3	96,1	101,1	104,1
2000	106,9	103,3	106,6	104,0
2001	105,0	106,5	107,9	101,1
2002	104,5	106,7	106,8	101,4
2003	105,1	109,0	107,4	103,7
2004	105,.8	106,0	108,0	104,0
Среднегодовой темп роста в 1990-2003 гг	3,3	0,5	2,2	4,2

Темп роста ВВП всех этих государств был достаточно динамичным, хотя с переменным успехом (в 1999 году наступил переходной спад, связанный с российским

[9] Источник: *World Economic Situation and Prospects*, UN, New York; *World Development Indicators 2005* World Bank, Washington; D. Rosati (red.), *Nowa Europa. Raport z transformacji*; Fundacja Instytut Studiów Wschodnich, Warszawa 2005.

кризисом). Наиболее высоким темпом экономического роста во всем периоде трансформации выделилась Польша (4,2% среднегодовой в 1999-2003 гг), следующая Эстония (соответственно 3,3%), а Литва и Латвия еще в 2004 году не превысили уровня 1989 года. Как следует из данных таблицы 3, в рассматриваемой группе, очень позитивно выделяется Эстония на фоне ЕС, Средневосточной Европы и Союза Независимых Государств (СНГ). В 2002 году ВВП на одного жителя Эстонии превысил 51% средней ЕС 25. Последнее место в этом отношении заняла Латвия (38,5 % средней ЕС 25).

Таблица 3.

ВВП брутто[10] постсоциалистических балтийских государств на фоне ЕС и Средневосточной Европы (СВЕ) и Союза Независимых Государств (СНГ), согласно паритету покупательской способности, в 2002г.

Государство	**Млд USD**	**На 1 жителя**			
		тыс. USD	**ЕС 15= 100,0**	**ЕС 25= 100,0**	**СВЕ+СНГ = 100,0**
Эстония	16,6	12,3	46,9	51,5	170,8
Литва	35,8	10,3	39,3	43,1	143,1
Латвия	21,5	9,2	35,1	38,5	127,8
Польша	407,7	10,6	40,5	44,4	147,2
ЕС 15	9868,7	26,2	100,0	109,6	363,9
ЕС 25	10773,7	23,9	91,2	100,0	331,9
СВЕ+СНГ	2914,7	7,2	27,5	30,1	100,0

Динамичный рост экономики постсоциалистических балтийских государств особенно заметен на фоне средних показателей Средневосточной Европы и СНГ. Эстония превысила даже 170% того среднего показателя, в то время, когда в 1988 отмечала 118% в среднем по всему СССР.

Вместе с развитием процессов системной трансформации и международной интеграции, коренным образом изменилось геополитическое положение обсуждаемых стран региона. Эстония, Литва, Латвия и Польша, вступая в ЕС, НАТО и другие международные организации (OECD - *Organisation for Economic Co-operation and Development*, WTO- ***W**orld **T**rade **O**rganisation*, Совет Европы и др.) обеспечили себе надежность, улучшили свою позицию в рейтингах международной конкуренции. Анализ показателей реального ВВП постсоциалистических балтийских государств (таблица 4) доказывает, что удачу им принесла лишь последовательно реализованная стратегия рыночных реформ.

В 1995-2004 годах, т.е. в течение неполных 10 лет Эстония улучшила свою позицию в ЕС 25 на целых 15,4 процентных пункта, Литва на 13,9 процентных пункта, Латвия на 13,4 процентных пункта, Польша на 6,2 процентного пункта. Евростат прогнозирует в 2006 году рост показателей (Эстония достигнет 55,2% среднего уровня ЕС25, Литва - 50,1%, Латвия - 47,6%). Самая высокая среди новых государств ЕС динамика экономики у Эстонии, а Литва и Латвия незначительно уступают Венгрии, которая, по прогнозу Евростата, в 2006 году

[10] *Источник: расчёты автора на основе Human Development Report. Human Development Indicators 2004, UNDP, New York 2004.*

достигнет 63,6% средней ЕС25. Эстония, Литва и Латвия находятся в числе лидеров ЕС25 по темпам экономического роста и уступают только Ирландии и Люксембургу. Польша, которая еще в 2001 году опережала Эстонию, в 2003 году уступила место и Литве, разместившись на 24 месте в расширенном ЕС, а в 2006 году по прежнему будет занимать предпоследнее место, однако ее преимущество над последней в этом рейтинге Латвией уменьшится до 1,5 процентного пункта.

Таблица 4.

ВВП выбранных государств Восточной Европы, согласно потребительской способности[11], в % среднем по ЕС 25, в 1995-2006 гг.

Государство	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*
ЕС 25	100,	100,	100,	100,	100,	100,	100,	100,	100,	100,	100,	100,
Эстония	35,3	36,8	40,4	41,4	41,0	43,2	44,4	46,3	48,7	50,7	52,9	55,2
Литва	33,9	35,2	37,0	38,9	37,5	38,2	40,4	42,1	45,5	47,8	50,1	52,0
Латвия	29,7	30,6	32,6	33,6	34,1	35,2	37,1	38,7	40,6	43,1	45,4	47,6
Польша	40,5	42,2	43,9	44,8	45,4	45,9	45,5	45,4	45,6	46,7	47,9	49,1

*) Прогноз

Отличия в экономическом развития определяют различия в развитии социальном (смотри таблицу 5). Так, например, в Польше средняя продолжительность жизни почти на 3 года больше, чем в Латвии. Во всех 4 странах наблюдается отрицательный прирост населения: самый большой в Латвии, самый маленький в Польше. Последняя, в свою очередь очень, выделяется низкой активностью трудоспособного населения и высоким уровнем безработицы (19.9% в конце 2002 года). В Польше самая низкая разница в доходах населения, несколько выше в Литве и Латвии, а вот Эстония отличаетрся достаточно высоким уровнем коэффициента Джини. В Литве приём к врачу должен быть значительно дешевле чем в Польше, по крайней мере, статистически. Большое значения имеют возможности использования мобильной связи и интернета, которые однозначно самые высокие в Эстонии. Безусловно положительным явлением можно считать высокое количество студентов ВУЗов во всех упомянутых странах.

[11] *Источник: Евростат*

Таблица 5.

Выбранные показатели общественного развития постсоциалистических балтийских государств в 2002 году[12]

Показатель	Эстония	Литва	Латвия	Польша
Средняя продолжительность человеческой жизни, в годах	71,2	72,5	70,9	73,8
Натуральный прирост на 1000 человек, 2003 год	-3,7	-3,0	-4,9	-0,4
Население на 1 врача, *1999	321	251	377	433
Коэффициент профессиональной активности населения в возрасте 15 лет и старше, в %	57,9	57,9	57,5	55,4
Уровень безроботицы трудоспособного населения, в %	10,3	13,8	12,0	19,9
Коэффициент Джини *) 2000, **) 1998,***)1999	37,1*	31,9*	32,4**	31,6***
Пользователи интернета, на 1000 человек	327,7	144,7	133,1	230,0
Абоненты мобильной связи на 1000 человек	650	475	394	363
Студенты ВУЗов на 10 тыс. человек	445	429	473	498

Общую картину общественного развития раскрывают показатели HDI- Human Development Index, опубликованные в ежегодных отчетах UNDP - United Nations Development Programme (Программа Развития ООН). В отчете за 2004 год, а относящегося к 2002 году,

[12] Источник: Human Development Report, Human Development Indicators 2004, UNDP, New York-Oxford 2004, Rocznik Statystyczny RP 2004, GUS, Warszawa 2004.

самое высокое место заняла Эстония (36), сразу за ней находилась Польша (37), несколько дальше Литва (41) и Латвия (50). Все четыре государства отнесены к группе 55 высоко развитых государств. Среди постсоциалистических государств Эстонию обогнали лишь: Словения (27 место) и Чехия (32). Важно подчеркнуть, что Эстония, Литва и Латвия после 1990 года существенно снизили свои места в рейтингах UNDP. Латвии удалось лишь в 2000 году минимально преодолеть уровень HDI с 1990 годов (смотри таблицу 6).

Таблица 6.

Показатели общественного развития (HDI) UNDP постсоциалистических балтийских государств[13].

Государство	1990	1995	2000	2002	
				HDI	место *)
Эстония	0,817	0,796	0,839	0,853	36
Литва	0,823	0,789	0,829	0,842	41
Латвия	0,807	0,765	0,808	0,823	50
Польша	0,802	0,816	0,843	0,850	37

*) В рейтинге 177 государств. Места 1-55 занимают государства с высоким уровнем общественного развития, 56–141 – средним, 142-177 – низким.

* * *

Сравнительный анализ статистических показателей доказывает, что Эстония, Латвия, Литва и Польша имеют схожий уровень общественного и экономического развития. После преодоления кризисных тенденций, характерных для первого этапа системной трансформации, эти страны реализуют высокий темп экономического роста, и сокращают дистанцию, отделяющую их от остальных государств ЕС. Между прочим, анализируемые балтийские государства отличались от остальных республик бывшего СССР, тем, что в них сохранились некоторые рыночные традиции. Однозначно, это обстоятельство помогло преодолеть многие трудности и временный упадок, сопровождающий рыночные реформы. С трудом, но последовательно входя в политические и экономические структуры Восточной Европы, эти государства достигли успеха в форме прочной демократии и современной рыночной системы. Первый опыт, полученный после вступления в ЕС, позволяет предполагать, что положительные тенденции развития удержатся также в последующие годы.

[13] *Источник: Human Development Report 2004, UNDP, New York 2004.*

NODOKĻU POLITIKAS IZMAIŅU IETEKME UZ LATVIJAS EKONOMIKAS IZAUGSMES DINAMIKU

Marina Koževņikova
Transporta un sakaru institūts
Lomonosova 1, Rīga, LV – 1019, Latvija
E – mail: martsi@inbox.lv

Kristīne Gorbunova
Rīgas Tehniskā universitāte
Kaļķu 1, Rīga, LV-1658, Latvija
E – mail: kristine.gorbunova@rtu.lv

Analizējot ekonomiskus procesus var konstatēt, ka Latvijas tālākās attīstības virziens ir ceļš uz vispārēju globalizāciju. Pēdējo četrsimt gadu laikā pasaules iedzīvotāji un resursi, ieskaitot attiecīgo darbaspēka sadalījumu, tika arvien vairāk un ciešāk integrēti vienotā ražošanas un apmaiņas tīklā. Globalizācija mūsdienas ir neizbēgama, bet ka tā ietekmēs valsts attīstību ir atkarīgs no tiem cilvēkiem kuri pieņem ekonomikas attīstību ietekmējošos lēmumus. Kā labu piemēru var minēt Māstrihtas konverģences kritēriju izpilde dažādās valstīs. Prasības ir vienotas, bet to realizācija ir atšķirīga, ko pierāda vismaz Latvijas, Lietuvas un Igaunijas ekonomikas attīstības tendences un atbilstība Māstrihtas kritērijiem.
Mūsdienās ar vien vairāk cilvēku apzinās valsts ekonomikas regulēšanas nepieciešamību. Tajā pašā laikā ir jāizpilda vairāki priekšnosacījumi, lai šī regulēšana negrautu valsts attīstību. Tādi nosacījumi var būt:

- ✓ pārdomāta regulēšanas politika nosprausta mērķa sasniegšanai;
- ✓ nodokļu politikas īstenotāju kompetence šajā jautājumā;
- ✓ resursu (gan naudas, gan cilvēku) pietiekamība.

Starptautiskais valūtas fonds (SVF) savā darbā „Pasaules ekonomikas attīstības perspektīvas" (2005. gads, septembris) analizēja inflācijas līmeņa valsts konverģenci. Kas izpaužas kā fiskālās un monetārās politikas izmantošana nospraustā (zema) inflācijas līmeņa sasniegšanai. SVF publicētājā darbā bija salīdzinātas valstis kuras izmantoja un kuras neizmantoja inflācijas konverģenci. Veikto salīdzinājumu rezultāts ir piedāvāts 1. attēlā.

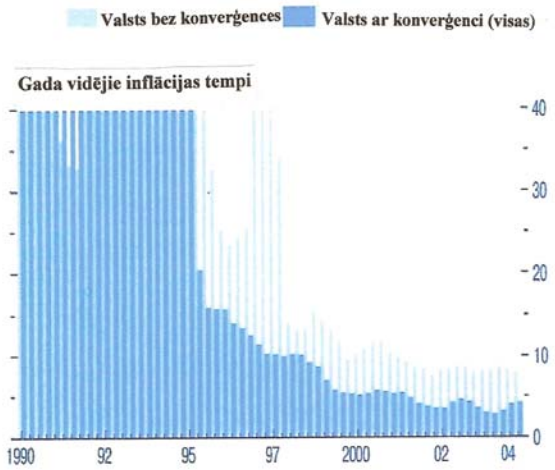

1. att. Inflācija, 1990. – 2004. gadi, % [4.]

Empīriskie pētījumi pagaidām pamatā bija veikti uz rūpnieciski attīstīto valstu piemēra, jo tiem ir salīdzinoši ilgstošā pieredze, lai spētu novērtēt šo pasākumu ekonomisko iedarbību. Pēc SVF atzinumiem inflācijas konverģence negatīvi nav ietekmējusi ekonomikas attīstības dinamiku.

Pēdējos gados, kā nekad, Latvijas tautsaimniecībā notiek dažāda veida izmaiņas, kuras ir saistītas ar Latvijas iestāšanos Eiropas Savienībā. Izmaiņas arī skāra nodokļu sistēmu. Nodokļu politikas stabilitāte, prognozejāmība un sakārtotība ne tikai Latvijā, bet arī lielākajā reģionā, ka piemērām Baltijas reģionā vai pat visā Eiropas Savienībā, ir viens no faktoriem ekonomisko subjektu racionālai rīcībai, kura tiešā vai netiešā veidā ir vērsta uz iekšzemes kopprodukta paaugstināšanu un ekonomikas stabilu attīstību. Nodokļu sistēmas uzdevums ir atspoguļot gan valsts, gan valsts iedzīvotāju intereses. Sakarā ar to ir svarīgi atrast līdzsvaru starp šo sabiedrības grupu interesēm.

Ne tikai Latvijā, bet arī citās valstīs, valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumu daļa pārsniedz tā ieņēmuma daļu . To atspoguļo 2.attēls. Dotajā 1.attēlā ir minētas tikai ES vecās un jaunās dalībvalstis uz kurām attiecās Māstrihtas līguma prasības, bet var arī minēt tādas valstis kā Ameriku un Japānu ar valsts konsolidēta budžeta deficītu (-4,0%) un (- 7,2%) attiecīgi, 2004. gadā [4.].

Pirms pievērst uzmanību nodokļu politikai Latvijā, būtu vēlams redzēt valsts konsolidētā kopbudžeta izdevumu un ieņēmumu tendences, ko ilustrē 3.attēls.

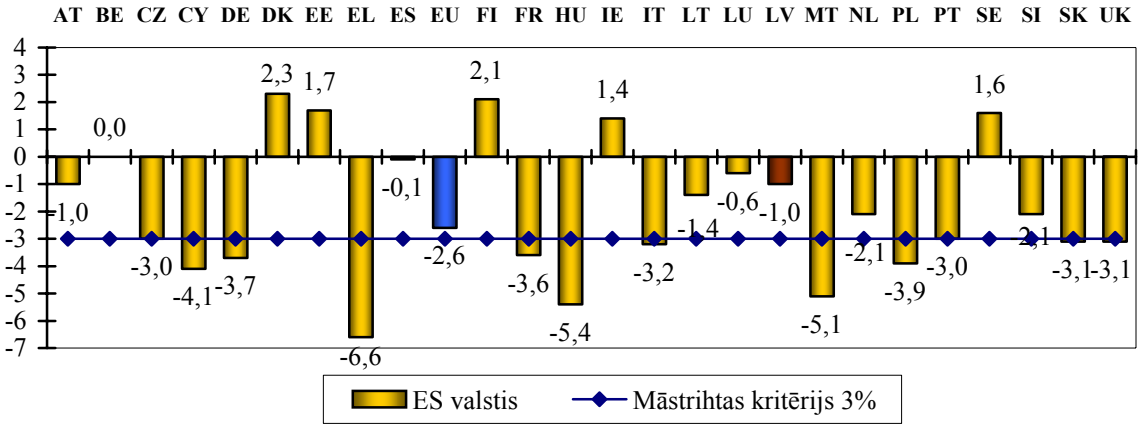

* Atbilstoši Eiropas kontu sistēmas metodoloģijai EKS 95.

AT – Austrija, BE – Beļģija, CZ – Čehija, CY – Kipra, DE – Vācija, DK – Dānija, EE – Igaunija, EL – Grieķija, ES – Spānija, EU – ES-25 valstis, FI – Somija, FR – Francija, HU – Ungārija, IE – Īrija, IT – Itālija, LT – Lietuva, LV – Latvija, MT – Malta, NL – Nīderlande, PL – Polija, PT – Portugāle, SE – Zviedrija, SI – Slovēnija, SK – Slovākija, UK – Lielbritānija

2. att. Valsts budžeta deficīts 2004. gadā ES valstīs (% no IKP)* [4.]

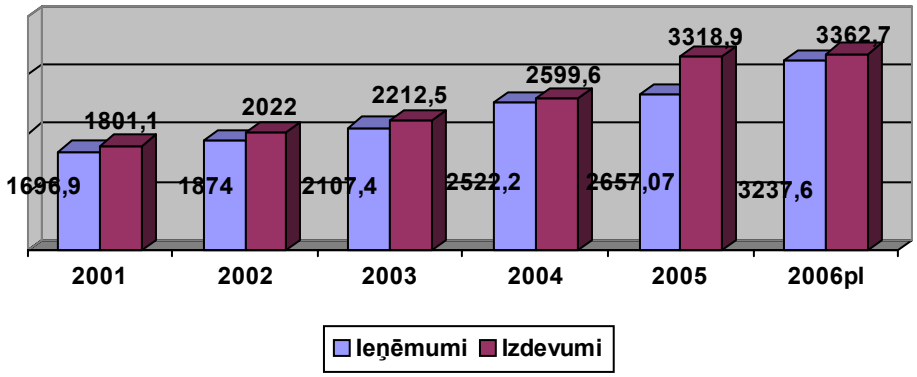

3.att. Valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumu un izdevumu tendence milj. Ls [4.]

Pievēršot uzmanību valsts konsolidētā budžeta izdevumiem izriet, ka tiem ir izteikta „fiksētā" daļa. Tas ir tādas izmaksas, kuras ir netikai jāveic, bet tās pat prasa ar vien lielākus naudas izdevumus, tas ir tādas nozares kā vispārējie valdības dienesti, izglītība, aizsardzība, veselības aprūpe un t.t., ko ilustrē 4.attēls.

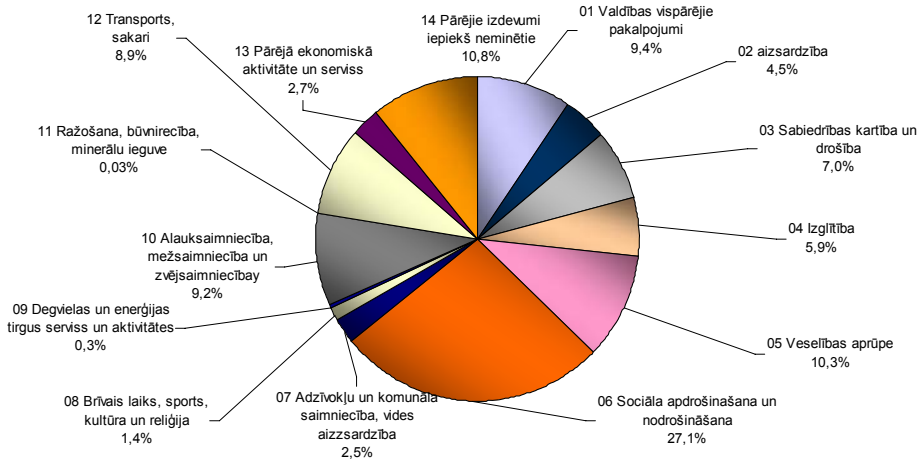

4.att. Plānotie valsts budžeta izdevumi 2006. gadam, % no kopējās summas [5.]

Sakarā ar to, ka pieaug valsts budžeta izdevumi, tiek pievērsta īpaša uzmanība valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmuma daļai. Savukārt, ņemot vērā A. Laffera līknes ekonomiskus pamatus, nodokļa sloga palielināšana automātiski nenozīmē lielāku iekasējumu valsts budžeta.

No valsts konsolidētā kopbudžeta struktūras analīzes var secināt, ka nodokļu ieņēmumi aizņem dominējošo daļu no visas summas, ko pierāda 5. attēls.

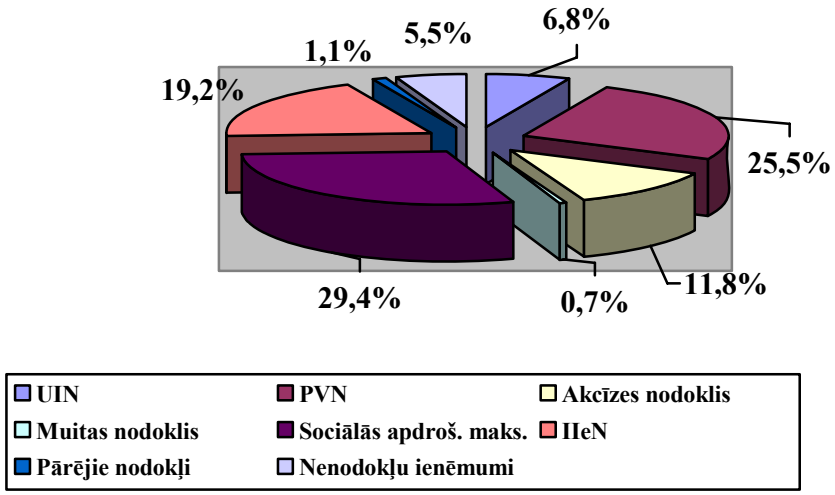

5.att.Valsts konsolidētā kopbudžeta ieņēmumu struktūra, % no kopējās summas, 2005. gads [4.]

Kopš Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā mainījās gan nodokļu skaits, gan nodokļu likmes:

- ✓ kopējais nodokļu skaits pieauga no 9 līdz 10 (pienāca klāt vieglo automobīļu un motociklu nodoklis);

- ✓ stājas spēkā PVN samazinātā procenta likme 5 % apmērā , kā arī mainījās PVN standarta likmes piemērošanas kārtība;
- ✓ mainījās akcīzes precēm gan nodokļa likmes, gan piemērošanas nosacījumi.

Vispārēju LR nodokļu sistēmu ar 01.05. 2004. gadu var attēlot ar 6. attēla palīdzību.

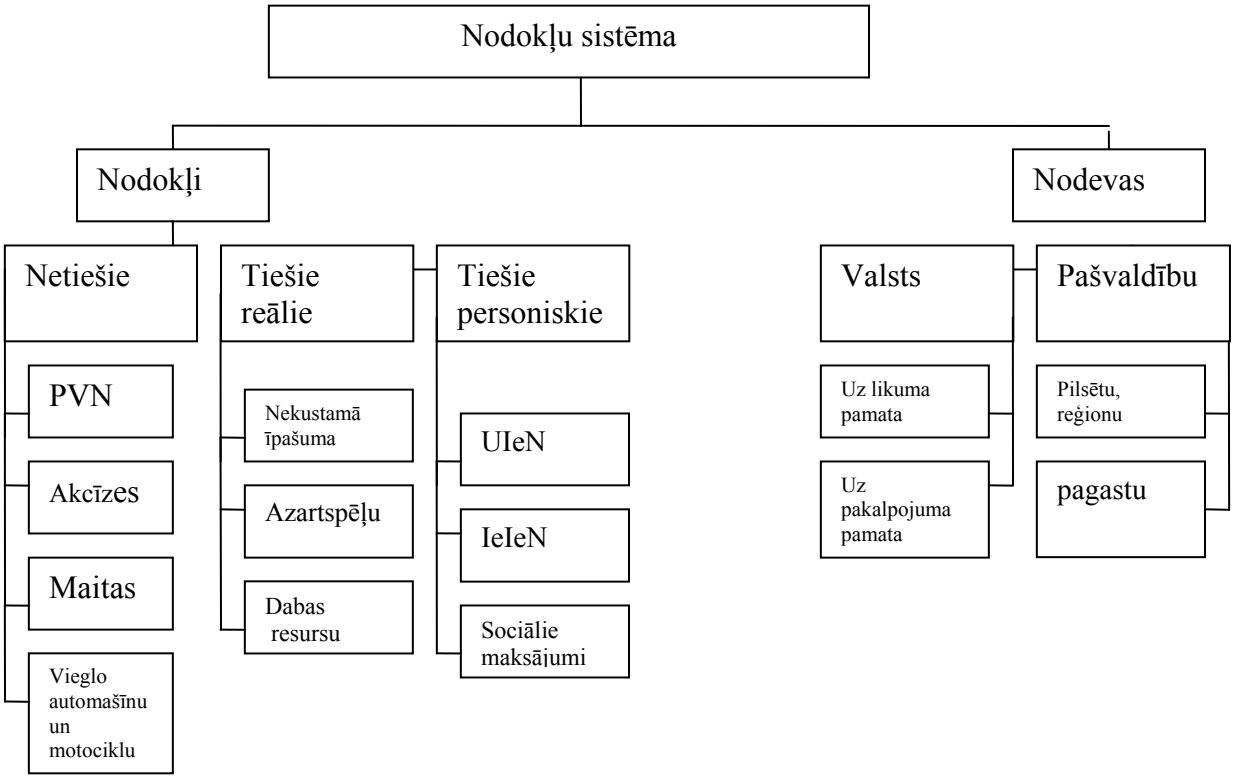

6.att. Nodokļu sistēma Latvijā ar 01. 05. 2004.gadu [6.]

Pēc iestāšanos ES, Latvijā ir novērojams patēriņa cenu indeksa (PCI) pieaugums. Tas nebūtu tik aktuāls jautājums, ja ne Māstrihtas līguma izpildes nepieciešamība lata nomaiņai pret eiro (kādreiz tika prognozēts 2008. gadā). Viens no Māstrihtas līguma punktiem ir prasība pret cenu stabilitātes un zema inflācijas līmeņa noturēšanu vidējā laika periodā. Gribētos atzīmēt ka Latvijas Centrālā Banka plānoja izpildīt minēto kritēriju un nozīmētajā laikā nomainīt latu pret eiro. Bet……. Latvijā notiek salīdzinoši straujš PCI pieaugums (skat. 7. attēlu), kurš nebūt netuvina mūs pie Māstrihtas līguma izpildes.

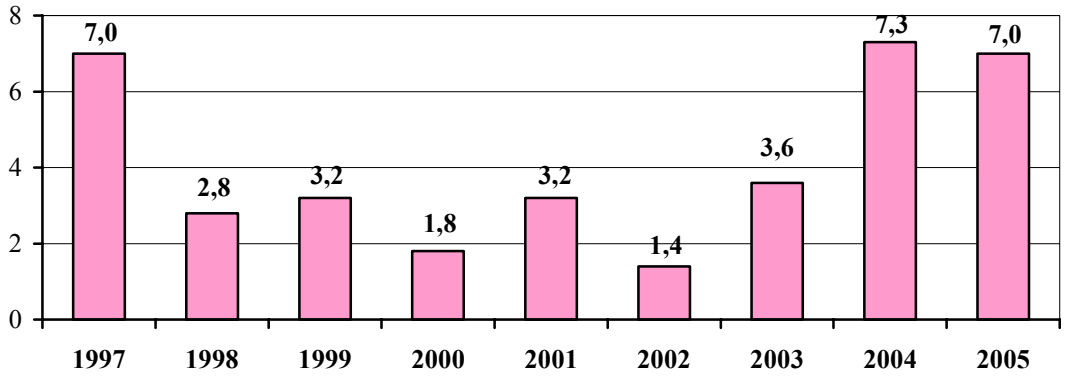

7.att.

Patēriņa cenu pārmaiņas (12 mēnešu inflācija, procentos), Latvijā pa gadiem [4.]

Pirms nodokļu politikas ietekmes uz inflācijas lielumu analīzes, gribētos pievērst uzmanību pašam inflācijas rādītājam (PCI) un tā aprēķināšanas metodoloģijai, kā arī dot īso priekšstatu par finanšu politikas un PCI lieluma savstarpējo sakarību.

Vārdu inflācija (no latīņu val. „inflatio" – piepūšanās) sāka plaši pielietot pasaules ekonomiskajā literatūrā pēc pirmā pasaules kara – 1920. gadu vidū. Cenu izmaiņu tēmai veltīja un velta daudz uzmanības. Tika izstrādāta cenu izmaiņu novērtēšanas metodika (PCI), kā arī indeksa lieluma raksturojumi un to ietekme uz valsts ekonomikas attīstību. Neskatoties uz to, ka ne tikai Latvija, bet arī ļoti liels valstu skaits izmanto PCI aprēķināšanas metodiku, tam bija oponenti no Austrijas skolas pārstāvju puses. Aptuveni 60 gadus atpakaļ J. Šumpeters savā grāmatā „Ekonomiskās analīzes vēsture" minēja īso, bet ietilpīgo piezīmi: „Īsti sakot, indeksu iekļūšanas process ekonomikas zinātnē bija ļoti lēns – opozīcija visdrošāk ir nogurusi cīnīties, nevis bija pārliecināta par to (indeksu) nepieciešamību" [2]. Tā kā Latvija ir spiesta izpildīt Māstrihtas kritērijus, kā arī attiecībā uz inflācijas līmeņa lielumu, tad būtu labi uzdot jautājumu: „Ko tad tieši aprēķinam?" un „ Cik precīzs vai pareizs ir minētais rādītājs?", jo no tā cik precīzi un galvenais pārdomāti aprēķina inflācijas un reālā iekšzemes kopprodukta dinamiku, ir atkarīga ne tikai ekonomiskās zinātnes prestiža, bet arī jebkuras mūsdienīgas valsts makroekonomiskās politikas kvalitāte.

Nākamais moments ir finanšu politikas un cenu līmeņa savstarpējā sakarība. Pēc raksta autoru domām to var pierādīt ar 8. attēla palīdzību.

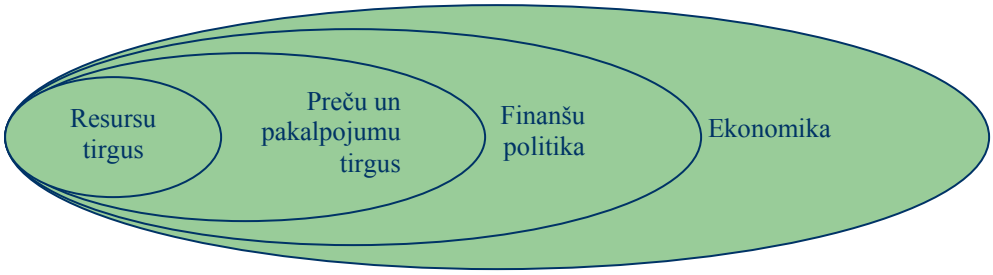

8.att. Svarīgo ekonomisko lielumu sakarība [autoru izstrādātais]

Finanšu politika sevī iekļauj gan Centrālās Bankas, gan valdības politiku. Sakarā ar Latvijas iestāšanos Valūtas kursa mehānismā II un lata piesaistes eiro, Centrālai Bankai palika tikai viens cenu līmeņa regulēšanas darbarīks – obligātās rezerves normas līmeņa noteikšana. Tāpēc lielāka nasta PCI regulēšanā gulstas uz valdības pleciem. Valdībai īstenojot naudas – kredīta politiku ir jādomā ne tikai par savām ambīcijām, bet arī par ekonomikas attīstību un iekļaušanos Mastrihtas lūguma noteiktajos kritērijos. Viens no valdības politikas instrumentiem ir nodokļu politika, kas ir saistīts ar valsts budžeta ieņēmumiem un ka rezultātā ar valsts budžeta izdevumiem. Izejot no raksta tēmas paanalizēsim nodokļu politikas ietekmi uz patēriņa cenu indeksu izmaiņām.

Pēdējos gados Latvijā notiek diskusijas par nodokļu izmaiņām. Tie ir: iedzīvotāju ienākuma nodoklis (IIeN), akcīzes un pievienotās vērtības nodoklis (PVN), kapitāla nodokļa ieviešana. Visi apzinās ka liela nodokļu nasta paaugstina ēnu ekonomiku tautsaimniecībā (Latvijā, pēc žurnāla „Finansists" 1.numura 2006. gada datiem, 2003. gadā sasniedza 43,4% no IKP) un samazina valsts budžeta ieņēmumus. Mūsu valstī ir veiksmīgs piemērs saistīts ar uzņēmuma ienākuma nodokļa (UIeN). pakāpenisko samazinājumu no 25% līdz 15%, kas izraisīja valsts budžeta ieņēmumu pieaugumu. Līdz ar to palika aktuāls jautājums par IIeN likmes samazinājumu. Vēl 19 septembrī 2005. gadā Centrālās Bankas organizētajā konferencē bija pateikts, ka nodokļu likmes vajag pārdomāti mainīt, jo fiskālās politikas uzdevums ir rūpēties par valsts iekasējumiem un tā mērenu fiskālo deficītu. Kas tad ir izdarīts? Par iedzīvotāja ienākuma nodokļa izmaiņām sāka runāt tieši pirms dažiem mēnešiem pirms vēlēšanām, kad jau inflācija ir uzņēmusi apgriezienus. Analizējot IIeN likmes samazināšanas ietekmi uz ekonomiku tad varam pateikt ka tā atstās iespaidu gan uz valsts un pašvaldības budžetu, gan uz inflāciju, to paaugstinot. Uz svariem ir uzlikta no vienas puses politiķu tālākā karjera un tik ilgi gaidītā IIeN likmes samazināšana un no otras puses ekonomiskā labklājība.

Bet kā jau saka „pa velti siers ir tikai slazdā", tā arī valdība vēlās paplašināt nodokļa bāzi ar kapitāla pieauguma nodokļa ieviešanu. Pati doma par šī nodokļa ieviešanu ir saprotama, jo pastāv liela vēlēšanā samazināt aktivitāti nekustāmā īpašuma tirgū, jo viens no inflācijas izraisošiem faktoriem ir komercbanku kreditēšanas nosacījumi, kas savukārt izraisa nekustāmā īpašuma cenu kāpumu. Bet vajadzētu atzīmēt, ka ar laiku tas var radīt kārtējo spriedzi starp valdību un nodokļa maksātājiem. Jo likums neņem vēra nominālās un reālās nodokļa likmes būtību, kā arī uzņēmēja risku kapitāla vērtības paaugstināšanai. Pēc likuma tiek aplikta nominālā likme, neatkarīgi no tā, cik liela ir reālā procenta likme. Rezultātā nodokļu sistēma inflācijas apstākļos var ietekmēt uzkrājumu, investīciju un kreditēšanas samazinājumu un līdz ar to bremzēt ekonomisko izaugsmi [1]. Nākamais nodoklis kurš neatstāj vienaldzīgu patērētāju, tas ir akcīzes nodoklis. Ar kuru plāno aplikt elektroenerģiju, ogles, koksu un gāzi. Te pat varam pielikt klāt mājsaimniecībā piegādātās siltumenerģijas aplikšanu ar pievienotās vērtības nodokļi (PVN). Ņemot vērā šo produktu pieprasījuma līknes neelastīgo stāvumu var apgalvot, ka lielāku nodokļa daļu samaksās šo labumu patērētāji, līdz ar to paliekot mazāk maksātspējīgāki. Tāpēc vēl reiz gribētu atzīmēt, ka pirms lēmuma pieņemšanas vajag analizēt iespējamās alternatīvas, ar matemātisko modeļu palīdzību veikt aprēķinus, ka arī beigu beigās tautai izskaidrot pieņemto lēmumu pareizību. Nodokļu izmaiņu sekas varētu viens otru kompensēt, bet pagaidām tautsaimniecībā ir iezīmējusies bīstama tendence, kuru var nosaukt par algu-cenu/cenu-algu (inflācijas) pieauguma spirāli. Ekonomikā vairāk runā par ekonomiskiem zaudējumiem no bezdarba, bet nevajag aizmirst par inflācijas negatīvo ietekmi uz tautsaimniecības attīstību un iedzīvotāju labklājības līmeni. Ja jau mūsu valsts ir saskārusies ar inflācijas problēmu, tad būtu lietderīgi pievērst uzmanību kādai citai valstij, kura veiksmīgi šo jautājumu atrisināja un pievienojas eiro zonai. Kā piemēru var minēt Grieķiju. Par savas valsts piemēru inflācijas samazināšanas un eiro zonai pievienošanos pieredzi dalījās Grieķijas Ekonomikas un finanšu ministrijas Tautsaimniecības politikas ģenerāldirektora vecākais makroekonomikas

analītiķis George Moshovis Centrālās bankas organizētājā konferencē. Kā atzīmē analītiķis, svarīgā Grieķijas veiksmīgas konverģences stratēģija ir saistīta ar pareizo prioritāšu noteikšanu un izvirzītā mērķa pakāpenisko sasniegšanu. Inflācijas tālākam samazinājumam bija nodrošināta ne tikai stingra un uzticamā monetāra stratēģija, bet arī daži citi pagaidu taktikas pasākumi (netiešo nodokļu samazinājums; valsts uzņēmumi vairāk nekā gadu iesaldēja cenas; sākot ar 1998. gada augustu Grieķijas valdība noslēdza džentlmeņu vienošanās ar komercuzņēmumiem un rūpniecības uzņēmumiem, kā arī pakalpojumu sniedzējiem). Šo pasākumu rezultāti ir piedāvāti 9. attēlā.

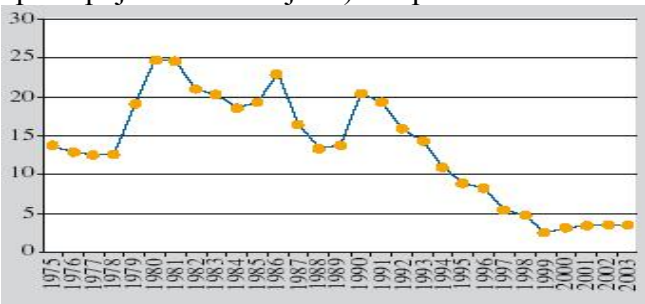

9. att. PCI izmaiņas Grieķijā, pa gadiem [3.]

Jau piecus gadus (no 2001. gada 1. janvāra) Grieķija kļuva par divpadsmito eiro zonas dalībnieci. Ir arī negatīvi momenti no eiro ieviešanas, tādi kā piemēram: cenu kāpums, uzņēmēju pesimistiskās prognozes, augstas inflācijas gaidas. Lai mazinātu vai pat likvidēt minētos negatīvos momentus un izturēt vienotās valūtas telpas konkurences spiedienu Grieķijā ir izstrādājusi vairākas stratēģijas, tādas kā: uzmanības pievēršana mikroekonomikas reformām, civildienesta un valsts pārkārtojumiem, Grieķijas institūciju modernizācijai.

Grieķijas piemērs apstiprina to, ka Centrāla Banka sadarbībā ar valdības īstenoto politiku var sasniegt nosprausto mērķi. Grieķija jau ir pievienojusies vienotās valūtas telpai, bet kā tad izskatās situācijā tajās valstīs, kurām vajadzētu pievienoties eiro zonai tuvākajā laikā? Tālu doties nevajag, jo salīdzinājumā ar Latviju, kaimiņ valstīs, Lietuvā un Igaunijā situācija norīt nedaudz savādāk. Igaunija prognozē jau 2007. gadā 1. janvārī nomainīt nacionālo valūtu pret eiro, jo tiek izpildīti visi Māstrihtas līguma kritēriji. Lietuvā ir zem jautājuma zīmes, jo pastāv daži inflācijas paaugstināšanas riski, kuri kā arī ir saistīti ar valdības pieņemtiem lēmumiem. Latvijā jau sāk ar vien skaļāk minēt citu datumu uz eiro pāriešanu. Lai neradītu investīciju samazinājuma plūsmu un neizraisīt ekonomikas lejupslīdi ir nepieciešams strikti noteikt un sabiedrībai dot zināmo nākamo datumu uz eiro pāriešanu. Patlaban tiek minēts 1. janvāris 2010 gadā.

Tātad Latvijas valdībai un Centrālai Bankai vēl ir laiks panākt atbilstību Māstrihtas konverģences kritērijiem. Tiek piedāvāti galvenie darbības virzieni: samazināt pārlieku iekšzemes pieprasījumu, samazināt inflācijas gaidas, veicināt konkurenci, veikt administratīvos pasākumus cenu (izmaksu) samazināšanai. Pie administratīvās ir attiecināma arī nodokļu politikas koriģēšana, kā piemēram, atsevišķu nodokļu likmju samazināšana. Bet šeit gribētos minēt Krievijas piemēru PVN samazinātās likmes likvidēšanu. Šīs pasākums nav izraisījis cenu samazinājumu, kaut uzņēmēji karsti solīja to darīt.

Runāt par fiskālo politiku, nodokļu sistēmu un notiekošiem procesiem ekonomikā var bezgalīgi ilgi, bet gribētos atzīmēt, ka procesiem ir jābūt virzītiem uz valsts un to iedzīvotāju labklājības līmeņa paaugstināšanu.

Izmantoto avotu saraksts:

1. У. Бомол, А. Блайндер Экономикс Принципы и политика 9– издание. – Москва: Юнити, 2004.- 1200 стр.
2. „ Вопросы экономики”, Москва, Nr 10, 2005 год;
3. Centrālās bankas mājas lapa www.bank.lv
4. Centrālas statistikas pārvaldes mājas lapā izvietotā informācija www.csb.gov.lv
5. Ekonomikas ministrijas mājas lapā izvietotā informācija www.em.gov.lv
6. Valsts ieņēmuma dienesta mājas lapa www.vid.gov.lv

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ МЕЖРЕГИОНАЬНОГО СРАВНИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА УРОВНЯ ЖИЗНИ

Ольга Лавриненко

Институт Социологических исследований
Факультета Социальных наук Даугавпилсского Университета
Тел. (+371) 54xxxxx; E-mail: lav@dau.lv

Для того, что бы регион имел преимущества в конкурентной борьбе не достаточно текущих за невозможно выступать конкурентно способным регионом только на основе экономизма и без обеспечения систем воспроизводства и развития. В связи с этим остро стоит вопрос об оценке качественных и количественных индикаторов уровня жизни в Латвии, их динамики, а так же разработка ряда мер, препятствующих снижению уровня жизни у большинства населения страны. Исследование уровня жизни Латвийского региона является приоритетной задачей для решения социально-экономических проблем в ходе реализации плана национального развития. Повышение уровня жизни региона и поддержание тенденций его роста в перспективе является главной целью в деятельности управленческих структур разного уровня. Одной из возможных оценок эффективности управления являются *значения интегральных показателей уровня жизни.*

Следует отметить, что не существует идеального во всех отношениях метода определения интегрального индикатора социально-экономического положения регионов. Приоритетное значение здесь имеют конкретные задачи анализа, стоящие перед исследователем и те принципы, которые закладываются при проведении оценки.

В международной практике для сравнительного межрегионального анализа используются такие обобщенные показатели, как «индекс человеческого развития», «индекс здоровья», «уровень преступности», «уровень коррумпированности», «эффективность системы образования», «уровень институционализации», «уровень/глубина бедности», «уровень интеллектуального потенциала» и др. [7]. Далее рассмотрим методы расчёта некоторых широко известных интегральных индикаторов.

Согласно методу Программы развития ООН рассчитывается индекс развития человека (HDI) или индекс развития человеческого потенциала. В этот индекс входят такие социальные и экономические параметры, как ожидаемая продолжительность жизни, уровень грамотности населения, уровень школьного образования, валовый внутренний продукт на душу населения. Приведенные параметры являются неоднородными и относятся к различным категориям жизни человека, поэтому сначала рассчитываются частные (по определенному параметру) индексы развития согласно отношению:

$$k_i = \frac{x_i - x_{\min i}}{x_{\max i} - x_{\min i}}, \qquad (1)$$

где i-номер параметра, x-минимальное и x-максимальное значение, x-реальное значение на год расчета.

Частный индекс является нормированным безразмерным коэфицентом. В ранних расчетах Программы развития ООН индекс определялся как среднее арифметическое значение всех частных индексов развития:

$$X = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} x_i \ , \tag{2}$$

где X – результатирующий индекс развития (HDI), n- число параметров.
По этой же формуле (2) рассчитывается и индекс технологического развития (TAI). В то же время для индекса бедности (HPI-1) используется формула (обозначения те же, что и в формуле (2)).

$$X = \sqrt[3]{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} x_i^3} \ . \tag{3}$$

Далее все страны ранжируются по принципу: чем больше HDI, тем выше ранг.
Однако, при использовании формулы (1) возникают трудности с определением предельных значений параметров. При экспертной оценке возникает некая доля субъективизма, поэтому вместо x_i берут $\log x_i$ [7].

Известен так же метод Международного союза электоросвязи по сравнению стран по уровню развития информационных коммуникаций по мультимедийному доступу [9]. Сравнение производится по четырем однородным параметрам: телефонная плотность для стационарных аппаратов, плотность телевизионных приемников, плотность Интернет-хостов, плотность сотовых мобильных телефонов. По каждому параметру определяется ранг страны по принципу: чем больше значение параметра, тем выше ранг. Страна с наибольшим значением параметра занимает первое место, т.е. получает ранг равный 1. Этот метод очень полезен для обозначения относительного положения той или иной страны, но в результирующем ранге достаточно сложно выяснить роль отдельного параметра.

Таким образом, вышеописанные методы позволяют производить сравнительный числовой анализ положения различных стран по уровню развития как в целом по стране, так и по отраслям (включая и область инфокоммуникаций). Однако у этих методов есть крупный недостаток – у них нет четкого математического обоснования.

В апреле 2001 года на Первом юбилейном международном Конгрессе Международной академии связи МАС’2001 был предложен следующий метод.

Допустим, что имеется набор n независимых параметров. Упорядочим их пронумеровав. Положим, что параметры – действительные числа. Каждой последовательности параметров можно поставить в однозначное соответствие вектор с координатами, равными вышеуказанным значениям параметров. Векторное пространство упорядоченных n-последовательностей действительных чисел является евклидовым (там имеет место скалярное произведение двух векторов) и поэтому определены модуль (норма, длина) вектора, а так же угол между двумя векторами. Исходя из вышесказанного модуль (длина) вектора

$$\|A\| = \sqrt{AA} = \sqrt{\sum_{i=1}^{n} a_i^2} \tag{4}$$

Угол φ между векторами А и В определяется из соотношения

$$\cos\varphi = \frac{(AB)}{\|A\|\|B\|}. \tag{5}$$

Допустим, мы производим сравнение стран по n-параметрам, т.е. имеем n-мерное векторное пространство. В этом случае модуль вектора $\|A\|$ (4) характеризует абсолютное положение страны , т.е. ранг. По углу между двумя векторами можно определить «угол сдвига» между странами, т.е. идут ли страны в одном направлении, или направления их развития резко отличается. Сравнивать угол сдвига можно либо между страной – лидером и искомой страной, либо от единичного вектора [8].

Профессор В.Коседовский в работе «*Некоторые количественные методы анализа и классификации хозяйственных территориальных систем*» [4] показал возможность применения в региональных исследованиях таксонометрических методов, так как они делают возможным использование многопризнаковой классификации территориальных единиц. Основным понятием, используемым в таксонометрических методах является так называемое таксонометрическое расстояние – расстояние между точками-признаками или точками-территориальными образованиями, которые находятся в многоразмерном пространстве. Профессор Коседовский успешно применял методы Чекановского, Перкаля и дендродрамм в региональных исследованиях с целью рейтингования регионов, свертывая множество признаков, характеризующих каждый регион [5], [6] .

Для контроля и оценки качества выполнения плана национального развития Латвии не представляется возможным использовать известный и апробированный ранее интегральный индикатор. Разработку начнём с построения модели.

(А)-15 *качество населения*, интегрирующее в себе такие его свойства как уровень занятости, уровень самозанятости, уровень охвата населения дошкольным образованием, уровень охвата населения средним образованием, расходы на одного школьника, уровень охвата детей с особыми потребностями образованием, уровень охвата высшим образованием (количество студентов на 100 тысяч населения региона, количество аккредитованных программ в регионе), объем студенческих кредитов, дотации государства в бюджеты высших учебных заведений, количество научных и технических работников на 1000 жителей, уровень охвата населения региона постоянным образованием «mūžizglītība», ожидаемая продолжительность жизни при рождении, естественный прирост населения, объем оплачиваемых государством услуг здравохранения, уровень населения не имеющего инвалидности, количество больных стоящих на учете с психическими заболеваниями, количество больных с сердечно-сосудистыми заболеваниями, количество больных онкологическими заболеваниями, число случаев суицида.

(В)-23 *благосостояние населения*, интегрирующее в себе показатели уровня жизни и отражающее степень удовлетворения его материальных и духовных потребностей: ВВП на душу населения, среднемесячная реальная заработная плата, среднедушевой денежный

доход на одного члена домохозяйства, среднемесячная пенсия, среднемесячный размер предоставляемых государством социальных пособий, коэфицент Джини, количество малых и средних предпринимательских обществ на 1000 жителей, количество инновативных предприятий на 1000 жителей, доля частного сектора в структуре ВВП , удельный вес затрат на исследования и развитие науки в ВВП («R&D»), объем средств использованных на модернизацию школ, высших учебных заведений и науки, объем средств использованных на модернизацию спортивной инфраструктуры и инфраструктуры отдыха, объем средств использованных на модернизацию инфраструктуры здравохранения, количество стационарных коек на 1000 жителей, количество врачей на 1000 жителей, интенсивность использования пассажирами авиации, железных дорог, автобусов (пассажирокилометры), оборот грузов (тоннокилометры), уровень оснащенности интернетом предприятий, учебных заведений, домохозяйств, интенсивность использования интернет (число входов), жилая площадь на душу населения, количество личных автомобилей на 1000 жителей, количество публичных библиотек на 1000 жителей, доля охвата населения водопроводом, канализацией, газом.

(С)-5 *качество экологической ниши*: объем штрафов за загрязнение окружающей среды, объем инвестиций государства в инфраструктуру отходного хозяйства, промышленные выбросы СО2, масса вредных веществ выброшенных в атмосферу за год от стационарных источников на 1 кв. километр территории, объем сброшенных в поверхностные водоемы загрязненных вод на 1 кв. километр территории, масса токсичных отходов производства и потребления на 1 кв. километр территории.

Модель (рис.1) обеспечивает наиболее простую и понятную для пользователей схему взаимосвязей интегрального показателя с базовыми индикаторами, что особенно важно для принятия адекватных регулятивных решений, например, в сфере региональной экономической политики.

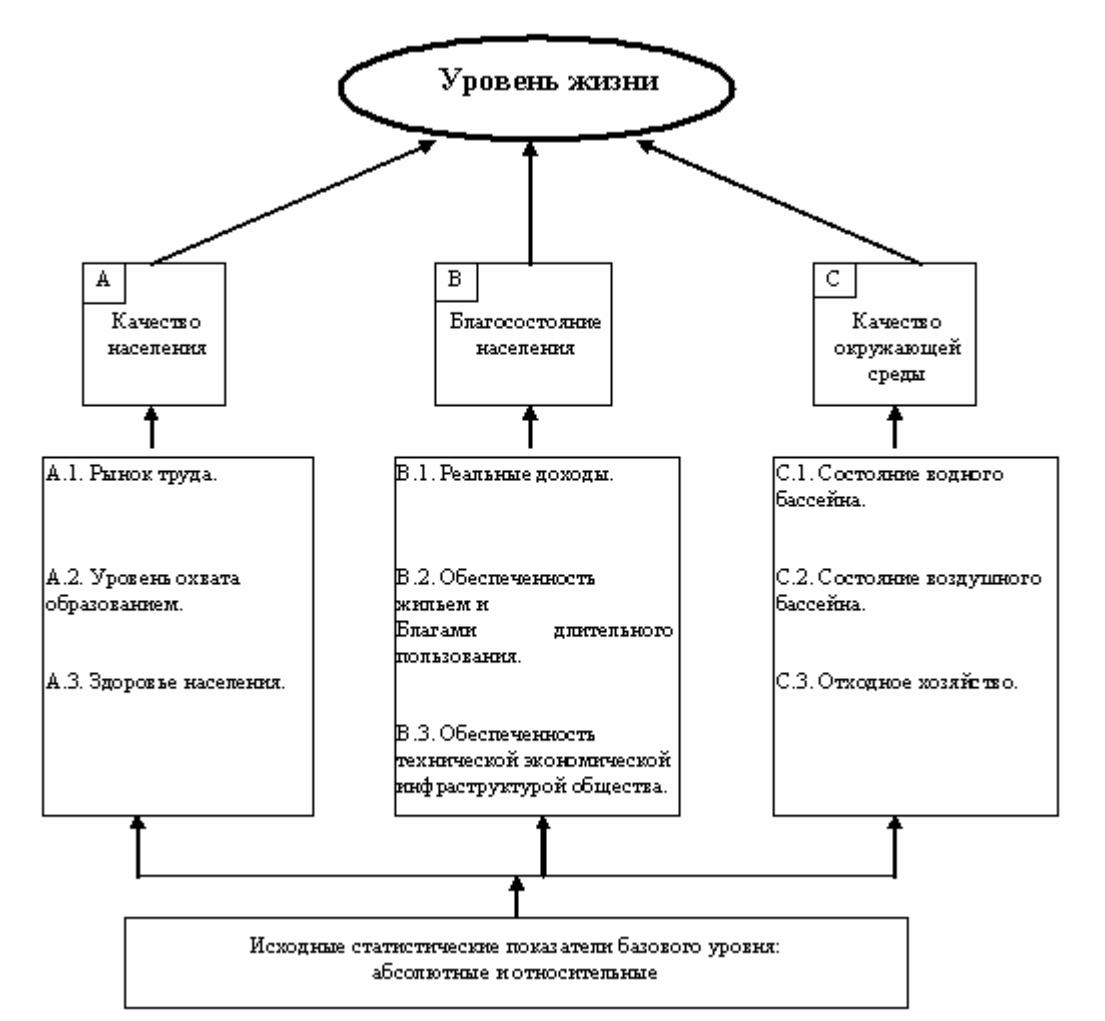

Рис.1 Модель иерархической системы уровня жизни населения региона.

Большой вклад в разработку методологии вычисления интегральных индикаторов внес *С.А. Айвазян, доктор физ.-мат. наук, профессор, зам. директора Центрального экономико-математического института РАН***.** В работе «Анализ синтетических категорий качества жизни населения субъектов Российской Федерации: их измерение, динамика, основные тенденции»[2] С.А. Айвазяном была предложена методология оценки по официальным данным органов государственной статистики интегральных характеристик качества жизни населения регионов России и рейтингования субъектов РФ по каждой из анализируемых синтетических категорий. Методология основана на специального вида свертках частных (статистически регистрируемых) показателей различных аспектов качества жизни, а также на некоторых методах многокритериального ранжирования объектов. На рассмотрении этой методологии остановимся более подробно.

Перед тем, как переходить непосредственно к процедуре свертки частных критериев, необходимо применить к каждому из них такое преобразование, в результате которого область его возможных значений ограничится отрезком [0;1]. При этом нулевое значение

преобразованного показателя должно соответствовать самому низкому качеству по данному свойству, а единичное – самому высокому.

а) Если *исходный* показатель (частный критерий) x связан с анализируемым интегральным свойством качества жизни *возрастающей* зависимостью (т.е. *чем больше значение* x, *тем выше качество*), то значение соответствующей унифицированной переменной $\tilde{x}$ подсчитывается по формуле

$$\tilde{x} = \frac{x - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}, \tag{6}$$

где $x_{\min}$ и $x_{\max}$ – соответственно, – наименьшее (самое худшее) и наибольшее (самое лучшее) значения исходного показателя.

б) Если *исходный* показатель (частный критерий) x связан с анализируемым интегральным свойством качества жизни *убывающей* зависимостью (т.е. *чем больше значение x, тем ниже качество),* то

$$\tilde{x} = \frac{x_{\max} - x}{x_{\max} - x_{\min}} \tag{7}$$

в) Если *исходный* показатель (частный критерий) x связан с анализируемым интегральным свойством качества жизни *немонотонной зависимостью* (т.е. между $x_{\min}$ и $x_{\max}$ существует некоторое оптимальное значение $x_{\text{опт}}$, при котором достигается наивысшее качество), то

$$\tilde{x} = 1 - \frac{|x - x_{\text{опт.}}|}{\max\{(x_{\max} - x_{\text{опт.}}), (x_{\text{опт.}} - x_{\min})\}} \tag{8}$$

Можно измерять анализируемые частные критерии качества по N-балльной шкале, тогда правые части преобразований (6)-(7)-(8) следует умножить на N.

Под *интегральной характеристикой уровня жизни* понимается специального вида свертка оценок более частных свойств и критериев анализируемой синтетической категории. Ограничиваясь линейным классом таких сверток и при использовании N-балльной шкалы измерения, можно представить интегрированный индикатор уровня жизни y в виде

$$y = N \cdot \sum_{j=1}^{p} w_j \tilde{x}^{(j)}, \tag{9}$$

где $(\tilde{x}^{(1)}, \tilde{x}^{(2)}, \ldots, \tilde{x}^{(p)})$ – набор приведенных к шкале [0; 1] с помощью преобразований (6)~(8)) частных критериев анализируемой синтетической категории, а w_j – некоторые «весовые коэффициенты», удовлетворяющие условиям: $w_j \geq 0$, $\sum_{j=1}^{p} w_j = 1$. Таким образом, построение интегральной характеристики сводится к задаче определения неизвестного вектора весов $W = (w_1, w_2, \ldots, w_3)$.

Исходные статистические данные содержат обучение, если в распоряжении исследователя наряду с унифицированными значениями частных критериев $(\tilde{x}_i^{(1)}, \tilde{x}_i^{(2)}, \ldots, \tilde{x}_i^{(p)})$ по всем анализируемым регионам (i = 1,2,..., n, где i – номер региона, а n – общее число анализируемых регионов) имеется некоторая экспертная информация об

оценках искомой интегральной характеристики y_i, то эту информацию вкупе с исходными статистическими данными $(\tilde{x}_i^{(1)}, \tilde{x}_i^{(2)}, \ldots, \tilde{x}_i^{(p)})$ называют «обучающей выборкой» или просто «обучением» [1]. Сведения о значениях y_i получают с помощью специально организованного опроса экспертов и статистической обработки экспертных оценок . При построении интегральных характеристик в условиях отсутствия «обучения» (метод модифицированной первой главной компоненты) неизвестные весовые коэффициенты $W = (w_1, w_2, \ldots, w_p)$ интегральной характеристики уровня жизни (4) *определяются только по значениям* $(\tilde{x}_i^{(1)}, \tilde{x}_i^{(2)}, \ldots, \tilde{x}_i^{(p)})$, $i = 1,2,\ldots,n$. При определенных условиях (если в составе рассматриваемого набора частных критериев имеется определенное количество взаимно слабо коррелированных переменных) удовлетворительное решение этой задачи можно получить с помощью модифицированной первой главной компоненты $\tilde{y}$ набора унифицированных частных критериев $\tilde{x}^{(1)}, \tilde{x}^{(2)}, \ldots, \tilde{x}^{(p)}$. Процедура построения *модифицированной первой главной компоненты* основана на следующей базовой идее: *среди всех скалярных переменных, характеризующих анализируемую интегральную категорию качества жизни региона, ищется такая, по значениям которой можно наиболее точно восстановить* (с помощью соответствующих моделей линейной регрессии) *значения всех рассматриваемых частных критериев* $\tilde{x}^{(1)}, \tilde{x}^{(2)}, \ldots, \tilde{x}^{(p)}$. Таким свойством обладает первая главная компонента, построенная по унифицированным частным критериям. По расчетам С.А.Айвазяна [3], основанным на статистическом моделироовании, практически точно тем же свойством будет обладать и так называемая *модифицированная* первая главная компонента, которая определяется соотношением (9), где *в качестве весов* w_j *используются* квадраты j*-й компоненты собственного вектора ковариационной матрицы переменных* $\tilde{x}^{(1)}, \tilde{x}^{(2)}, \ldots, \tilde{x}^{(p)}$, *соответствующего* наибольшему собственному значению λ_1 этой матрицы. Из известных свойств 1-й главной компоненты следует, что диапазон возможных значений модифицированной 1-й главной компоненты определяется отрезком [0;1], причем, ее нулевое и единичное значения сигнализируют, соответственно, о наихудшем и наилучшем уровне жизни.

Основная проблема при построении интегрированных индикаторов состоит в подборе исходных статистических показателей (признаков), характеризующих регион. С одной стороны, исходный априорный набор показателей определяется целью исследования, с другой – опытом и научной интуицией исследователя.

Резюме

1. Необходимость вычисления интегрированного показателя уровня жизни региона диктуется необходимостью межрегионального сравнительного анализа для обоснования стратегических планов социально-экономического развития, выявления региональными властями кризисных точек и оказания регулирующего воздействия на уровень жизни населения региона;
2. Возможность измерения и мониторинга ключевых синтетических категорий уровня жизни регионов позволяет:

a) *выявлять позитивную или негативную динамику для каждого из регионов и использовать в системе поддержки принятия решений управленческо-административных служб региона;*
b) *определять, какие именно статистические показатели в большей степени влияют в выявленной позитивной (или негативной) тенденции;*
c) *рейтинговать изучаемые субъекты (регионы).*

3. В соответствии с предложенной моделью иерархической системы уровня жизни ведущую роль играют следующие синтетические категории: качество населения, благосостояние населения и качество экологии;
4. под *интегральным индикатором уровня жизни* понимается специального вида с в е р т к а оценок более частных свойств анализируемой синтетической категории.

Литература.

[1] Айвазян С.А. К проблеме измерения качества жизни (концепция, методология, информационно-статистическое обеспечение). - В кн. "Computer Data Analysis and Modelling", Proceedings of the Fifth International Conference (June 8-12, 1998, Minsk), vol. 2. - Minsk, 1998, pp. 179-201.

[2] Айвазян С.А. Анализ синтетических категорий качества жизни населения субъектов Российской Федерации: их измерение, динамика, основные тенденции. Уровень жизни населения и регионов России. N11.2002.

[3] Aivazian S.A. Aggregative (integrated) indicators of quality of life: constructing and utilization for social-economic management and comparative analysis. - Moscow, CEMI Russian Academy of Science, 2000. - 118 p. (Rus.).

[4] Коседовский В. Некоторые количественные методы анализа и классификации хозяйственных территориальных систем. География. Сборник научных трудов высших учебных заведений Литовской ССР. Вильнюс «МОКСЛАС».1988

[5] Kosiedowski W. “Rozdój społeczno-gospodarczy Związku Radzieckiego w latach 1940-1988 (według republik związkoowych). Analiza statystyczna.” Universytet Warszawski.4(37). EUROPEJSKI INSTYTUT ROZWOJU REGIONALNEGO I LOKALNEGO. Warszawa 1991.

[6] Kosiedowski W. „Wielowymiarowa analiza porównawcza poziomu zycia ludności ZSRR w przekroju terytorialnym”. WIADOMOŚCI STATYSTYSTYCZNE. Miesięcznik rok XXXVI Warszawa Sierpień 1991.

[7] Human development report 2005. www.undp.org

[8]. TeleGeoraphy 2000, Global Telecommunications Map (4 ed.), MAC, 2002 г.

[9]. Инфокоммуникации XXI века: технологии, услуги, качество/ Под ред. Л.Д. Реймана и Л.Е. Варакина. – М.:МАС,2001.

TEHNOLOĢISKAIS PROGRESS LATVIJĀ: KOBA-DUGLASA RAŽOŠANAS FUNKCIJAS LINEĀRĀ UN NELINEĀRĀ MODELĒŠANA

Aleksejs Meļihovs

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
E-pasts: Aleksejs.Melihovs@bank.lv

Neskatoties uz to, ka tehnoloģiskais progress ir ar statistikas datiem nenovērojams process, Koba-Duglasa ražošanas funkcijas novērtēšanai izmanto lineārās modelēšanas metodes. Šī darba mērķis ir izvirzīt alternatīvu metodi tehnoloģiskā procesa un Koba-Duglasa ražošanas funkcijas novērtēšanai, kas ir balstīta uz nelineārās modelēšanas paņēmieniem. Šim nolūkam tiek izmantots Kalmana filtrs. Salīdzinot ar lineāro modelēšanu, tika iegūti atšķirīgi koeficienti, kuri ir pēc modeļa konstrukcijas nenobidīti un uzskatāmi par reālitātei tuvākajiem.

Atslēgvārdi: Latvija, Koba-Duglasa ražošanas funkcija, MKM metode, Kalmana filtrs, tehnoloģiskais progress

Koba-Duglasa ražošanas funkcija (tālāk tekstā K-D ražošanas funkcija) ir ļoti izplātīta ekonomikas pētījumos, analizējot ražošanas faktoru (kapitāla un darbaspēka) atdevi, kā arī novērtējot tehnoloģiskā procesa līmeni un tendenci valstī. Vispārpieņemts K-D ražošanas funkcijas novērtēšanai izmantot lineāras modelēšanas metodes. Šī darba mērķis ir izvirzīt alternatīvu metodi tehnoloģiskā procesa un Koba-Duglasa ražošanas funkcijas novērtēšanai, kas ir balstīta uz nelineārās modelēšanas paņēmieniem. Tiks veikts standarts vingrinājums, novērtējot lineāro K-D ražošanas modeli, kura rezultāti tiks salīdzināti ar nelineārā modeļa novērtēšanas rezultātiem.

K-D ražošanas funkcija

Ražošanas funkcijas novērtēšanai visbiežāk lieto standartu K-B ražošanas funkciju ar konstantu atdevi no mēroga (*constant returns of scale*), kura izskatās šādi:

$$Y_t = A_t K_t^{\alpha} L_t^{1-\alpha}, \qquad (1)$$

kur Y_t ir IKP salīdzināmajās cenās, A_t - kopējais faktoru ražīgums, jeb tehnoloģiskais progress, K_t - reālais uzkrātā kapitāla apjoms, L_t - darbaspēks ekonomikā, α - kapitāla atdeve.

Jautājums par lineārās vai nelineārās modelēšanas izmantošanu rodas tad, kad saka izvirzīt pieņēmumus par to, kā laikā gaitā attīstās tehnoloģiskais progress. Tas saistīts ar to, ka pēc savas būtības tehnoloģiskais progress izpaužas kā funkcija no ražošanas faktoru (kapitāla (K) un darbaspēka (L)) jaudu izmantošanas (U) un efektivitātes (E) līmeņa

$$A_t = (U_K E_K)^{\alpha} (U_L E_L)^{1-\alpha}, \qquad (2)$$

kas nav novērtējami ar pieejamiem statistikas datiem.

Vispārpieņemts tehnoloģisko progresu modelēt lineārajā veidā, kad tās pieaugums ir atkarīgs no laika un konstanta pieauguma tempa. Šāda modeļa novērtēšanu īsteno ar mazāko kvadrātu metodes (tālāk tekstā - MKM) palīdzību. Tomēr, ņemot vērā to faktu, ka tehnoloģiskais progress ir

nenovērojams process, pastāv iespēja izmantot speciālas, nenovērojamo procesu novērtēšanai piemērotas metodes, kas balstās uz nelineāro programmēšanu.

Modelējot K-D ražošanas funkciju lineārajā veidā, pieņem, ka kopējais faktoru ražīguma attīstība laika gaitā, jeb tehnoloģiskais progress tiek noteikts šādā veidā:

$$A_t = A_0 e^{t\beta + \varepsilon_t} \quad (3)$$

kur A_0 ir sākotnējais tehnoloģijas līmenis, e ir eksponenta, t - produktivitātes tendence, kas atkarīga no laika, β nosaka produktivitātes tendences pieaugumu, ε_t ir novērtējuma kļūda – stohastisks process.

Apvienojot vienādojumus (1) un (3) un logaritmējot tos, dabūjam vienādojumu, ko izmanto lineārajā modelēšanā, vērtējot ražošanas faktoru atdevi un tehnoloģisko procesu:

$$\log(Y_t) = a + \beta t + \alpha \log(K_t) + (1-\alpha)\log(L_t) + \varepsilon_t \quad (4)$$

Savukārt, noteicot tehnoloģisko progresu nelineārajā modelēšanā, tas attīstība laika gaitā tika modelēta kā stohastisks process ar konstantu pieaugumu (γ_t), kas ir iegūts pēc sekojošiem pārveidojumiem: tā kā $A_t = A_0 e^{t\gamma_t + \sum_{s=1}^{s=t} \varepsilon_s}$ (tehniskais progress sastāv no ilgtermiņa komponentes un stohastiska procesa, ko raksturo ε_t), varam secināt, ka $\frac{A_t}{A_{t-1}} = e^{t\gamma_t - (t-1)\gamma_{t-1} + \varepsilon_t}$. Tā kā tika pieņemts, ka tehnoloģiskais process ir konstants ($\gamma_t = \gamma_{t-1}$), iegūstam sekojošu sakarību:

$$A_t = A_{t-1} e^{\gamma_{t-1} + \varepsilon_t} \quad (5)$$

Logaritmējot (1) un (5) vienādojumus un apvienojot ar tehnoloģiskā progresa pastāvīgās izaugsmes nosacījumu, iegūstam tehniski aprēķināmo sistēmu, kas tika novērtēta ar Kalmana filtra palīdzību (sīkāk par pielietoto metodoloģiju, skat., piemēram, Hamiltona rakstā [3]):

$$\log(Y_t) = \log(A_t) + \alpha \log(K_t) + (1-\alpha)\log(L_t) + \varepsilon_{1t} \quad (6)$$

$$\log(A_t) = \log(A_{t-1}) + \gamma_{t-1} + \varepsilon_{2t} \quad (7)$$

$$\gamma_t = \gamma_{t-1} \quad (8)$$

Pēc būtības, (6)-(8) vienādojumu sistēmas K-D ražošanas funkcijas attēlojums ir līdzīgs kā (4) vienādojumā, ar atšķirību, ka tehniskais progress netiek pieņemts kā lineārs, bet kā nejaušās klejošanas process ar sanesi. Tiek pieņemts, ka modeļa kļūdas ε_{1t} un ε_{2t} ir normāli sadalītas un neatkarīgas. Izmantojot nelineāro modelēšanu, tiek pieņemts, ka daļa no šokiem ir bijusi no piedāvājuma puses, kamēr standarta lineārā specifikācijā pieņem, ka izmaiņas ir cikliskas (īstermiņa).

Izmantojamie dati un modeļu novērtēšanas rezultāti

Nodarbināto skaita datu avots ir darbaspēka apsekojumi. Līdz 2002. gadam darbaspēka apsekojumi tika veikti reizi pusgadā, un ceturkšņa dati par šiem rādītājiem līdz 2002. gadam nav pieejami. Nodarbinātības datu laika rinda periodam līdz 2002. gadam tika interpolēta.[14] Kapitāls K_t tika uzskaitīts šādi: uzkrātais kapitāls, ņemot vērā kapitāla līmeni 1994. gada beigās, investīcijas pamatkapitālā un amortizācijas līmeni, kas ir vidējais amortizācijas līmenis laika periodā. Visas

[14] Detalizēta informācija par datu interpolācijā izmantotajiem pieņēmumiem saņemama no pētījuma autoriem pēc pieprasījuma.

ekonometriskajā modelēšana izmantotas laika rindas tika sezonāli izlīdzinātas ar *Census-X12* algoritma palīdzību.

Novērtējot (4) vienādojumu ar MKM, tika iegūti rezultāti (sk. 1. tab.), kas lielā mērā ir līdzīgi D. Stikuta novērtējumam [3]. Laikā periodā no 1995. līdz 2002. gadam D. Stikuts novērtēja kapitāla atdevi IKP 22.5% līmenī un tehnoloģiskā progresa ilgtermiņa izaugsmes tempu ap 3.6% gadā. Līdzīgais modelis laika posmā no 1995. līdz 2004.gadam sniedz līdzīgus rezultātus: kapitāla atdeve ir 22.8% un tehnoloģiskā progresa ilgtermiņa izaugsmes temps ir ap 3.2% gadā.

Lai gan vienādojuma novērtētie koeficienti ir nozīmīgi pie 1% statistikas nozīmīguma līmeņa, Durbina-Vatsona statistika (0.848) norāda uz to, ka uz t-statistikām nevaram paļauties un norāda uz modeļa ir neprecīzu specifikāciju. Tomēr, atlikuma locekļa autokorelācija (uz ko arī norada Durbina-Vatsona statistika) šajā gadījuma netiek uzskatīta par kādu negatīvu parādību, jo pēc modelēšanas, tas ir ražošanas funkcijas dinamiskā daļa, kas ietver informāciju par nobīdi no ilgtermiņa tendences. Neskatoties uz šādu paskaidrojumu atlikuma locekļa autokorelācijai, modeļa statistika liecina par iespējamo koeficientu nobīdi.

Novērtējot vienādojumu (6)-(8) sistēmu ar Kalmana filtra, kas balstās uz nelineāro optimizāciju, palīdzību, tika iegūti atšķirīgi rezultāti (sk. 2. tab.). Vienādojuma novērtētie koeficienti ir nozīmīgi pie 1% statistikas nozīmīguma līmeņa. Pēc pieņēmuma, modeļa kļūdas ε_{1t} un ε_{2t} ir normāli sadalītas un neatkarīgas, tādējādi, vienādojumos nepastāv autokorelācija un ar to saistītas problēmas (novērtētie koeficienti tiek uzskatīti par nenobidītiem). Kapitāla atdeve ir novērtēta 37.8% līmenī, kas ir lielāks par ar MKM novērtēto rezultātu, un tehnoloģiskā progresa ilgtermiņa izaugsmes temps ir ap 2.0% gadā (kas ir mazāks nekā MKM pielietošanas gadījumā).

Ar dažādām pieejām novērtēta tehnoloģiskā progresa attīstība Latvijā ir apskatāma 1. attēlā.

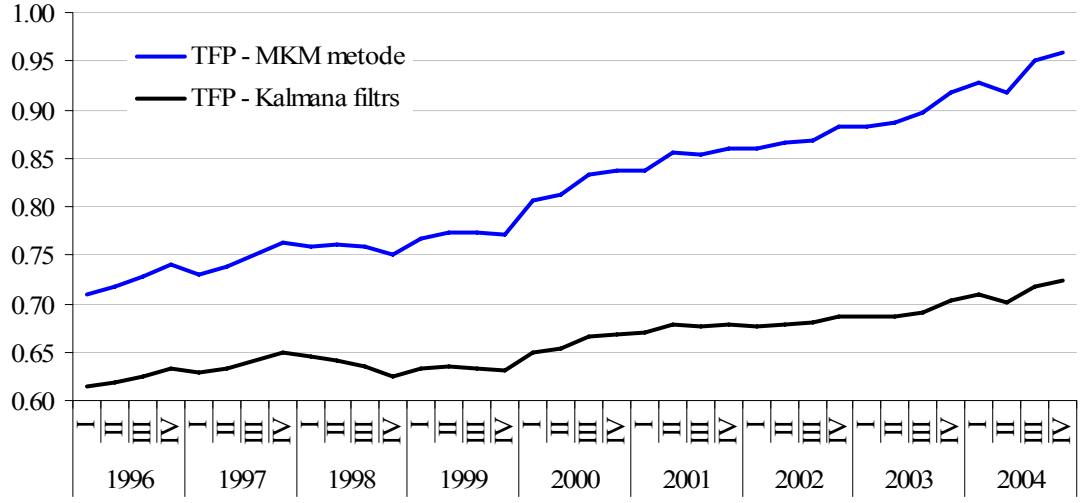

1. attēls. Tehnoloģiskā progresa dinamika Latvijā

Apskatot, kādi rezultāti tika iegūti, novērtējot K-D ražošanas funkciju citās Eiropas valstīs, salīdzinājumam var minēt šādus rezultātus: kapitāla atdeve Eiro zonai tika novērtēta 41% līmenī [2], Francijai kapitāla atdeve tika novērtēta 36% līmenī un TFP pieaugums – 1.2% gadā [1], Igaunijai kapitāla atdeve tika novērtēta 37% līmenī [4], bet Lietuvā – 36% [5]. Kā redzam, no iepriekš minētiem novērtējumiem, ar nelineārās modelēšanas iegūtie rezultāti Latvijai ir līdzīgi Eiropas valstīm, kas ir papildus nelineārās pieejas pareizuma apliecinājums.

Galvenie secinājumi

Novērtējot K-D ražošanas funkciju ar lineāri un nelineāri modelētu ražīgumu, tika iegūti visai atšķirīgi rezultāti. Novērtējot K-D ražošanas funkciju ar Kalmana filtra palīdzību, kapitāla atdeve tiek novērtēta apmēram 37.8% līmenī, kas ir augstāka kā MKM novērtētā, un tehnoloģiskā procesa ilgtermiņa pieaugums apmēram 2.0% gadā, kas ir zemāks kā MKM pielietošanas rezultātā. Kapitāla atdeves līmenis apmēram atbilst citās Eiropas valstīs novērojamam lielumam, kas liecina par nelineārās pieejas pareizumu.

1. tabula

Lineārā modeļa novērtēšanas rezultāts

Metode Method: Least Squares	Mazāko kvadrātu
Izlase: Sample:	1995Q1 2004Q4
Novērojumu skaits: Included observations:	40

$$\log(Y_t) = a + \beta t + \alpha \log(K_t) + (1-\alpha)\log(L_t) + \varepsilon_t$$

	Koeficients Coefficient	Standartkļūda Std. Error	t-statistika t-Statistic	Varbūtība Prob.
a	-0.387	0.063	-6.094	0.000
β	0.008	0.002	4.508	0.000
α	0.228	0.068	3.329	0.002

Koriģētais determinācijas koeficients Adjusted R-squared	0.994	Akaike informāciju kritērijs Akaike info criterion	-5.625
Regresijas standartkļūda S.E. of regression	0.014	Švarca kritērijs Schwarz criterion	-5.498
Logaritmētā ticamība Log likelihood	115.491	Durbina-Vatsona statistika Durbin-Watson stat	0.848

2. tabula

Nelineārā modeļa novērtēšanas rezultāts

Metode: Maksimālā ticamība (Markvardta metode) Method: Maximum likelihood (Marquardt)	
Izlase: Sample:	1995Q1 2004Q4
Novērojumu skaits: Included	40

observations:
Konverģence sasniegta pēc 14 atkārtošanām
Convergence achieved after 14 iterations

$$\log(Y_t) = \log(A_t) + \alpha \log(K_{t-1}) + (1-\alpha)\log(L_t) + \varepsilon_{1t}$$
$$\log(A_t) = \log(A_{t-1}) + \gamma_{t-1} + \varepsilon_{2t}$$
$$\gamma_t = \gamma_{t-1}$$

	Koeficients Coefficient	Standartkļūda Std. Error	z-statistika z-Statistic	Varbūtība Prob.
α	0.378	0.110	3.440	0.001
$\sigma_{\varepsilon_{1,t}}$	-10.386	0.891	-11.661	0.000
$\sigma_{\varepsilon_{2,t}}$	-9.302	0.584	-15.925	0.000
	Vērtība perioda beigās Final State	VSK[1] Root MSE	z-statistika z-Statistic	Varbūtība Prob.
$\log(A_t)$	-0.320	0.011	-29.245	0.000
γ_t	0.005	0.002	2.963	0.003
Logaritmētā ticamība Log likelihood	85.280	Švarca kritērijs Schwarz criterion		-3.987
Akaike informāciju kritērijs Akaike info criterion	-4.114	Hannana-Kvinna kritērijs Hannan-Quinn criter.		-4.068

[1] Vidējās standartkļūdas kvadrātsakne

Literatūra

1. Boissay, F., Villetelle, J.-P. *The French Block of the ESCB Multi-Country Model*, working paper No. 456, European Central Bank, 2005, p. 13.
2. Fagan, G., Henry, J., Mestre, R. *An Area-Wide Model (AWM) for the Euro Area*, European Central Bank, 2001, p.14.
3. Hamilton, J. *Time Series Analysis,* Princeton University Press., 1994, pp. 372-408.
4. Kattai, R. *EMMA – a Quarterly Model of the Estonian* Economy, working paper No. 12, Eesti Pank, 2005, p. 9.
5. Stikuts, D. *Latvijas faktiskā un potenciālā ražošanas apjoma starpība: aprēķins un lietojums*, Latvijas Banka, 2003/2, 2003.

LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBAS SEKTORA KONKURĒTSPĒJA PĒC EIROPAS SAVIENĪBAS PAPLAŠINĀŠANĀS. MĪTI UN REALITĀTE

Rita Sīle

Latvijas Universitāte

Tālr.702 7044, e-pasts: rita.sile@zemniekusaeima.lv

Lauksaimniecība ir tautsaimniecības sektors, ko nozīmīgi ietekmējusi iestāšanās Eiropas Savienībā. Adaptējot kopējās lauksaimniecības politikas mehānismus, Latvijas lauksaimniecība ir ieguvusi bāzi darbības līdzsvarošanai un pārstrukturizācijai. Tomēr ES atbalsta politikas mehānismi ir sektora konkurenci kropļojoši. Pastāvot esošai ES lauksaimniecības atbalsta politikai Latvijas un jauno dalībvalstu ražotāji nav un nebūs līdzvērtīgi veco ES dalībvalstu ražotājiem.

Atslēgvārdi: lauksaimniecība, lauku teritoriju attīstība, konkurētspēja, Eiropas Savienības kopējā lauksaimniecības politika.

ES lauksaimniecības reformu pamatojums

Lauksaimniecības politiska bieži tiek uztverta vairāk kā sociālās politikas sastāvdaļa, kas mazina sektora riskus un organizē līdzekļu pārdali no labāk attīstītajām pilsētām par labu lauku iedzīvotājiem, nevis ienesīgs tautsaimniecības sektors. Tomēr tirgus orientētie uzņēmēji sektorā darbojas tāpat kā citās darbības nozarēs - ar mērķi maksimizēt peļņu un gūt maksimālo efektu no ieguldītajiem resursiem, ievērojot tirgus ekonomikas nosacījumus.

Atšķirībā no citiem tautsaimniecības sektoriem, lauksaimniecība ir kapitālietilpīga, līdzekļu apgrozība notiek lēni, saimnieciskās darbības pārorientēšana ir sarežģīta, tādēļ sektorā nodarbinātajiem ir svarīga prognozējama un stabila politika. Sektoram tiek paredzēti atbalsta mehānismi faktiski visās valstīs, lai garantētu ienākumu izlīdzināšanos ar pilsētu iedzīvotājiem. Tirgū piedalās daudz, vienveidīgu produkciju piedāvājošu uzņēmumu, kas reaģējot uz tirgus svārstībām var izraisīt plašu sociālo krīzi, tādēļ tirgus tiek regulēts.

Kopš neatkarības atgūšanas lauksaimnieki bieži ir piedzīvojuši kardinālas reformas, kas Latvijas ražotājiem mainījušas darbības nosacījumus. Ar reformām saistītie lēmumi bieži tiek pieņemti sasteigti, neizvērtējot saistītās cēloņsakarības. Sektorā iztrūkst politikas stabilitāte un prognozējamība.

Īpaši nozīmīgas pārmaiņas ir saistītas ar ES kopējās lauksaimniecības politikas (KLP) mehānismu pakāpenisku pārņemšanu un KLP reformēšanu. Vēl tikai 2000.gadā tika mainīti nacionālo subsīdiju saņemšanas nosacījumi, ieviesti pirmstrukturālie atbalsta mehānismi jeb SAPARD, 2004.gadā Latvija iestājās Eiropas Savienībā, tika pārņemts ES normatīvo aktu kopums, t.sk. dažāda veida lauksaimniecisko darbību reglamentējošas prasības, paralēli mainījās atbalsta mehānismi, ieviešot platību maksājumus, strukturālos pasākumus. Jau 2007.gadā būs jāpiedzīvo politikas reforma, par kuru ES līmenī lēmumi ir pieņemti jau 2003.gadā. Mainīsies strukturālie mehānismi un 2009.gadā notiks platību maksājumu atdalīšana no ražošanas apjomiem. 2008.gadā tiks pieņemti lēmumi, kādai būt KLP reformai, ko ieviest no 2013.gada.

Reformas Latvijas lauksaimniecības sektorā ir jāveic, jo reformēta tiek Eiropas Savienības lauksaimniecības politika. Šobrīd ES politikas realizētie mehānismi negatīvi ietekmē pasaules tirgus darbību un apgrūtina darbību jaunattīstības valstu ražotājiem. ES lauksaimniecības politikas atbalsta mehānismi ir ražošanu attīstoši, ar ražošanas apjomiem saistīti – jo vairāk produkciju ražo, jo lielāku atbalstu ir iespējams saņemt. Rezultātā, ES valstīs tiek saražota produkcija, kas pārsniedz iedzīvotāju patēriņa iespējas. Liekā produkcija ar eksporta subsīdiju palīdzību tiek realizēta ārpus ES - jaunattīstības valstīs, savukārt ar muitas barjeru palīdzību tiek liegta iespēja ES importēt produkciju, kas ir nozīmīgi lētāka. Liela daļa jaunattīstības valstu ir agrāri orientētas, ar ražošanas attīstības potenciālu, taču to saražotā produkcija nespēj konkurēt cenu ziņā. ES realizētā atbalsta politika kropļo starptautisko konkurenci un kavē šo valstu ekonomikas attīstību.

1.attēlā ir parādīta lauksaimniecības eksporta subsīdiju ietekme iekšējā un pasaules tirgū. Attēla labās puses kvadrantā ir parādīts iekšējais tirgus, kreisajā pusē - pasaules tirgus.

1.attēls. **Lauksaimniecības eksporta subsīdiju ietekme uz starptautisko tirdzniecību**[15]

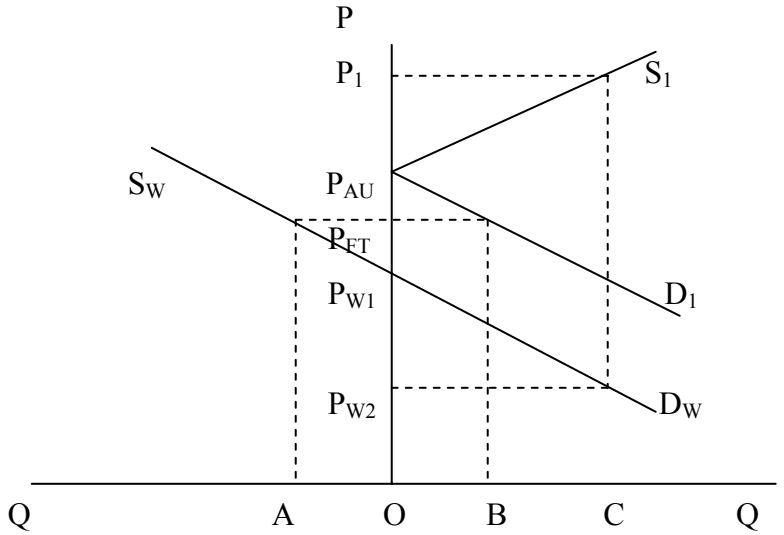

Pasaules tirgus liekais piedāvājums S_w pārvēršas papildus pieprasījumā D_w iekšējā tirgū. Līdzsvara brīvā tirgus cena ir P_{FT}. Šādā gadījumā imports OB sakrīt ar pārējās pasaules importu AO. P_1 ir mērķa cena, pie kuras pastāv produkcijas ražošanas pieaugums OC. Gadījumā, ja produktu cena iekšējā tirgū tiktu palielināta līdz autarķjas cenas līmenim (P_{AU}) vai augstāk, pasaules tirgus cena nokristos vismaz līdz P_{w1} līmenim. Liekā produkcija tiek realizēta pasaules tirgū. Lai realizētu nepieciešamo produkcijas apjomu ārējā tirgū, nepieciešamais eksporta subsīdiju apjoms ir $P_{W2} - P_1$.

Tik ilgi, kamēr notiek valstu savstarpējā tirdzniecība, abas valstis iegūst labumu. Eksporta subsīdiju izmantošana iekšējā tirgū samazina pasaules tirgus cenu un potenciālās eksportētājvalstis kļūst par produkcijas importētājām. Ražošanas atbalsts prasa ieguldījumus no iedzīvotājiem cenu pieauguma un nodokļu pārdales veidā Ražošanas atbalsts mazajiem un vidējiem pašmāju ražotājiem ar zemāku konkurētspēju nodrošina atbilstošam dzīves līmenim nepieciešamos ienākumus un produkcijas realizācijas iespējas uz citu valstu ražotāju un ekonomikas attīstības rēķina.

Šāds mehānisms tiek īstenots Eiropas Savienībā ar lauksaimniecības politikas palīdzību. Lai vērstos ne tikai pret ES, bet mazinātu Amerikas Savienoto Valstu ražošanas atbalsta negatīvo ietekmi un starptautiskās tirdzniecības kropļojumu, jaunattīstības valstis aktīvi darbojas Pasaules

[15] Pelkmans J. European Integration Methods and Economic Analysis. Longman, 1997. 172 pp.

Tirdzniecības organizācijā (PTO). PTO sarunās tās ir guvušas nozīmīgus panākumus, tādēļ Eiropas Savienībā un jau tiek veiktas un nākotnē tiks turpinātas lauksaimniecības politikas reformas.

Lauksaimniecības atbalsta sistēmas nevienlīdzība Eiropas Savienības dalībvalstīs

Lai gan pastāv uzskats, ka Eiropas Savienībā visas dalībvalsts ir vienlīdzīgas, lauksaimniecības sektorā ir pilnīgi pretēja situācija. Pirms Eiropas Savienības paplašināšanās ES pastāvēja lauksaimniecības produkcijas pārprodukcija. Lai novērstu ES ražošanas atbalsta izraisītu sektora attīstību pārprodukcijas pieaugumu sektorā, jaunajām dalībvalstīm (ES 10) valstīm iestāšanās līgumos mērķtiecīgi tika noteikts mazāks atbalsta apjoms, salīdzinājumā ar vecajām dalībvalstīm (ES 15). Pirms ES paplašināšanās, ES 10 valstīm bija novājināta ekonomika, tādējādi to lauksaimniecības produkcijas ražošanas potenciāls netika izmantots pilnībā. Atbalsta apjoms pēc iestāšanās tika noteikts saskaņā ar pirmsiestāšanās ražošanas rādītājiem. Tika izveidots konkurences kropļojums, lai jaunajās dalībvalstīs ražošanas attīstība netiktu motivēta. Lai netiktu saražota produkcija, kas palielinātu trešajām valstīm eksportējamās produkcijas apjomu. Paralēli tika izstrādāta politikas reforma, lai atbalsta apjoms netiktu saistīts ar lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas apjomiem.

2.attēls parāda ES 10 valstīm iestāšanās līgumos noteikto platību maksājumu pieaugumu. No teorētiski pieejamā atbalsta apjoma jaunajām dalībvalstīm pieejama ir tikai daļa. Iestāšanās brīdī, ja valsts nodrošina papildus maksājumus tie ir 55% no teorētiski iespējamā maksājuma, ja neveic piemaksas, tad 25% no iespējamā maksājumu apjoma. Teorētiski pieejamo maksājumu apjomu jaunās dalībvalstis sasniegs 2013.gadā. tādējādi ES 10 un ES 15 valstīs par vienu un to pašu veikto darbu ir iespējams saņemt atšķirīgu atbalsta apjomu.

Atbalsta politika ir negodīga ne tikai pret jaunajām dalībvalstīm. Atbalsta maksājumi gan jaunajās, gan vecajās dalībvalstīs ir noteikti saskaņā ar vēsturiskiem ražošanas apjomiem. Tātad, atbalsts tiek izmaksāts pēc principa, jo vairāk valsts lauksaimnieki pagātnē ir saražojuši, jo lielāks sabiedriskais finansējums saimnieciskās darbības veikšanai tiem ir pieejams. Tādējādi valstīs, kur ir labvēlīgāki agroklimatiskie apstākļi, ir pieejami lielāki maksājumi un ES 10 valstīm ne tikai līdz 2013.gadam, bet arī turpmākā nākotnē sabiedriskais atbalsts būs mazāks sliktāku ražošanas rādītāju dēļ.

Atbalsta kopējā platību maksājumu atbalsta aploksne jeb teorētiski pieejamais atbalsta maksājumu apjoms valstij tiek noteikta saskaņā ar formulu:
References ražība (t/ha) * references platība (ha) * atbalsta maksājumu koeficients = pieejamā atbalsta aploksne valstij, kur:

- references ražība – vidējā raža, ko iegūst no platības noteiktā laika periodā;
- references platība – platība, kas tiek izmantota laukaugu ražošanai noteiktā laika periodā;
- atbalsta maksājumu koeficients - 63 Eiro/ha. [16]

2.attēls. **Platību maksājumu apjoma pakāpenisks pieaugums jaunajās ES dalībvalstīs no 2004. – 2013.gadam**[17]

[16] Popp J. Rural Development in EU New Member States – Research Inestitute for Agricultural Economics. Hungary., April 2006. – 12 pp.
[17] Kā mainīsies atbalsts jaunām dalībvalstīm.- AgroZirnis – Nr.34 (2004, 10.apr), 2 lp.

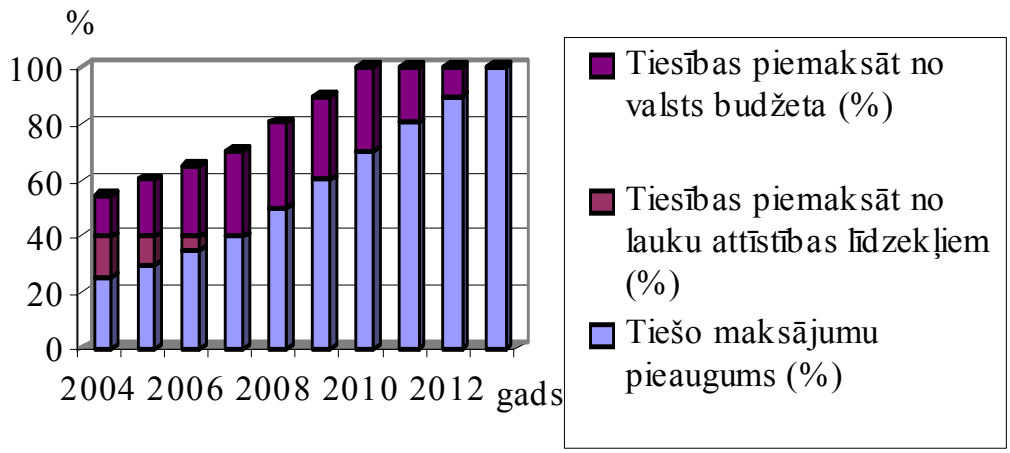

3.attēls. **Platību maksājumu atbalsta atšķirības ES jaunajās dalībvalstīs atkarībā no references ražības**[18]

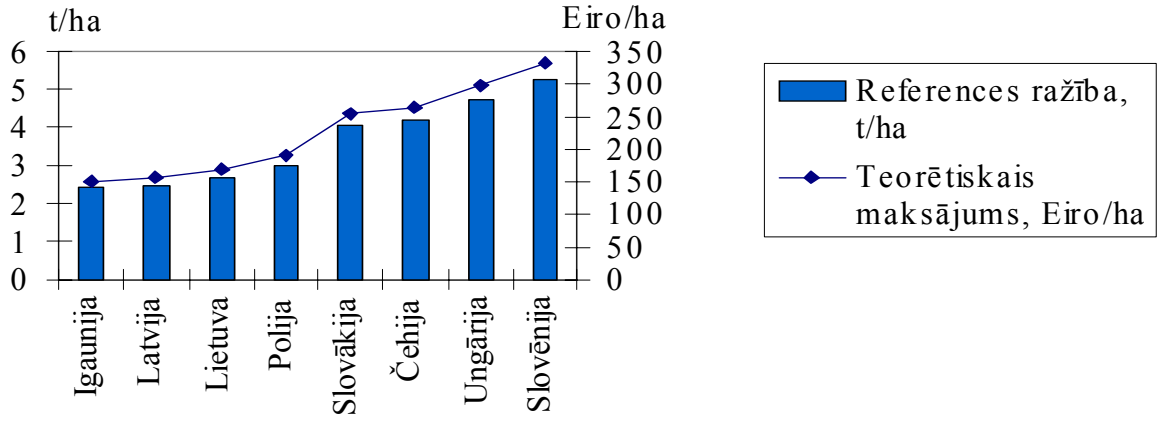

Tā kā Baltijas valstis atrodas vistālāk Ziemeļos, salīdzinājumā ar citām ES 10 valstīm, teorētiski pieejamais atbalsta apjoms tieši šajās valstīs ir viszemākais. Kā parāda 3.attēls, zemākais platību maksājumu apjoms teorētiski ir pieejams Igaunijā, tad Latvijā un Lietuvā.

Salīdzinot faktiski saņemto atbalsta apjomu, var secināt, ka ES 10 valstīs atbalsta maksājumi ir mazāki kā ES 15 valstīs. Ja salīdzina lauksaimniecības politikas izmaksu apjomu uz lauksaimniecībā izmantojamās zemes platību Latvijā un ES 15 valstīs (4.attēls), var secināt, ka atbalsta apjoms Latvijā par tādu pašu veikto darbu ir pat sešas reizes mazāks kā Nīderlandē. Tik nevienlīdzīga atbalsta apstākļos Latvijas, pārējo Baltijas valstu un jauno ES dalībvalstu kā tādu konkurētspēja vienotā tirgū ir ierobežota.

4.attēls. **Lauksaimniecības politikas izmaksu apjoms uz lauksaimniecībā izmantojamās zemes platību Latvijā 2005.gadā un ES-15 2003.gadā, EUR/ha**[19]

[18] Popp J. Rural Development in EU New Member States – Research Inestitute for Agricultural Economics. Hungary., April 2006. – 16 pp.

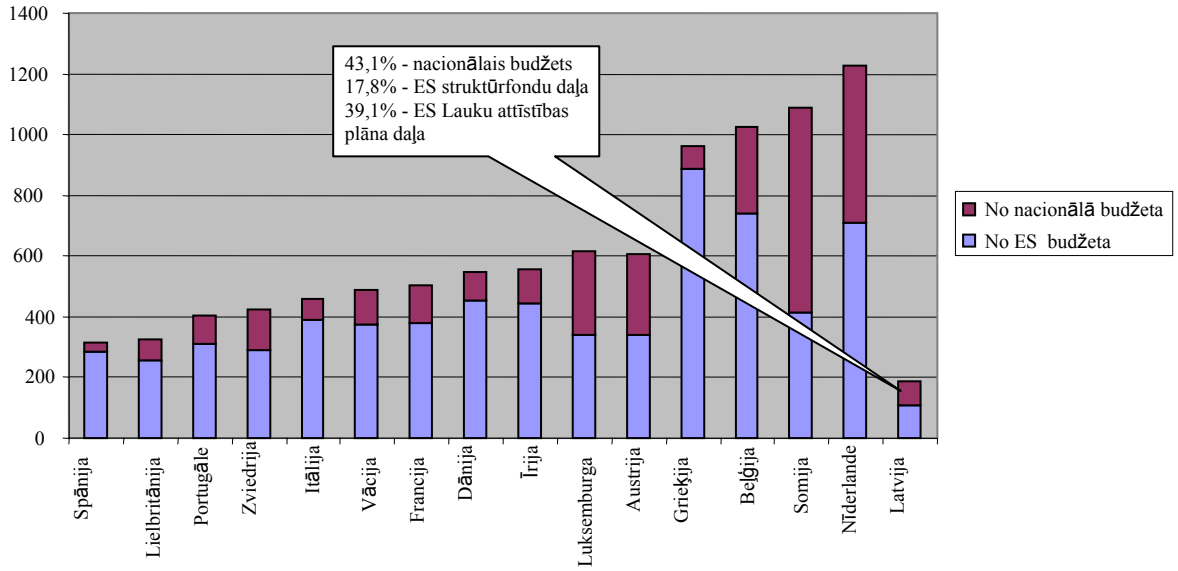

5.attēls parāda visa veida lauksaimniecības produkcijas atbalstu pret saražotās produkcijas apjomu. Vērtējot atbalsta pasākumu kopsummu, tai skaitā, gan nacionālo atbalstu, kur valstij ir tiesības izvēlēties mehānismus ne tikai ražošanas attīstībai, bet arī sektora izglītības, zinātnes stiprināšanai, tirgus veicināšanai, un ES platību, strukturālos mehānismus, var secināt, ka Latvijā ir zema ražošanas intensitāte. Salīdzinājumā ar valstīm, kur tiek paredzēts augstāks atbalsts uz lauksaimniecībā izmantojamās zemes hektāru, Latvijas lauksaimnieki netiek motivēti ražot produkciju.

Var secināt, ka augstāks atbalsta līmenis veicina lauksaimnieciskās produkcijas ražošanas attīstību. Zemāks atbalsta līmenis motivē vides uzturēšanas pasākumu ieviešanu, kam nepieciešami mazi materiālie ieguldījumi no apsaimniekotāju puses. Šie pasākumi maz veicina saimniecisko darbību un caur to valsts ekonomikas izaugsmi.

Kā iepriekš minēts, Eiropas Savienībā lauksaimniecības sektorā pastāv mērķtiecīgi izveidots konkurences kropļojums, ko veido platību maksājumu nevienādība. No 2007.gada īstenojot ES kopējās lauksaimniecības politikas reformu, atbalsta nevienlīdzība netiks novērsta, tādējādi ražošanas un saimnieciskās darbības attīstība lauksaimniecībā Latvijā būs ierobežota. 2008.gadā dalībvalstīm vienojoties par kopējās lauksaimniecības politikas reformu, ko ieviest no 2013.gada, Latvijai un citām jaunajām Eiropas Savienības dalībvalstīm jāuzstāj uz radikālas reformas nepieciešamību atbalsta politikā, izlīdzinot atbalsta mehānismus vai aicinot tos padarīt apgriezti proporcionālus ražošanas rādītājiem vai kompensējot līdzšinēji nevienlīdzīgo atbalsta politiku. Tomēr atbalsta mehānismiem jābūt eksporta produkcijas apjomu maz ietekmējošiem.

Ja ES lauksaimniecības politika tiks veidota par pamatu ņemot līdzšinējos platību maksājumu noteikšanas pamatprincipus, valstīs ar sliktākiem ražošanas apstākļiem un zemākiem vēsturiskiem ražošanas rādītājiem, pat teorētiski nebūs iespējams saņemt atbalstu, kas būtu līdzvērtīgs labākos agro klimatiskos apstākļos esošām Eiropas Savienības dalībvalstīm. Tādējādi tieši jaunās ES dalībvalstīs, kur mazākas lauku saimniecību pārorientācijas iespējas, smagāk ietekmēs konkurences kropļojums.

[19] Krieviņa A, Nipers A., Latvijas lauksaimniecības atbalsts uz ES – 15 valstu fona – Latvijas Valsts Agrārais institūts, 2006.g. – 11.lp.

5.attēls. **Par 1000 Eiro vērtībā saražotās lauksaimniecības produkcijas saņemtais atbalsts Latvijā 2005.gadā un ES-15 2003.gadā, Eiro**[20]

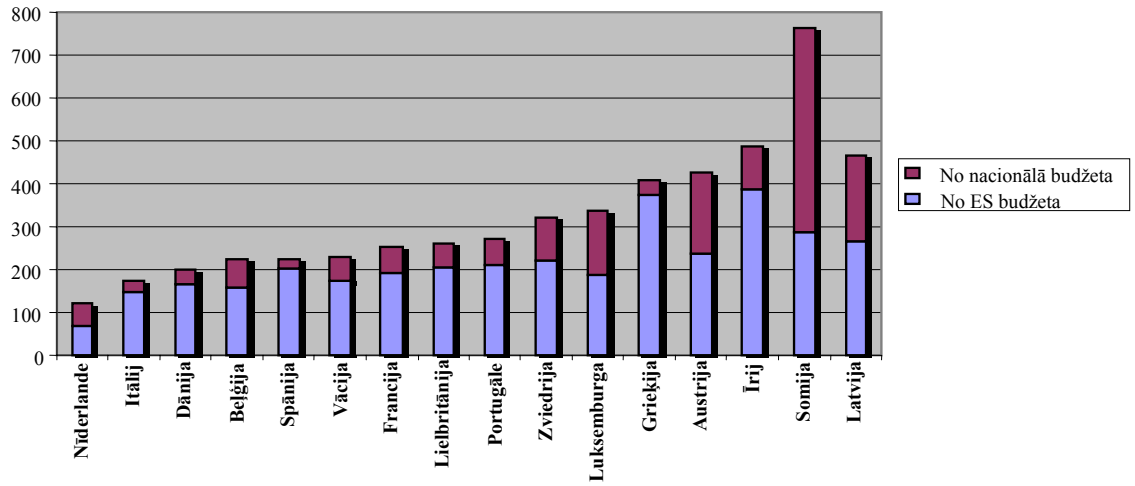

Situācija Latvijas lauksaimniecības sektorā pēc valsts iestāšanās Eiropas Savienībā

Pirms iestāšanās un pēc iestāšanās periodā kā viens no galvenajiem labumiem, ko no Eiropas Savienības iegūst Latvijas iedzīvotāji, tiek uzsvērts pieaugošais atbalsts, kas var veicināt ekonomikas izaugsmi un labklājības pieaugumu. Lauksaimniecības sektorā regulāri tiek uzsvērts līdzekļu apjoms un pieejamo atbalsta mehānismu kopums, kas jau nonācis un vēl tiek plānots lauksaimniecības un lauku attīstībai. Taču pastāvot pozitīvajām tendencēm, ES paplašināšanās ievieš attīstību kavējošas negatīvas korekcijas.

Neskatoties uz nevienlīdzīgo ražošanas atbalstu starp Eiropas Savienības dalībvalstīm, iestājoties Eiropas Savienībā, Latvijas lauksaimniekiem ir pieejami spēcīgāki atbalsta mehānismi, nekā pirmsiestāšanās periodā. Lauku iedzīvotāji ir motivēti apstrādāt tiem piederošās platības, sektorā notiek pārstrukturizācija un ražošanas koncentrācija. Kā parāda 6.attēls, iekšzemes kopprodukts lauksaimniecības sektorā pieaug.

Kā parāda 1.tabula, pēc iestāšanās ES, notikušas nozīmīgas pārmaiņas lauksaimniecības sektorā. Realizētā lauksaimniecības politika ietekmē būtiski lielāku Latvijas iedzīvotāju daļu - nozīmīgi palielinājies atbalsta saņēmēju loks, faktiski nepalielinoties tirgus orientētajai lauksaimnieku daļai. Neskatoties uz joprojām negatīvo tirdzniecības bilanci, palielinājušies ražošanas apjomi un eksporta apjoms uz Eiropas Savienības valstīs.

6.attēls. **Iekšzemes kopprodukta izmaiņas lauksaimniecībā no 2002. – 2005.gadam, %**[21]

[20] Krieviņa A, Nipers A., Latvijas lauksaimniecības atbalsts uz ES – 15 valstu fona – Latvijas Valsts Agrārais institūts, 2006.g. – 12.lp.

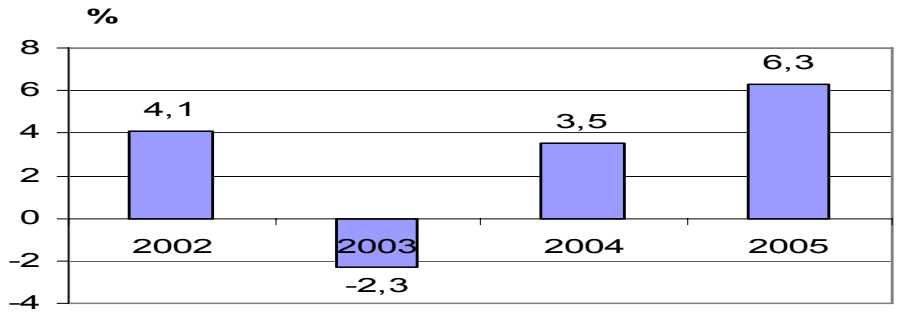

1.tabula. **Situācija Latvijas lauksaimniecības sektorā pirms un pēc Eiropas Savienības paplašināšanās**[22]

	Pirms iestāšanās ES	Pēc iestāšanās ES
Sabiedriskais atbalsts	Nacionālās subsīdijas, pirmstrukrurālais atbalsts	Nacionālās subsīdijas, strukturālie mehānismi
Atbalsta saņēmēji	~15000 (nacionālās subsīdijas)	~80000 (pieteikumi platību maksājumiem)
Tirgus organizācija	Brīvās tirdzniecības līgumi	ES kopējā tirgus nosacījumi
Ražošanas apjomi	Lauksaimniecības produkcijas imports	Eksporta, ražošanas apjomu pieaugums, joprojām dominē imports

Pieaugot atbalstam, paralēli ir pieaugušas ražošanas resursu izmaksas. Cena ir kāpusi īpaši zemei un darbaspēkam. Produkcijas realizācijas cenu pieaugums notiek lēnāk kā ražošanas resursu cenu pieaugums, jo patērētāji nav gatavi maksāt ievērojami lielāku cenu par vietējiem produktiem, turklāt no citām ES valstīm augstākā ražošanas atbalsta dēļ ir iespējams importēt lētāku produkciju. Produkcijas gala cenu pieaugums pārsvarā nonāk pārstrādātāju vai starpnieku rīcībā. Lai kompensētu ražošanas izmaksu pieaugumu, atšķirīgos atbalsta apjomus ES valstīs, tirgus orientētajiem lauksaimniekiem izaugsme ir jāveic optimizējot izmaksas vai jāmaksimizē ienākumu daļa produkcijas realizācijas ķēdē.

Ienākumu pārdalē par realizēto gala produkciju tieši pēdējā piecgadē liela nozīme ir Latvijā strauju izaugsmi veicošajiem lauksaimniecības pakalpojumu sniegšanas kooperatīviem (6.attēls). Kooperatīvi, kas uz vienlīdzīgiem noteikumiem, neatkarīgi no saimniecībai piederošā paju skaita, apvieno lielu skaitu ražotājus, to saražoto produkciju un tādējādi organizē peļņas palielinājumu ražojošajai lauksaimniecībai. Ņemot vērā saražotās produkcijas apjoma koncentrāciju, kooperatīvi lauksaimnieku vārdā veic sarunas ar pārstrādes uzņēmumiem par realizācijas cenām, panāk izdevīgākus nosacījumus kā individuāliem uzņēmumiem un tādējādi palielina saimniecību ienākumus. Kooperatīvi organizē primāri saražotās produkcijas eksportu, sniedz galvenos lauksaimniekiem nepieciešamos pakalpojumus, veic iepirkums saskaņā ar izdevīgākiem

[21] Lauksaimniecības gada ziņojums (projekts) – Latvijas Republikas Zemkopības ministrija 2006. – 6 lp.
[22] R.Sīles apkopotā informācija, par pamatu ņemot Lauku atbalsta dienesta sniegto informāciju

nosacījumiem. Latvijai ir spēcīgākā kooperācijas kustība jaunajās ES dalībvalstīs, salīdzinoši Igaunijā ir daudz augstāka ražošanas koncentrācija uzņēmumu līmenī, bet Lietuvā ražotāju produkcijas realizāciju kontrolē pārstrādes uzņēmumi.

7.attēls. **Lauksaimniecības pakalpojumu sniegšanas kooperatīvu neto apgrozījuma pieaugums no 2000. līdz 2005.gadam (milj.Ls)**[23]

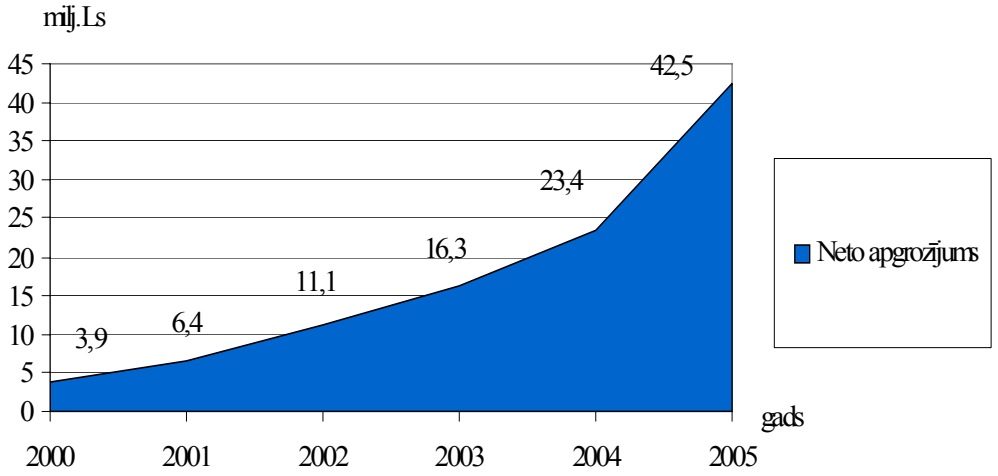

Neskatoties uz pozitīvajām tendencēm, ko veicina ražotāju kooperācija, pēc iestāšanās Eiropas Savienībā nozīmīgi pieaugušas lauksaimniecībā izmantojamās zemes cena un nomas maksa. Ņemot vērā Latvijā relatīvi zemās zemes cenas, pēc iestāšanās ES, to lielos apjomos uzpērk vietējie kapitālu uzkrājušie uzņēmēji, ārvalstu, galveno kārt Dānijas, Zviedrijas investori. Līdzīga situācija ir pārējās Baltijas valstīs - Igaunijā investē ir Somijas uzņēmēji, bet Lietuvā no Vācijas, Francijas, Nīderlandes un Dānijas.

Investori uzpērk zemi ar mērķi saņemt ES vides, ainavas uzturēšanas maksājumus atbalsta maksājumus. ES platību maksājumu atbalsta saņemšanas nosacījumi paredz, ka finanses var saņemt zemes faktiskais apsaimniekotājs. Lai saņemtu atbalstu, investori to rīcībā esošās platībās izpilda minimālo pasākumu programmu - reizi gadā appļauj zemi. Zeme ražotājiem tiek iznomāta atbalsta maksājumiem pielīdzināmām cenām, tādējādi notiek platību maksājumu kapitalizācija (7.attēls) – lauksaimniecībā izmantojamās zemes cenas un nomas maksas ir tieši atkarīgas no zemes kvalitātes un attiecīgajā teritorijā saņemamo platību maksājumu lieluma. Platību maksājumu kapitalizācija nedod ilgtermiņā paliekošu, attīstību veicinošu ieguldījumu Latvijas laukiem vai ekonomikas attīstībai. Situācija Latvijā un Baltijas valstīs pierāda, ka Eiropas Savienības platību maksājumu politikas mērķi netiek sasniegti – atbalsts nenodrošina ienākumu izlīdzināšanos pilsētu un lauku teritorijās.

[23] Gunika E, Latvijas lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvu attīstība – Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija, 2006. – 3 lp.

8.attēls. **Lauksaimniecībā izmantojamās zemes cenas un nomas maksas salīdzinājums 2004. un 2005.gadu 1.maijā**[24]

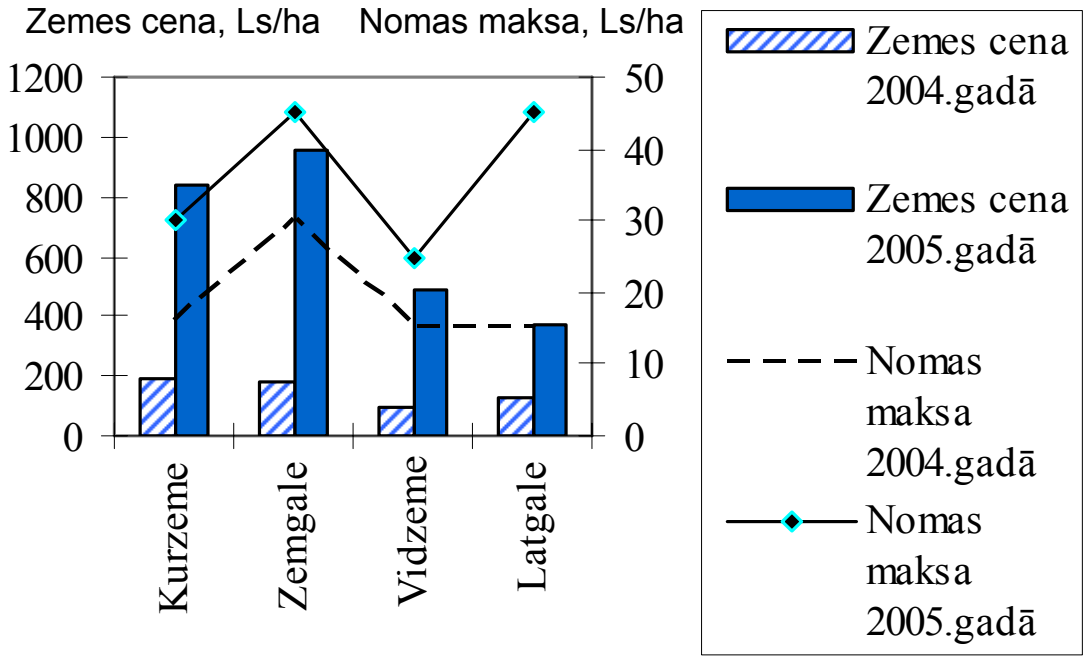

Latvijā lielākā daļa ražotāju nav asimilējuši pietiekamu apjomu līdzekļu, lai lauksaimniecisko ražošanu varētu veikt uz tiem piederošām platībām. Īpašumā tiem atrodas tikai aptuveni 30% no apstrādātajām platībām. Pieaugot zemes cenām un nomas maksai, notiekot platību maksājumu kapitalizācijai, ražošanas kapacitāte, spēja koncentrēt ražošanu un minimizēt izmaksas ir atkarīga no iespējas nākotnē īpašumā iegādāties zemi. Taču, saskaņā ar Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības atbalsta centra veiktajiem aprēķiniem, zemes cenas Latvijā ir sasniegušas līmeni, kad ražotājiem vairs nav iespējams tās iegādi atpelnīt ar lauksaimniecisko darbību.[25] Tirgus orientēta ražošanas attīstība tā pat kā lauku iedzīvotāju ienākumu līmeņa pieaugums ar platību maksājumu palīdzību ir sagaidāms lauciniekiem piederošās platībās.

Neskatoties uz ražošanas resursu cenu pieauguma, lielākās problēma, lai nodrošinātu sektora konkurētspēju ilgtermiņā, ir kvalificētu kadru trūkums. Lielākā daļa lauksaimniecībā nodarbināto ir virs 40 gadu vecuma (8.attēls), tādēļ sektorā drīzumā ir nepieciešams nodrošināt paaudžu nomaiņu, piesaistot jaunāko paaudzi. Sociāli ekonomisko apstākļu, darbaspēka migrācijas uz citām Eiropas Savienības valstīm un lauku depresīvuma dēļ, nomaiņa notiek nepietiekošā apmērā. Līdzšinējie paaudžu nomaiņu un kadrus piesaistošie motivācijas pasākumi ir bijuši neefektīvi.

[24] Cimermanis.M Lauksaimniecībā izmantojamā zeme – ražošanas līdzeklis vai "vērtspapīrs" - SIA "Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs", Ozolnieki 2005.gada 14.jūnijs – 14.lp.
[25] Cimermanis.M Lauksaimniecībā izmantojamā zeme – ražošanas līdzeklis vai "vērtspapīrs" - SIA "Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs", Ozolnieki 2005.gada 14.jūnijs – 17.lp.

9.attēls. **Lauksaimniecībā nodarbināto vecuma struktūra pa reģioniem Latvijā 2005.gadā**[26]

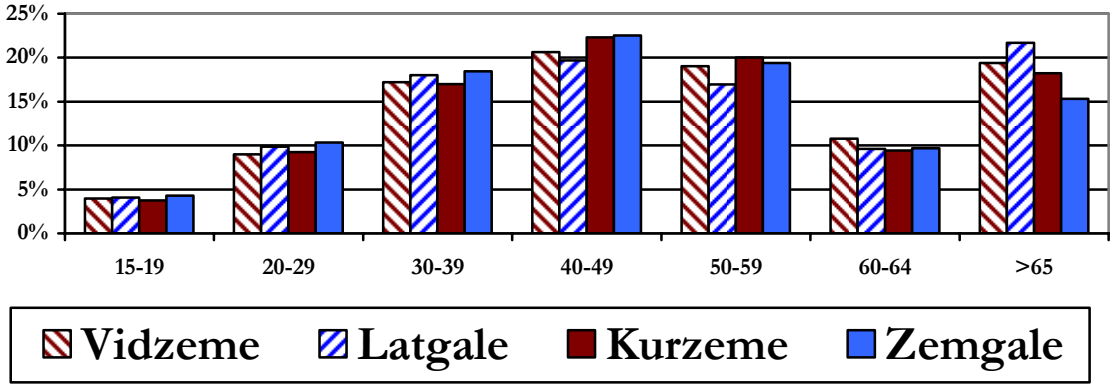

Tieši cilvēku trūkums ir galvenais šķērslis, kas lauksaimniecību padara par maz konkurētspējīgu sektoru Eiropas Savienības mērogā. Cilvēku trūkumu pavada sociālās infrastruktūras trūkums, kas saskatāms visā lauku teritorijā. Šīs problēmas risinājumam ir jābūt cilvēku laimi un apmierinātību ar to veikto darbu un dzīves vidi ceļoši pasākumi, kam līdz šim faktiski nav pievērsta uzmanība. Taču, lai problēmu novērstu kopumā, nepieciešama pārliecinoša Eiropas Savienības lauksaimniecības politikas reforma, no vēršot valstu konkurences kropļojumus, ko izsvērti jāievieš Latvijā.

Literatūra

1 Cimermanis.M Lauksaimniecībā izmantojamā zeme – ražošanas līdzeklis vai "vērtspapīrs" - SIA "Latvijas Lauku konsultāciju un izglītības centrs", Ozolnieki 2005.gada 14.jūnijs – 25.lp.
2 Gunika E, Latvijas lauksaimniecības pakalpojumu kooperatīvu attīstība – Latvijas Lauksaimniecības kooperatīvu asociācija, 2006. – 12 lp.
3 Jasko G. Lauksaimniecības politikas reformēšanas scenāriji un to novērtējums / Jasko G., Miglavs A., Salputra G. – Rāmava: Latvijas Valsts agrārā ekonomikas institūts, 2005.gada 25.marts – 34.lp.
4 Krieviņa A, Nipers A., Latvijas lauksaimniecības atbalsts uz ES – 15 valstu fona – Latvijas Valsts Agrārais institūts, 2006.g. – 14.lp.
5 Lauksaimniecības gada ziņojums (projekts) – Latvijas Republikas Zemkopības ministrija 2006. – 147 lp.
6 Mugurēvičs A. Lauksaimniecības nodrošinājums ar kvalificētiem darbiniekiem – Latvijas Lauksaimniecības Universitāte, Jelgava, 2005.gads – 40 lp.
7 Beghin J. The Impact of the European Enlargement and Common Agricultural Policy Reforms and Agricultural Markets: Much Ado about Nothing? / Beghin J., Dong F., Elobeid A., Fabiosa J., Fuller F., Matthey H., Tokgoz S., Wailes E. Working Paper 05 – WP 382 – Iowa: Center for Agricultural and Rural Development Iowa State University, February 2005 – 73 pp.

[26] Mugurēvičs A. Lauksaimniecības nodrošinājums ar kvalificētiem darbiniekiem – Latvijas Lauksaimniecības Universitāte, Jelgava, 2005.gads – 7 lp.

8 Jaffrelot J.J. CAP reform: Implementing cross - compliance. European Commission Directorate – General form Agriculture and Rural Developmen. Brussels, 27 - 28 January 2005. - 36 pp.
9 Pelkmans J. European Integration Methods and Economic Analysis. - Longman, 1997. - 160 - 181 pp.
10 Popp J. Rural Development in EU New Member States – Research Inestitute for Agricultural Economics. Hungary., April 2006. – 26 pp.
11 Updated statistics in agriculture – Brussels: GEOPA-EFFAT, 2005. – 32 pp.
12 Kā mainīsies atbalsts jaunām dalībvalstīm.- AgroZirnis – Nr.34 (2004, 10.apr), 2 lp.

P-STAR UN CENU DINAMIKA LATVIJĀ

Ivars Tillers
Latvijas Universitāte, Ekonomikas un vadības fakultāte
Aspazijas bulv. 5, Rīga, LV-1050, Latvija
E-mail: tillers@delfi.lv

Inflācija pašreiz ir viens no svarīgākajiem Latvijas ekonomikas pētījumu tematiem. Pētījumā tiek aplūkots jautājums vai pēdējo gadu laikā piedzīvotajam inflācijas kāpumam ir monetāra izcelsme. Neraugoties uz ļoti straujajiem naudas rādītāju pieauguma tempiem, novirzes no monetārā līdzsvara ir īslaicīgas. Analīze, kurā izmantota P* koncepcija, neliecina par inflācijas potenciāla kāpuma monetāro izcelsmi.

Atslēgvārdi: Inflācija, naudas pieprasījums, ražošanas starpība, P* koncepcija

P* teorētiskā koncepcija

Holmana (*Hallman*), Portera (*Porter*) un Smola (*Small*)[27] izstrādātā P* koncepcija ir viena no pieejām cenu līmeņa attīstības tendenču paredzēšanai. P* koncepcija pamatojas uz naudas kvantitātes teorijas pamatidentitāti

$$PY \equiv MV,$$

kur PY ir nominālais darījumu apjoms, kurš atbilst naudas apjomam M un naudas aprites ātrumam V. P* ir cenu līmenis, uz kuru tiektos faktiskās cenas, ja naudas aprites ātrums V* un izlaide Y* būtu līdzsvarā. Līdz ar to P* ir līdzsvara cenu līmenis, uz kuru tiecas faktiskais cenu līmenis P. P* ar naudas piedāvājumu saista sakarība

$$P^* = (MV^*)/Y^*$$

Faktiskā cenu līmeņa P attiecība pret P* parāda inflācijas attīstības tendenci nākotnē. Ja faktiskais cenu līmenis ir mazāks par līdzsvara vērtību, tad nākotnē ir sagaidāma inflācijas palielināšanās.

Apvienojot iepriekš dotās sakarības un pārveidojot logaritmiskā formā, iegūstams vienādojums

$$(p^* - p) = (y - y^*) + (v^* - v)$$

Saskaņā ar šo sakarību inflāciju var izraisīt vai nu brīvu ražošanas jaudu trūkums – ražošanas starpība (y – y*), vai arī naudas aprites ātrumam ilgstoši atrodoties zem ilgtermiņa līdzsvara līmeņa – tā dēvētā likviditātes starpība (v* – v). Līdz ar to ilgākā laika posmā cenu attīstības tendences

[27] Jeffrey J. Hallman; Richard D. Porter; David H. Small; "Is the Price Level Tied to the M2 Monetary Aggregate in the Long Run?" *The American Economic Review,* Vol. 81, No. 4, September 1991, 841-858.

nosaka naudas apjoma kāpums, kaut arī prognozējot īstermiņa attīstību ir jāņem vērā tādi rādītāji kā importa cenas, netiešo nodokļu izmaiņas u.c. faktori.

Izmantojot naudas pieprasījuma funkciju

$$(m - p) = \alpha + \beta y - \gamma r + u,$$

kur u apzīmē naudas pieprasījuma novirzi no ilgtermiņa līdzsvara, likviditātes starpību ir iespējams izteikt ar ražošanas starpību. Apvienojot naudas pieprasījuma funkciju ar naudas kvantitātes teorijas pamatsakarību, iegūstama sakarība

$$v = (1 - \beta)y - \alpha + \gamma r - u,$$

no kuras izriet naudas aprites ātruma līdzsvara nosacījums

$$v^* = (1 - \beta)y^* - \alpha + \gamma r^*$$

Līdz ar to likviditātes starpība, izmantojot izlaides starpību un naudas pieprasījuma funkcijas parametrus, ir izsakāma sekojoši

$$v^* - v = -(1 - \beta)(y - y^*) + \gamma(r - r^*) + u,$$

savukārt

$$(p^* - p) = \beta(y - y^*) + \gamma(r - r^*) + u,$$

kur $(r - r^*)$ ir procentu likmju novirze no ilgtermiņa līdzsvara līmeņa. Jo lielāka ir naudas pieprasījuma ienākumu elastība β, jo stiprāka ir nepietiekošas ražošanas kapacitātes ietekme uz līdzsvara cenu līmeni.

Būtisks P* pieejas izmantošanas priekšnosacījums ir naudas pieprasījuma funkcijas stabilitāte. Kā parāda iepriekš veiktā analīze[28], tad plašās naudas pieprasījums Latvijā ir stabils. Jāatzīmē, ka Latvijā joprojām norisinās ekonomikas monetizācijas process, kas ir izskaidrojums augstajai naudas pieprasījuma ienākumu elastībai 2.3. Protams, iespējami arī citi šī fenomena skaidrojumi kā sistemātiska ēnu ekonomikas pieauguma nenovērtēšana oficiālajā statistikā un ekonomikas dalībnieku turīguma (*wealth*) kāpums, tomēr šo hipotēžu pārbaudei nepieciešamā informācija sniedzas ārpus pieejamās statistikas robežām. Turklāt, ja šie faktori būtu nozīmīgi, modeļa nepilnība atspoguļotos parametru nestabilitātē, kas aplūkotajā periodā nav novērojama.

Neraugoties uz teorētisko vienkāršību, P* pieeja efektivitāti mazina neviennozīmīgi novērtējamu rādītāju klātesamība pamatsakarībā. Šie rādītāji ir potenciālā izlaide y* un līdzsvara procentu likmju līmenis r*, kurš līdzīgi potenciālajai izlaidei ir tiešā veidā nenovērojams turklāt laikā mainīgs rādītājs.

Ja potenciālās izlaides līmeņa novērtēšana ir piesaistījusi ievērojamu uzmanību, un ir publicēti pētījumu rezultāti, izmantojot vairākas tehniskās pieejas, tad procentu likmju ilgtermiņa līdzsvara līmeņa neviennozīmību vairo Latvijā joprojām noritošais monetārās sistēmas konverģences process. Līdz ar to vēsturiskie dati nesniedz neapstrīdamu informāciju par šī rādītāja attīstību. No otras puses, problēmu mazina zemā naudas pieprasījuma procentu likmju elastība, kuras vērtējums statistiski neatšķiras no nulles. Līdz ar to P* novērtēšanas neprecizitāte reducējas uz naudas pieprasījuma līdzsvara noviržu un izlaides starpības novērtēšanas problemātiku.

[28] Tillers, I. "Naudas pieprasījums Latvijā", Latvijas Banka, 2004

Inflāciju apsteidzošā indikatora konstruēšana

Pētījumā tika izmantota jau aprobētā[29] Hodrika-Preskota filtra pieeja, tomēr, lai mazinātu izlaides starpības nepastāvību (*volatility*), cikliskās komponentes dati tika nogludināti ar HP filtru ($\lambda = 1$). Novirze no monetārā līdzsvara tika aprēķināta, izmantojot naudas pieprasījuma funkciju

$$(m - p) = -14{,}1 + 2{,}3 \cdot y + u,$$

kur m ir plašā nauda M2X, p – patēriņa cenu indekss, bāzi izraugoties 1996. gada 1. ceturksnī, bet y –iekšzemes kopprodukts 2000. gada cenās; visi rādītāji logaritmēti. Līdz ar to inflācijas indikators (p* – p) ir aprēķināts sekojoši

$$(p^* - p) = 2{,}3 \cdot (y - y^*) + u$$

Sekojošie grafiki pārada novērtēto ražošanas starpību un novirzi no naudas pieprasījuma līdzsvara sakarības.

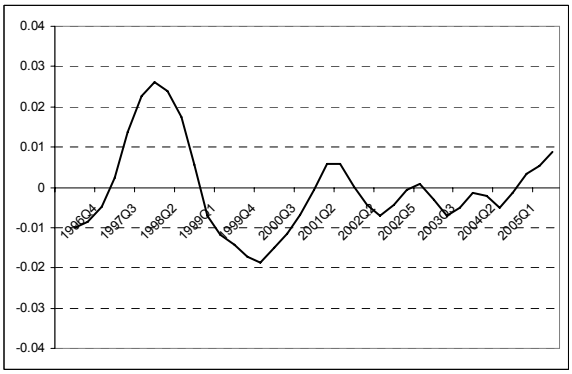

Faktiskās un potenciālā ražošanas apjoma starpība

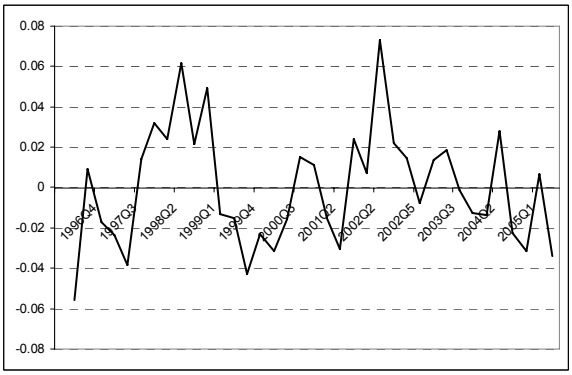

Novirze no monetārā līdzsvara

Rezultātu analīze un secinājumi

Gan datu vizuālā, gan empīriskā (*Granger causality*) analīze nepastiprina, ka rādītājs (P*–P) būtu inflāciju apsteidzošais indikators.

[29] Stikuts D. "Latvijas faktiskā un potenciālā ražošanas apjoma starpība: aprēķins un pielietojums"

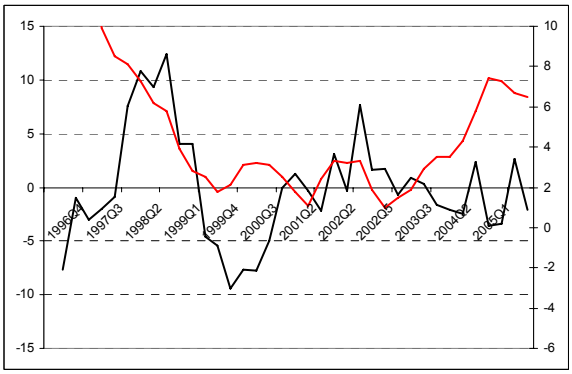

Indikators P* – P (kreisā ass)
Inflācija (P/P$_{-4}$ – 1), % (labā ass)

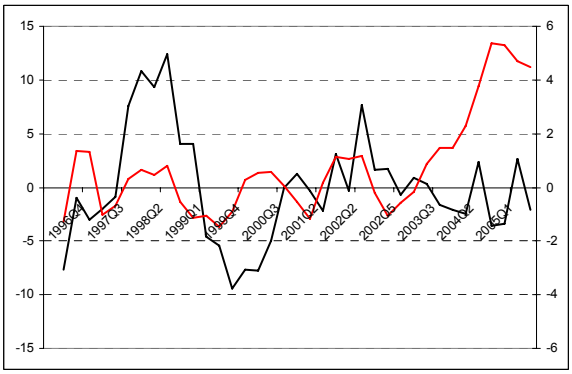

Indikators P* – P (kreisā ass),
Inflācijas novirze no trenda (labā ass)

Latvijā deviņdesmitajos gados bija novērojama pastāvīga inflācijas samazināšanās tendence, kura ir raksturīga makroekonomiskās stabilizācijas posmam. Lai izolētu ar monetārajiem šokiem un nepietiekošu ražošanas kapacitāti saistīto piedienu uz cenām no cenu konverģences procesam atbilstošajai inflācijas attīstības, tika konstruēts rādītājs, kurš raksturo inflācijas svārstības ap trendu, tomēr analīze neliecina., ka P* būtu inflācija kāpumu apsedzošs indikators.

No vienas puses to var skaidrot ar patēriņa cenu groza un ekonomikas dinamikas specifiku deviņdesmitajos gados, kad tika novērota vislielākā izlaides starpības svārstību amplitūda, kurai vajadzētu palielināt izredzes mazā izlasē statistiski konstatēt ilgtermiņa sakarību. Neraugoties uz izraisīto ekonomikas pieauguma tempu kritumu, atbilstošie ekonomiskie šoki tiešā veidā skāra galvenokārt atsevišķus ekonomikas sektorus, bet Krievijas krīzes radītos netiešos efektus amortizēja atbilstoša fiskālā politika, kas veicināja mērenu pārējās tautsaimniecības attīstību pat pie tik ievērojama ārējā satricinājuma. Tāpat jāņem vērā, ka pāreja starp cikla fāzēm laika periodā no 1997.-2000. gadam norisinājās ļoti strauji, kas liedza iespēju izpausties salīdzinoši inertajam iekšējā pieprasījuma puses cenu spiediena mehānismam.

Līdzīga argumentācija, indikatora neveiksmi saistot ar atsevišķu sektoru izaugsmes specifiku, būtu attiecināma arī uz periodu, kad ekonomikas pieauguma lejupslīdi izraisīja Krievijas naftas tranzīta kritums, kura pastarpinātā ietekme uz kopējo pieprasījumu Latvijas tautsaimniecībā izrādījās mērena. Analizējot periodu pirms un pēc iestāšanās Eiropas Savienībā, jāsecina, ka netiešo nodokļu, importa cenu, inflācijas gaidu, u.c. īstermiņa faktoru ietekmes īpatsvars pēdējo gadu cenu veidošanās procesos bija tik nozīmīgs, ka īsākā laika posmā salīdzinoši vājākā inflācijas monetārā daba ir grūti novērojama. Šai sakarā diskutabls ir viedoklis, ka inflācijas kāpums ir saistīts ar naudas piedāvājuma ietekmi, kam joprojām nav gūti pārliecinoši empīriski apstiprinājumi, jo, neraugoties uz ļoti straujajiem naudas rādītāju pieauguma tempiem, novirzes no monetārā līdzsvara ir īslaicīgas. Analīze, kurā izmantota P* koncepcija, neliecina par inflācijas potenciāla kāpuma monetāro izcelsmi.

Literatūra

1. Jeffrey J. Hallman; Richard D. Porter; David H. Small; "Is the Price Level Tied to the M2 Monetary Aggregate in the Long Run?" *The American Economic Review,* Vol. 81, No. 4, September 1991, 841-858.

2. Stikuts D. "Latvijas faktiskā un potenciālā ražošanas apjoma starpība: aprēķins un pielietojums"
3. Tillers, I. "Naudas pieprasījums Latvijā", Latvijas Banka, 2004

ĀRVALSTU TIEŠO INVESTĪCIJU IETEKME UZ IEKŠĒJIEM KAPITĀLA VEIDOŠANAS PROCESIEM BALTIJAS VALSTĪS

Deniss Titarenko
Transporta un sakaru institūts
Vadībzinātņu, ekonomikas un transporta fakultāte
Lomonosova. 1., Rīga, LV-1019
E-pasts: den_titar@tsi.lv
tālr. (+371)7100573

Raksta mērķis ir novērtēt ārvalstu tiešo investīciju ietekmes pakāpi uz iekšējiem kapitāla veidošanas procesiem Baltijas valstīs. Atbilstoši izvirzītam mērķim rakstā uzmanība tiek pievērsta ārvalstu tiešo investīciju ietekmes uz valsts iekšējiem kapitāla uzkrāšanas procesiem teorētisko aspektu analīzei. Rezultātā tiek raksturoti galvenie iekšējo investīciju stimulēšanas vai izspiešanas efekta, kas rodas ārvalstu tiešo investīciju pieplūdes rezultātā, priekšnoteikumi. Rakstā tiek pētīta ārvalstu tiešo investīciju dinamika, ka arī to nozaru struktūra Baltijas valstīs. Lai novērtētu ārvalstu tiešo investīciju ietekmes pakāpi uz iekšējiem kapitāla veidošanas procesiem Baltijas valstīs tiek konstruēts ekonometriskais modelis par pamatu izmantojot kopējo investīciju vienādojumu. Ekonometriskās analīzes rezultāti, kas ir prezentēti rakstā, liecina par ilgtermiņa perioda iekšējo investīciju izspiešanas efektu no ĀTI pieplūdes trīs Baltijas valstu tautsaimniecībā.

Atslēgvārdi: ārvalstu tiešās investīcijas, stimulēšanas/izspiešanas efekts, kopējo investīciju modeļa ekonometriskā analīze.

Speciālajā literatūrā ārvalstu investīcijas parasti definē kā ilgtermiņa ārvalstu kapitāla kustību, kura iedalās tiešajās un portfeļinvestīcijās.

Ārvalstu investīcijas protfeļinvestīciju formā ir ārvalstu valūtās denominēto akciju un obligāciju pirkšana. Portfeļinvestīcijas ietver sevī investīcijas, kuru pamata mērķis ir ienākumu gūšana nākotnē, nevis tiesību piedalīties uzņēmuma pārvaldē gūšana. Ekonomiskajā literatūrā tieši dotais fakts tiek uzsvērts kā galvenā atšķirība starp tiešajām un portfeļinvestīcijām []. Kapitāla kustība tiek klasificēta kā tiešās investīcijas, ja ārvalstu investoram pieder ne mazāk par 25% no uzņēmumu kapitāla (ASV – ne mazāk par 10%), neatkarīgi no tā, vai piesaistītais kapitāls tiek izmantots jaunu pamatlīdzekļu iegādei, vai arī jau eksistējošā uzņēmuma kapitāla daļas iegādei [].

Līdz ar to ārvalstu tiešajām investīcijām (ĀTI) piemīt dažādas formas:

- ✓ jauna uzņēmuma dibināšana kā pārstāvniecība vai filiāle citā valstī;
- ✓ jau eksistējošās struktūrvienības vai filiāles paplašināšana;
- ✓ ārzemju uzņēmuma vai tā aktīvu iegāde [].

Speciālajā literatūrā ĀTI parasti tiek definētas kā viena no starptautiskā biznesa formām (divas pārējas ir starptautiskā tirdzniecība un tehnoloģiju un intelektuālā īpašuma starptautiskā licencēšana (patentes, preču zīmes) [].

Vairāku teorētisko un empīrisko pētījumu rezultāti norāda uz to, ka mūsdienās ĀTI spēlē ļoti būtisku lomu pārejas valstu tautsaimniecības attīstības procesā. Ieguvumi no ĀTI pieplūdes var izpausties dažādi. Pirmkārt, ĀTI ir nozīmīgs finansējuma avots tekošā konta deficīta segšanai, kā arī nodrošina valstī nepietiekamos līdzekļus vietējo uzņēmumu kapitāla veidošanas procesam. Otrkārt,

ĀTI veicina tehnoloģiju, zināšanu un prasmju pārnesi, kas būtiski sekmē vietējo uzņēmumu darbības paplašināšanu, paaugstina to konkurētspēju un palīdz integrēties ārvalstu tirgos.

Jāatzīmē, ka mūsdienās lielāku ārvalstu kapitāla piedāvājuma avotu pasaulē nodrošina transnacionālās kompānijas (TNK). Tātad TNK ir kompānijas, kurām ievērojama aktīvu daļa ir ĀTI. TNK raksturīga iezīme ir spēja akumulēt un virzīt kapitāla resursus pa visu pasauli un organizēt ražošanu vairākās valstīs, tātad globālajā mērogā []. Būtiska daļa no TNK kapitāla, kas tiek ieguldīta ārzemēs, ir nemateriālie aktīvi. Tie ietver modernas tehnoloģijas, vadības iemaņas, jaunus produkcijas dizaina paņēmienus, produkcijas kvalitātes paaugstināšanas sistēmas, preču zīmes u.t.t. Ārvalstu kapitāla piesaistīšana bieži vien ir saistīta ar jaunām uzņēmumu darbinieku apmācības un kvalifikācijas paaugstināšanas iespējām, kas sekmē vietēja cilvēkkapitāla kvalitātes uzlabošanos.

Ņemot vērā iepriekš teikto, jāatzīmē, ka, analizējot ārvalstu investīciju ietekmi uz valsts tautsaimniecības attīstību, ļoti svarīgs jautājums ir, vai ārvalstu kapitāla pieplūde stimulē papildu iekšējās investīcijas (tas ir, vai tā sekmē jaunās iekšējo investīciju plūsmas, kuras nenotiktu bez tās), vai ārvalstu kapitāls izspiež vietējos uzņēmumus no tirgus un tādējādi ierobežo vietējo uzņēmumu investīciju iespējas.

1999.gadā ASV ekonomistu Bosvorta un Kolinsas veiktais pētījums raksturo ārvalstu kapitāla pieplūdes ietekmi uz iekšējām investīcijām 58 jaunattīstības valstīs laika periodā 1978.-1995.g.[30] Pētījuma autori izšķir trīs ārvalstu kapitāla ieplūdes veidus, proti, ārvalstu tiešās investīcijas, portfeļinvestīcijas un citas investīcijas (pamatā banku aizņēmumi). Pētījuma rezultāti liecina par to, ka ārvalstu kapitāla ieplūde par papildu vienu dolāru noved pie kopējā iekšējo investīciju apjoma pieauguma valsts ekonomikā aptuveni par 50 centiem (ārvalstu kapitāla ieplūdes un iekšējo investīciju apjomi ir izteikti procentos no IKP). Veiktas analīzes rezultāti norāda arī uz būtiskām atšķirībām kas pastāv starp dažādām ārvalstu kapitāla ieplūdes formām. Tā ĀTI ieplūde par vienu dolāru nodrošināja kopējo iekšējo investīciju apjoma pieaugumu par vienu dolāru, savukārt starp portfeļinvestīcijām un iekšējām investīcijām gandrīz nekādas sakarības nav saskatāmas, arī ārvalstu aizņēmumu ietekme uz iekšējām investīcijām ir mazāka nekā ĀTI gadījumā. Līdzīgi rezultāti tika iegūti analizējot gan pilnas izlases datus par 58 valstīm, tā arī analizējot apakšizlases datus par 18 jaunattīstības valstīm ar visaugstākajiem attīstības tempiem (sk. attēlu 1.)

1.att. Ārvalstu kapitāla ieplūdes ietekme uz iekšējām investīcijām (1978.-1995., 58 attīstības

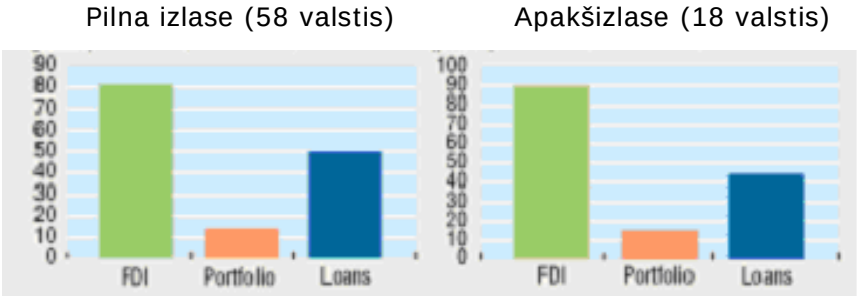

valstīs, %) [7]

Ņemot vērā augstāk minēto pētījumu rezultātus, jautājumu par ĀTI ietekmes uz iekšējiem investīciju procesiem novērtēšanu var uzskatīt par ļoti aktuālu. Mūsdienās investīcijas kā uzņēmumu kapitāla veidošanas process nosaka valsts ekonomikas attīstības gaitu. Tādējādi gadījumā, ja ĀTI izspiež iekšzemes uzņēmumu investīcijas un nenodrošina pietiekamu ieguldījumu kopējā iekšējā kapitāla veidošanas procesā, ir jāuzdod jautājums par to, vai tiešām ārvalstu kapitāla ieplūde ir

[30] Izlasē tika iekļautas gandrīz visas Latīņamerikas un Āzijas valstis, kā arī daudzas Āfrikas valstis.

labvēlīga no valsts ekonomikas attīstības viedokļa, un kas ir jādara, lai maksimizētu ekonomiskos ieguvumus no ārvalstu kapitāla piesaistīšanas? Līdz ar to autors kā raksta pamata mērķi izvirza ĀTI ietekmes pakāpes uz iekšējiem kapitāla veidošanas procesiem novērtēšanu, par pamatu izmantojot datus par investīciju procesu dinamiku Baltijas valstīs.

ĀTI IETEKMES UZ IEKŠĒJIEM INVESTĪCIJU PROCESIEM TEORĒTISKIE ASPEKTI

Ārvalstu tiešās investīcijas ir neatņemama valsts ekonomikas kopējo investīciju apjoma sastāvdaļa. Tātad kopējo investīciju apjomu (I) vienkāršā formā var atspoguļot kā iekšējo investīciju, t.i. firmu ar iekšzemes rezidentu ieguldīto kapitālu investīciju (I_d) un ārējo investīciju (I_f) kopsummu:

$$I \equiv I_d + I_f \quad (1.)\ [1]$$

Ārvalstu investīcijas I_f var nosacīti apskatīt kā funkciju no ĀTI apjoma.

Kā jau iepriekš tika atzīmēts, svarīgs jautājums ir ĀTI ietekmes uz iekšzemes firmu investīcijām (I_d) pakāpes noteikšana. Ja ĀTI ieplūde pavisam neietekmē iekšējās investīcijas, tad jebkura apjoma ĀTI pieplūduma valsts ekonomikā rezultāts būs tāda paša apjoma kopējo investīciju pieaugums (vērojams neitrāls efekts). Gadījumā, ja ĀTI izspiež iekšējās investīcijas (vērojams izspiešanas efekts jeb t.s. CO (crowding out) efekts), tad I pieaugums būs mazāks nekā ĀTI pieaugums. Savukārt gadījumā, ja ir vērojams stimulēšanas efekts (crowding in (CI) efekts), tad I pieaugums būs lielāks par ĀTI apjoma pieaugumu, jo šajā gadījumā ĀTI pieplūde sekmē arī iekšējo investīciju (I_d) pieaugumu.

Jāatzīmē, ka efekts, ko rada ĀTI uz iekšējām investīcijām, un tā pakāpe, protams, dažādās valstīs atšķiras atkarībā no nacionālās investīciju politikas īpatnībām, no tā, kādas veida ĀTI ieplūst valsts ekonomikā, no vietējo uzņēmumu konkurētspējas līmeņa u.c. Tomēr ir iespējams dot vispārējo izspiešanas (CO) vai stimulēšanas (CI) efektu rašanas priekšnosacījumu formulējumu.

Ārvalstu investīcijas, kuras ir saistītas ar tādu preču vai pakalpojumu ražošanu vai sniegšanu, kuri vietējā tirgū ir jaunums, parasti rāda daudz labvēlīgāku efektu uz iekšējo firmu investīciju aktivitāti nekā ārvalstu investīcijas, kuras ieplūst tautsaimniecības nozarēs, kur jau darbojas vietējie ražotāji. Pirmajā gadījumā stimulēšanas efekts uz iekšējā kapitāla veidošanas dinamiku ir izskaidrojams ar to, ka vietējiem ražotājiem bieži vien nav pietiekamu zināšanu, tehnoloģiju un citu resursu jauna produkta ražošanas uzsākšanai, ko var nodrošināt ārvalstu investors. Līdz ar to šajā gadījumā ārvalstu kapitāls neizspiež vietējos uzņēmumus, bet pavisam otrādi var stimulēt to ienākšanu jaunajā līdz šim neattīstītajā tautsaimniecības nozarē, t.i. rada jaunas iespējas iekšējām investīcijām.

Ja ĀTI ieplūst nozarē, kur jau ir izveidojusies vietējo uzņēmumu konkurences vide, ārvalstu investors pārņem investīciju iespējas, kuras bija pieejamas vietējiem uzņēmējiem pirms ārvalstu kapitāla ienākšanas nozarē. Šajā gadījumā ĀTI ieguldījuma apjoms kopējā kapitāla veidošanas procesā varētu būt mazāks par pašas ienākošas ĀTI plūsmas apjomu.

Ņemot vērā iepriekš teikto, var izdarīt secinājumu par to, ka ĀTI nozaru struktūra ir svarīgs faktors, kurš nosaka ĀTI ietekmes pakāpi uz kopējo kapitāla veidošanas procesu tautsaimniecībā. Gadījumā, ja uzkrāto ĀTI nozaru struktūra būtiski atšķiras no iekšzemes uzņēmumu uzkrātā kapitāla nozaru struktūras un no IKP nozaru struktūras, ĀTI ieguldījums kopējā kapitāla veidošanas procesā būs daudz pozitīvāks nekā gadījumā, kad uzkrāto ĀTI sadalījums pa tautsaimniecības nozarēm lielāka vai mazāka mērā atbilst iekšzemes uzņēmumu uzkrāta kapitāla nozaru struktūrai. Citiem vārdiem sākot, ĀTI ietekme uz iekšējām investīcijām būs pozitīva, ja runa ir par investīcijām

neattīstītajās tautsaimniecības nozarēs. It īpaši tas ir aktuāli attīstības un pārējas ekonomikas valstīs, kur bieži vien vietējo uzņēmumu ienākšanas iespējas jaunās neattīstītās tautsaimniecības nozarēs ir ierobežotas, it īpaši ja runa ir par augstu tehnoloģiju nozarēm, kur finanšu un tehnoloģiskās prasības ražošanas uzsākšanai parasti ir ļoti augstas.

Savukārt nozarēs, kur jau darbojas vairākas vietējas firmas, ĀTI bieži vien vienkārši aizvieto iekšējās investīcijas. Šeit var minēt argumentu par to, ka ĀTI ieplūde var stimulēt iekšējo investīciju apjomu palielināšanu ar mērķi paaugstināt vietējo firmu konkurētspēju. Tomēr, ņemot vērā TNK visai būtisko finanšu un tehnoloģisko pārsvaru par vietējiem uzņēmumiem attīstības un pārējās ekonomikas valstīs, ārvalstu kapitāla pieplūde bieži vien vienkārši izspiež vietējos uzņēmumus no tirgus, nevis rada stimulu papildu investīcijām konkurētspējas paaugstināšanas nolūkā.

Turklāt ir jāatzīmē, ka uzņēmumu apvienošanās un iegāde, ieplūstot ārvalstu kapitālam, var arī nenovest līdz vietējā uzņēmuma kapitāla apjoma palielināšanas. Tas var būt saistīts ar to, ka dažos gadījumos vietēja uzņēmuma iegāde no ārvalstu investora puses nozīmē tikai īpašnieka maiņu, t.i. šajā gadījumā ĀTI pēc būtības ir līdzīgas portfeļinvestīcijām, kad jauns uzņēmuma īpašnieks nenodrošina papildu investīcijas vietēja uzņēmuma darbības tālākai attīstībai.

Galvenais secinājums, kas izriet no iepriekš veiktas īsas teorētiskās analīzes, ir, ka pozitīva ĀTI ietekme uz kapitāla veidošanas procesiem valstī nav garantēta. ĀTI ietekmes uz iekšējiem investīciju procesiem pakāpes novērtēšana ir empīrisks jautājums un neapšaubāmi efekts atkarībā no izvēlētas valsts būs dažāds. Ar mērķi novērtēt ĀTI efektu uz iekšējām investīcijām Baltijas valstīs raksta autors analizēs kopējo investīciju modeli, kurš tiks prezentēts raksta trešajā nodaļā.

ĀRVALSTU TIEŠO INVESTĪCIJU DINAMIKAS RAKSTUROJUMS

2004. gada beigās uzkrāto ĀTI apjoms Latvijā bija 2318,3 milj. latu jeb 31,5% no IKP, un ienākošo ārvalstu tiešo investīciju apjoms pēdējo četru gadu laikā vidēji par 17% nosedza investīcijas pamatlīdzekļos. [10; 64]

2004. gadā Latvijā ienākušo ārvalstu tiešo investīciju apjoms bija 350,2 milj. latu jeb 2 reizes vairāk nekā 2003. gadā. Pieaugumu nodrošināja galvenokārt reinvestētās peļņas būtisks palielinājums. [10; 64]

2. attēlā ir atspoguļota investīciju procesu intensitātes dinamika Latvijā pēdējos gados. Intensitātes rādītāji ir aprēķināti kā investīciju apjoma attiecība pret IKP apjomu. Dati ir izteikti 2000.gada salīdzināmajās cenās.

Kā redzams no 2. attēlā, visaugstākā ĀTI intensitāte Latvijā bija vērojama 1997. gadā, kas bija saistīts ar masveida privatizācijas procesu. Nākamo 4 gadu laikā ir vērojams ĀTI intensitātes kritums un tikai pēdējo 3 gadu laikā ir vērojams mērens pieaugums, kas ir izskaidrojams ar Latvijas pievienošanos ES.

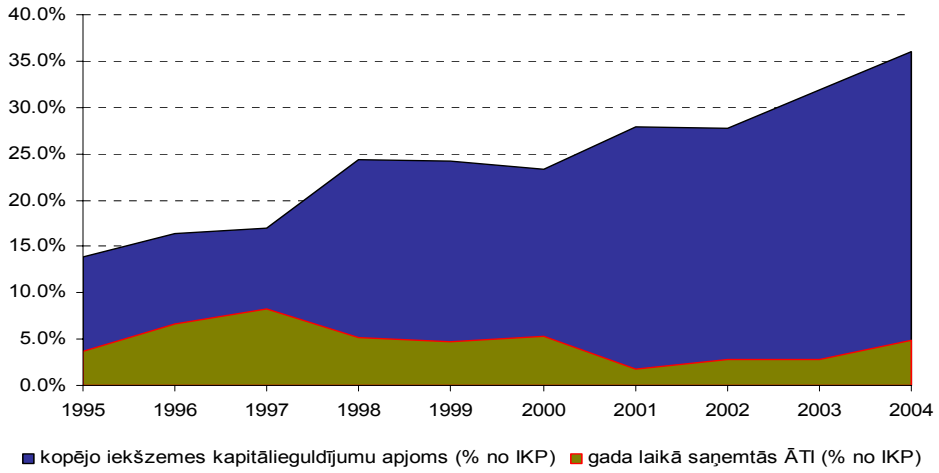

2.att. Investīciju procesu intensitāte Latvijā, 1997.-2004. (% no IKP)

Būtisks ĀTI apjomu kritums 2001.gadā lielā mērā bija saistīts ar banku grupas „Hansabank Group" reorganizāciju, kuras rezultātā grupas Latvijas filiāle „Hansa Capital" tika pārdota vietējai Hansabankai. Darījuma apjoms bija aptuveni 100 milj. latu.

Var secināt, ka pēdējo 10 gadu laikā uz kopējo kapitālieguldījumu intensitātes pieauguma fona ĀTI intensitāte Latvijā ir salīdzinoši zema un tikai pēdējos 4 gados tai ir raksturīga pieauguma tendence.

Kā liecina statistikas dati, līdz 2004. gada beigām ārvalstu uzņēmēji tiešo investīciju veidā Latvijā bija ieguldījuši Ls 1002 uz vienu iedzīvotāju jeb 1948 ASV dolārus, kas ir viens no zemākiem rādītājiem ES. [10; 64]

3. attēlā ir atspoguļota ĀTI intensitātes dinamika Baltijas valstīs.

Kā redzams no 3. att., pēdējos gados visaugstākie rādītāji ir vērojami Igaunijā, savukārt Latvijā un Lietuvā saņemamo ĀTI apjomi ir salīdzinoši zemāki. Uzkrāto ĀTI apjomu dinamika (sk. 4.att.) arī uzskatāmi norāda uz būtiskām atšķirībām ĀTI piesaistes ziņā starp Igauniju un pārējām divām Baltijas valstīm – uzkrāto ĀTI īpatsvars IKP Igaunijas tautsaimniecībā ir gandrīz 3 reizes lielāks nekā Latvijā un Lietuvā.

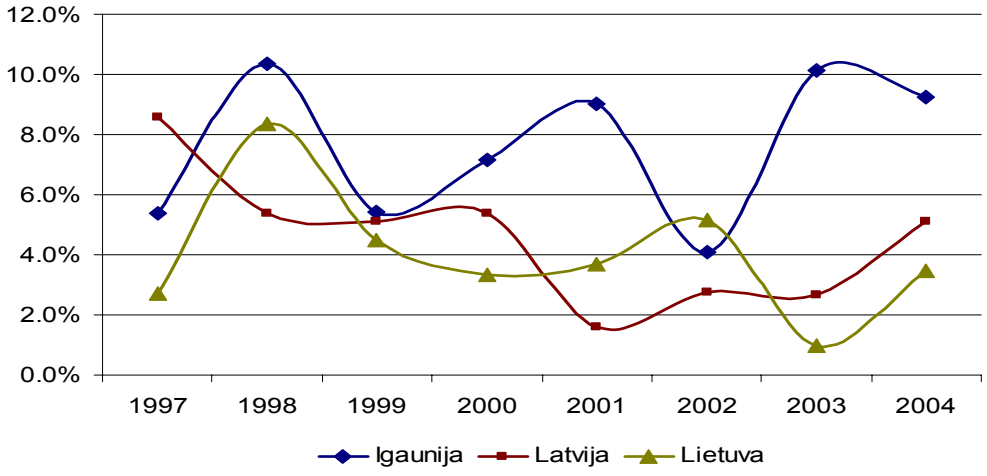

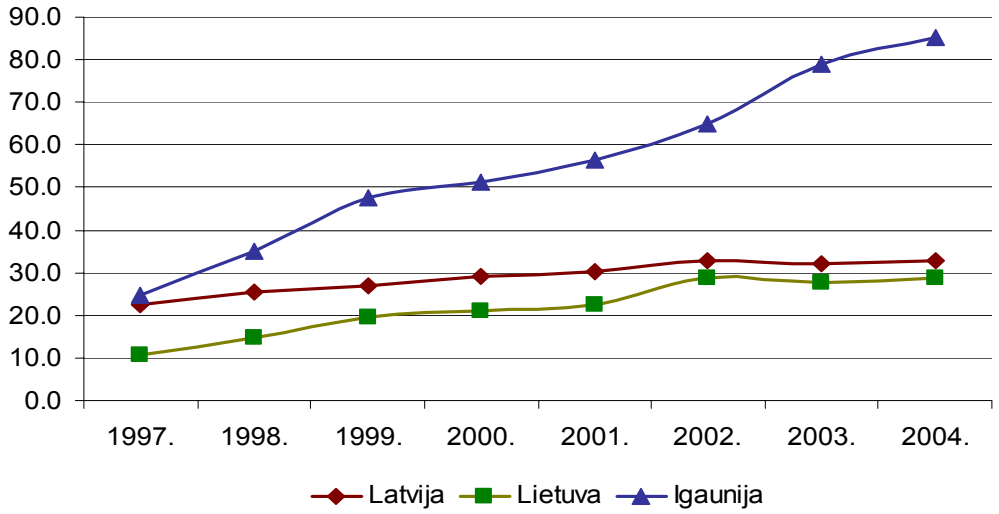

3.att. Gada laikā saņemto ĀTI apjomu dinamika Baltijas valstīs 1997.-2004.g. (% no IKP)

4. Uzkrāto ĀTI īpatsvars IKP Baltijas valstīs, 1997.-2004. (% no IKP)

Kā tika atzīmēts raksta 1. nodaļā, lai raksturotu ĀTI ietekmi uz iekšējām investīcijām valstī, uzmanība ir jāpievērš uzkrāto ĀTI nozaru struktūrai.

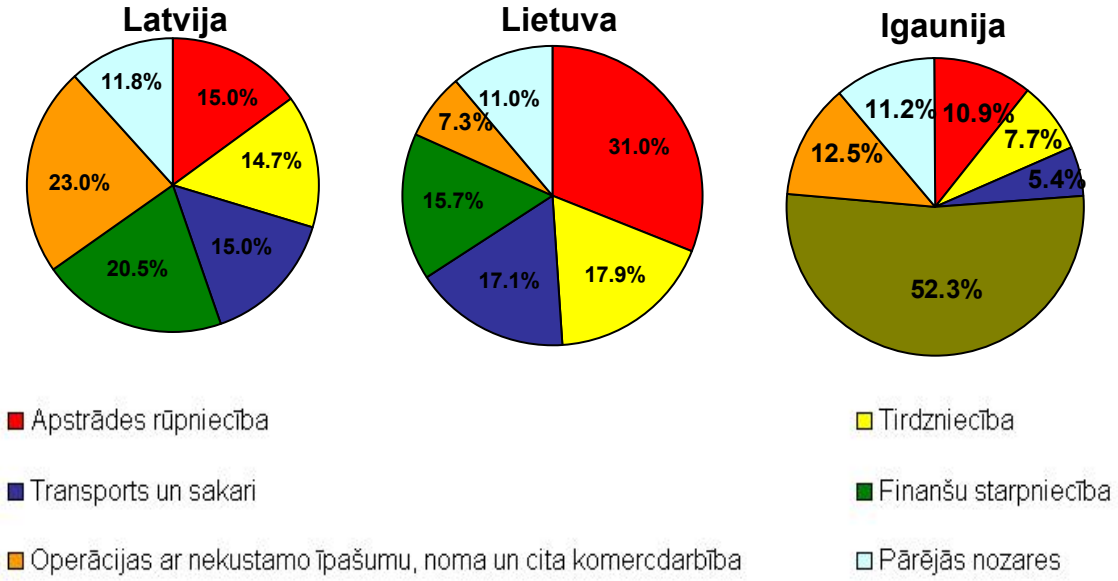

5. att. Uzkrāto ĀTI nozaru struktūra Baltijas valstīs, 2004.g. (%)

Kā redzams visās trīs valstīs 60-70 procenti no uzkrātām ĀTI koncentrējas pakalpojumu sektorā. Svarīgi atzīmēt, ka ražošanas sektoram vislielākais īpatsvars ĀTI nozaru struktūrā ir Lietuvā (apstrādes rūpniecība – virs 30%), kā arī jānorāda uz ļoti lielu finanšu starpniecības sektora īpatsvaru uzkrāto ĀTI apjomā Igaunijā. Kopumā ir jāatzīmē, ka uzkrāto ĀTI nozaru struktūra Baltijas valstīs neatšķiras būtiski no IKP un kopējo kapitālieguldījumu nozaru struktūras.

Kā redzams no 5.att., uzkrāto ĀTI nozaru struktūrā dominē pakalpojumu sektors, kura īpatsvars kopējā uzkrāto ĀTI apjomā ir 79%. Var izdarīt secinājumu, ka uzkrāto ĀTI nozaru struktūra būtiski neatšķiras no kopējo investīciju nozaru struktūras.

Tagad ar mērķi novērtēt ĀTI efektu uz iekšējām investīcijām Baltijas valstīs pievērsīsim uzmanību kopējā investīciju modeļa analīzei.

KOPĒJO INVESTĪCIJU MODEĻA EKONOMETRISKĀS ANALĪZES REZULTĀTI

Kopējo investīciju modelis, kurš tika izmantots, lai novērtētu ĀTI ietekmi uz kapitāla veidošanas procesiem Baltijas valstu ekonomikā, ir izveidots atbilstoši Čīles ekonomistu Agosina un Majera piedāvātai metodikai. [1] Sākotnējais investīciju vienādojums ĀTI efekta novērtēšanai izskatās šādi:

$$I_t = \alpha + \beta_1 F_t + \beta_2 F_{t-1} + \beta_3 F_{t-2} + \beta_4 F_{t-3} + \beta_5 F_{t-4} + \beta_6 I_{t-1} + \beta_7 I_{t-2} + \beta_8 I_{t-3} + \beta_9 I_{t-4} +$$

$$+ \beta_{10} G_{t-1} + \beta_{11} G_{t-2} + \beta_{12} G_{t-3} + \beta_{13} G_{t-4} + \varepsilon_t \ , \quad (2.)$$

kur I – kopējo investīciju un IKP attiecība, F – ir ĀTI un IKP attiecība, G – IKP pieauguma temps, α - konstanta, kura raksturo fiksēto valsts efektu, ε - kļūda.

Investīciju vienādojums 2. atspoguļo kopējās investīcijas kā iekšējo investīciju un ĀTI kopsummu un balstās uz 1. vienādojuma koncepcijas.

Svarīgi ir atzīmēt, ka resursi, piemēram, tādi kā ĀTI, šķērsojot valsts robežas bieži vien netiek uzreiz izmantoti reālo investīciju finansēšanai. Tātad starp ĀTI saņemšanu un reālajām investīcijām pastāv laika lags, līdz ar to investīciju vienādojumā 2. ir izmantoti mainīgie ar laika lagiem.

IKP pieauguma temps G tika izmantots kā mainīgais, kurš izskaidro vietējo uzņēmumu vēlamo uzkrātā kapitāla līmeni. Turklāt jāatzīmē, ka 2. vienādojums ir kopējo investīciju modeļa versija ar adaptīvajām gaidām attiecībā uz IKP pieauguma tempiem[31].

Augstāk aprakstītais investīciju vienādojums tika novērtēts, izmantojot mazāko kvadrātu metodi (Least Squares - LS). Ekonometriskā analīze tika veikta, balstoties uz ceturkšņu datiem par makroekonomisko rādītāju dinamiku laika periodā 1995.-2004.g. Rezultātā tika iegūti 3 investīciju modeļi, kuri raksturo ĀTI ietekmi uz iekšējām investīcijām attiecīgi Latvijā, Igaunijā un Lietuvā.

Kopējo investīciju modeļa novērtēšanai Latvijas apstākļos tika izmantoti dati no sekojošiem avotiem: Latvijas Banka un LR Centrālā Statistikas Pārvalde. Visi dati ir izteikti 2000.gada salīdzināmajās cenās. Dati par ĀTI dinamiku tika deflēti, izmantojot datus par patēriņa cenu indeksa dinamiku.

Pēc 2 vienādojuma ekonometriskās novērtēšanas un visu statistiski nenozīmīgu mainīgo izņemšanas kopējo investīciju modeļa vienādojums Latvijas apstākļos izskatās šādi:

$$I_t^{LV} = \alpha + \beta_1 F_t + \beta_2 F_{t-1} + \beta_3 I_{t-3} + \beta_4 I_{t-4} + \beta_5 G_{t-3} + \beta_6 G_{t-4} + dummy + \varepsilon_t \quad (3.)$$

[31] kur sagaidāmais IKP pieauguma temps ir $G_t^e = \eta_1 G_{t-1} + \eta_2 G_{t-2} + \eta_3 G_{t-3} + \eta_4 G_{t-4}$

Kā jau iepriekš tika atzīmēts, 2001.gada Latvijā ir noticis krass saņemto ĀTI kritums. Lai novērstu šāda šoka ietekmi, augstāk minēta „Hansabank group" darījuma apjoms (aptuveni 100 mln.latu apmērā) netika ņemts vērā datos par ĀTI dinamiku, kuri tika izmantoti kopējo investīciju modeļa novērtēšanai. Turklāt, ar mērķi novērst ES paplašināšanas procesa šoka ietekmi uz investīciju dinamiku Latvijā 2004.gada pirmajā un otrajā ceturkšņos investīciju modelī tika iekļauts mākslīgais mainīgais (dummy).

Regresijas vienādojuma 3. ekonometriskās novērtēšanas rezultāti ir atspoguļoti 1. tabulā.

tabula 1.

Latvijas investīciju modeļa ekonometriskās novērtēšanas rezultāti

Estimates of the Total Investment Model for Latvia

Metode: mazāko kvadrātu
Izlase: 1996:2 2004:4
Novērojumu skaits: 35

Mainīgais Variable	Koeficients Coefficient	Standartkļūda Std. Error	t-statistika t-Statistic	Varbūtība Prob.
α	-2.413	0.487	-4.954	0.000
F	-0.315	0.178	-1.771	0.088
F_{t-1}	-0.492	0.168	-2.927	0.007
I_{t-3}	0.183	0.107	1.708	0.099
I_{t-4}	0.425	0.123	3.458	0.002
G_{t-3}	1.302	0.346	3.762	0.001
G_{t-4}	1.225	0.347	3.526	0.002
Koriģētais determinācijas koeficients Adjusted R-squared	0.876			
Regresijas standartkļūda S.E. of regression	0.022			
Durbina-Vatsona statistika Durbin-Watson stat	1.902			

Kā redzams no 1. tabulas datiem, Latvijas investīciju modelī (3.) ietverto mainīgo variācija izskaidro 88% no atkarīgā mainīga (*I*) variācijas un visi mainīgie ir statistiski nozīmīgi vismaz 10% līmenī.

Kopējo investīciju modeļa novērtēšanai Lietuvas un Igaunijas apstākļos tikai izmantoti dati no EUROSTAT Interneta datu bāzes. Visi dati ir izteikti 1995.gada salīdzināmajās cenās. Dati par ĀTI dinamiku tika deflēti, izmantojot datus par harmonizēta patēriņa cenu indeksa dinamiku attiecīgajās valstīs.

Pēc sākotnējā investīciju vienādojuma (2.) ekonometriskās novērtēšanas, balstoties uz Lietuvas datiem, un visu statistiski nenozīmīgu mainīgo izņemšanas kopējo investīciju modelis Lietuvas apstākļos izskatās šādi:

$$I_{i,t}^{LT} = \alpha_i + \beta_1 F_{i,t} + \beta_2 F_{i,t-1} + \beta_3 F_{i,t-2} + \beta_4 I_{i,t-1} + \beta_5 I_{i,t-2} + \beta_6 I_{i,t-3} + \beta_7 G_{t-2} + \beta_8 G_{t-3} + \\ + \beta_9 G_{t-4} + dummies + \varepsilon_{i,t} \quad (4.)$$

Kā redzams no vienādojuma 4., Lietuvas investīciju modelī tika iekļauti makslīgie mainīgie, lai novērstu ES paplašināšanas procesa un citu šoku ietekmi uz investīciju dinamiku Lietuvā.

Regresijas vienādojuma 4. ekonometriskās novērtēšanas rezultāti ir atspoguļoti 2. tabulā.

tabula 2.

Lietuvas investīciju modeļa ekonometriskās novērtēšanas rezultāti

Estimates of the Total Investment Model for Lithuania

Metode: mazāko kvadrātu
Izlase: 1996:2 2004:4
Novērojumu skaits: 35

Mainīgais Variable	Koeficients Coefficient	Standartkļūda Std. Error	t-statistika t-Statistic	Varbūtība Prob.
α	-1.634	0.315	-5.182	0.000
F	0.122	0.063	1.945	0.065
F_{t-1}	-0.163	0.064	-2.534	0.019
F_{t-2}	-0.176	0.068	-2.579	0.017
I_{t-1}	0.262	0.111	2.367	0.027
I_{t-2}	0.282	0.091	3.119	0.005
I_{t-3}	0.264	0.085	3.104	0.005
G_{t-2}	0.461	0.141	3.275	0.004
G_{t-3}	0.504	0.152	3.318	0.003
G_{t-4}	0.726	0.150	4.835	0.000
Koriģētais determinācijas koeficients Adjusted R-squared	0.895			
Regresijas standartkļūda S.E. of regression	0.016			
Durbina-Vatsona statistika Durbin-Watson stat	1.818			

Kā redzams no 2. tabulas datiem, Lietuvas investīciju modelī (4.) ietverto mainīgo variācija izskaidro 90% no atkarīgā mainīga (*I*) variācijas un visi mainīgie ir statistiski nozīmīgi vismaz 10% līmenī.

Igaunijas investīciju modelis, balstoties uz vienādojuma 2. ekonometriskās novērtēšanas rezultātiem, ir šāds:

$$I_{i,t}^{EE} = \alpha_i + \beta_1 F_{i,t-1} + \beta_2 F_{i,t-3} + \beta_3 I_{i,t-1} + \beta_4 G_{i,t-1} + dummies + \varepsilon_{i,t} \quad (5.)$$

Igaunijas investīciju modelī (5.) arī tika iekļauti makslīgie mainīgie, lai novērstu ES paplašināšanas procesa un citu šoku ietekmi uz investīciju dinamiku Igaunijā.

Regresijas vienādojuma 5. ekonometriskās novērtēšanas rezultāti ir atspoguļoti 3. tabulā.

Kā redzams no 3. tabulas datiem, Igaunijas investīciju modelī (5.) ietverto mainīgo variācija izskaidro 87% no atkarīgā mainīga (*I*) variācijas un visi mainīgie ir statistiski nozīmīgi vismaz 5% līmenī.

Kritērijs, kurš dod iespēju formulēt galējo secinājumu par izspiešanas/stimulēšanas (CO/CI) efekta esamību ir speciāla koeficienta $\hat{\beta}_{LT}$ vērtība:

$$\hat{\beta}_{LT} = \frac{\sum_{j=1}^{f} \hat{\beta}_j}{1 - \sum_{j=c}^{n} \hat{\beta}_j}, \quad (6.)$$

kur n – investīciju modelī iekļauto mainīgo, kuri raksturo ĀTI (F) un kopējo investīciju (I) dinamiku, skaits;

f – ĀTI (F) dinamiku raksturojošo mainīgo skaits investīciju modelī;

c – pirmā, modelī iekļauta mainīga, kurš raksturo kopējo investīciju (I) dinamiku, numurs.

Koeficienta $\hat{\beta}_{LT}$ vērtību var interpretēt šādi:

1. Ja ar Valda testa (Wald test) palīdzību nav iespējams noraidīt nulles hipotēzi par to, $\hat{\beta}_{LT}$ = 1, tad tas nozīmē, ka ilgtermiņa periodā ĀTI pieplūde par 1 naudas vienību (precīzāk sākot par vienu IKP procentpunktu) dod tieši 1 papildu naudas vienību pie kopējā investīciju apjoma valsts ekonomikā (precīzāk sākot investīciju apjoma pieaugumu, kurš vienāds ar vienu IKP procentpunktu).
2. Gadījumā, ja nulles hipotēze $\hat{\beta}_{LT}$ = 1 tiek noraidīta un $\hat{\beta}_{LT}$ > 1, tas ir ilgtermiņa stimulēšanas (CI) efekta apliecinājums. Tas nozīmē, ka ilgtermiņa periodā ĀTI pieplūde par 1 naudas vienību dod kopējā investīciju apjoma pieaugumu, kurš ir lielāks par 1 naudas vienību.
3. Gadījumā, ja nulles hipotēze $\hat{\beta}_{LT}$ = 1 tiek noraidīta un $\hat{\beta}_{LT}$ < 1, tas ir ilgtermiņa izspiešanas (CO) efekta apliecinājums. Tas nozīmē, ka ilgtermiņa periodā ĀTI pieplūde par 1 naudas vienību dod kopējā investīciju apjoma pieaugumu, kurš ir mazāks par 1 naudas vienību. Citiem vārdiem sākot, ĀTI izspiež iekšējās investīcijas.

$\hat{\beta}_{LT}$ koeficienta Valda testa rezultāti darbā aprakstītiem investīciju modelim ir atspoguļoti 4. tabulā.

tabula 3.

Igaunijas investīciju modeļa ekonometriskās novērtēšanas rezultāti

Estimates of the Total Investment Model for Estonia

Metode: mazāko kvadrātu
Izlase: 1996:2 2004:4
Novērojumu skaits: 35

Mainīgais Variable	Koeficients Coefficient	Standartkļūda Std. Error	t-statistika t-Statistic	Varbūtība Prob.
α	-0.567	0.195	-2.908	0.007
F_{t-1}	-0.279	0.075	-3.734	0.001
F_{t-3}	0.208	0.076	2.751	0.010
I_{t-1}	0.794	0.065	12.279	0.000
G_{t-1}	0.627	0.193	3.246	0.003
Koriģētais determinācijas koeficients Adjusted R-squared	0.873			
Regresijas standartkļūda	0.015			

S.E. of regression	
Durbina-Vatsona statistika	2.217
Durbin-Watson stat	

tabula 4.

Valda testa rezultāti $\hat{\beta}_{LT}$ koeficientam

Wald Test Results for $\hat{\beta}_{LT}$ coefficient

	Latvija	**Lietuva**	**Igaunija**
Koeficienta $\hat{\beta}_{LT}$ vērtība	-2.051	-1.131	-0.342
Regresijas standartkļūda	0.501	0.790	0.502
F-statistikas varbūtība	0.000	0.013	0.012

Nulles hipotēzes pārbaudes rezultāti liecina par to, ka visos trīs gadījumos $\hat{\beta}_{LT}$ koeficienta vērtība būtiski atšķiras no 1. Kā redzams no 4. tabulas datiem, $\hat{\beta}_{LT}$ koeficienta vērtība visos trīs modeļos ir negatīva, kas ir ilgtermiņa izspiešanas (CO) efekta, ko rada ĀTI uz iekšējām investīcijām, apliecinājums visās trīs Baltijas valstīs. Spriežot pēc $\hat{\beta}_{LT}$ koeficienta absolūtas vērtības, visbūtiskākais ilgtermiņa izspiešanas efekts ir vērojams Latvijā.

SECINĀJUMI

Ņemot vērā rakstā minētos ekonometrisko pētījumu rezultātus, var formulēt divus galvenos iemeslus, kuri nosaka izspiešanas efekta, ko rada ĀTI uz iekšējām investīcijām, esamību Latvijā un pārējās Baltijas valstīs.

Pirmkārt, kā bija redzams no rakstā minētiem statistiskajiem datiem, pēdējo 10 gadu laikā ĀTI intensitāte Latvijā, kā arī Lietuva ir salīdzinoši zema. Dotās valstis saņem nelielos ĀTI apjomus, kas likumsakarīgi nevar nodrošināt kādu būtisku stimulēšanas efektu.

Otrkārt, kā izspiešanas efekta iemeslu var izvirzīt ĀTI sadalījuma īpatnības. Kā jau iepriekš tika atzīmēts, lielāka daļa no ĀTI Baltijas valstīs tiek uzkrāta pakalpojumu sektorā un uzkrāto ĀTI nozaru struktūra būtiski neatšķiras no kopējo investīciju nozaru struktūras. Tātad ĀTI ieplūst, kas ir pilnīgi likumsakarīgi, tajās pakalpojumu nozarēs, kuras pēdējos gados attīstās visdinamiskāk. Dažas no tām nozarēm Latvijā ir monopolizētās vai tajās trūkst konkurences (telekomunikācijas, gāzes apgāde, degvielas tirdzniecība u.c.), citās nozarēs, kuras ir ārvalstu investoru interesēs, pagājušā gadsimta 90-jos gados vēsturiski bija izveidojusies pietiekami cieša konkurences vide no uzņēmumiem ar vietējo kapitālu (banku, apdrošināšanas sektors, operācijas ar nekustamo īpašumu, tirdzniecība u.c. pakalpojumu sfēras). Un bieži vien ārvalstu kapitāls ieplūstot vietējā tirgū vienkārši izspiež, izkonkurē vai absorbē tos vietējus uzņēmumus, kuri nav pietiekami konkurētspējīgi. It īpaši tas ir aktuāli Baltijas valstīm iestājoties ES.

ĀTI ieplūde Latvijā salīdzinoši reti kad kļūst par stimulu vietējo uzņēmumu papildu investīcijām ar mērķi paaugstināt savu konkurētspēju. Ārvalstu investoru interese pret Latvijas ekonomikas salīdzinoši neattīstīto ražošanas sektoru nav pietiekama. ĀTI apjomu pieauguma tempi

apstrādes rūpniecībā pēdējos gados ir salīdzinoši augsti, taču tas pirmkārt ir izskaidrojams ar zemu starta bāzi, turklāt arī šodien tiek realizēts ļoti maz inovatīvo, augstu tehnoloģiju projektu, kuri ir vērsti uz produkcijas ražošanu ar augstu pievienoto vērtību. Taču tieši ražošanas sektorā ĀTI ieplūde var kļūt par noteicošo izaugsmes katalizatoru un radīt būtisko stimulēšanas efektu uz vietējo uzņēmumu investīcijām.

Tātad galvenais secinājums, kas izriet no iepriekš teikta – ĀTI pozitīvo ietekmi uz kapitāla veidošanas procesiem Baltijas valstīs nevar uzskatīt par aksiomu. ĀTI ieguldījuma kopējā kapitāla veidošanas procesā maksimizācija pirmkārt ir politisks jautājums. Līdz ar to nacionālās investīciju politikas galvenais uzdevums – jaunu stimulu meklēšana ĀTI piesaistei valsts ekonomikas ražošanas sektorā.

LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

1. Agosin M.R., Mayer R. Foreign investment in developing countries: does it crowd in domestic investment? // United Nations (UN) Conference on Trade and Development (UNCTAD), 2000. http://www.unctad.org/en/docs/dp_146.en.pdf
2. Buckley A. International Investment: value creation and appraisal, a real options approach. First edition, Handshojskolens Forlag, Copenhagen, 1998
3. Bosworth B. P., Collins S.M. Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment. Brookings Papers on Economic Activity: 1, Brookings Institution, 1999, pp. 143-69.
4. Desai M.A., Foley C.F., Hines Jr. J.R. Foreign Direct Investment and Domestic Economic Activity. November 2004. www.ncaer.org/Upload/Event/28/MDesai.pdf
5. Ethier W. J. Modern International Economics. Second edition, WW Norton and Company, New York, 1995
6. Hecht Y., Razin A., Shinar N.G. Interactions between capital inflows and domestic investment: Israel and developing countries. www.bankisrael.gov.il/deptdata/mehkar/iser/04/iser_1.pdf
7. Loungani P., Razin A. How Beneficial Is Foreign Direct Investment for Developing Countries? // Finance and Development. A quarterly magazine of the International Monetary Fund. June 2001, Volume 38, Number 2. http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2001/06/loungani.htm
8. Schaffer R. International Business Law and Its Environment. Third edition, West Publishing company, Minneapolis, 1996
9. Soberston B. and Reed G. International Economics, Third edition, Macmillan, London, 1994
10. Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija. 2005.gada jūnijs.

LATVIJAS VALDĪBAS ĪSTENOTĀS FISKĀLĀS POLITIKAS ANALĪZE, LATVIJAI INTEGRĒJOTIES EIRO ZONĀ

Oļegs Tkačevs

Latvijas Universitāte
Ekonomikas un vadības fakultāte
Aspazijas bulvāris 5, Rīga, LV-1050
E-pasts: olegs.tkacevs@bank.lv

Ekspansīvās fiskālās politikas īstenošana ir nevēlama, jo tai ir negatīva ietekme uz tautsaimniecības attīstību. Turklāt valstīm integrējoties vienotās valūtas zonā fiskālā ekspansija kļūst par "citām valstīm kaitējošu". Eiropas Savienības likumdošanā ir iestrādāti fiskālās politikas regulēšanas mehānismi (Līgums par Eiropas Savienību un Stabilitātes un izaugsmes pakts), kas paredzēti eiro zonas stabilitātes nodrošināšanai. Saskaņā ar tiem, budžeta deficīts un valdības parāds nevar pārsniegt 3% un 60% no IKP attiecīgi. Savukārt budžeta strukturālai bilancei, kas neņem vērā makroekonomisko rādītāju svārstību ietekmi uz budžeta ieņēmumiem un izdevumiem, jābūt robežās no -1% no IKP līdz līdzsvarotam vai pārpalikuma stāvoklim.

Šai darbā paredzēts dot īsu Latvijas valdības īstenotās fiskālās politikas vērtējumu, tai integrējoties eiro zonā. Darbs sadalīts četrās nodaļās: *pirmajā* tiks apskatīti ekonomikas teorijas argumenti stingrās fiskālās politikas īstenošanas labā, *otrajā* tiks ieviests budžeta strukturālās bilances jēdziens, *trešā* nodaļa veltīta ES fiskālās politikas nosacījumu īsam aprakstam un beidzot *ceturtajā* dots Latvijas fiskālās politikas novērtējums.

Stingrās fiskālās politikas pamatotība

Plaši tiek uzskatīts, ka stimulējošā fiskālā politika sekmē augstāku privāto patēriņu, veicinot ekonomikas attīstību. Tomēr pastāv objektīvi, ekonomiski pamatoti, apsvērumi fiskālās politikas īstenošanas ierobežošanai. Parasti piemin sekojošus argumentus fiskālās disciplīnas ievērošanas labā:

1) Fiskālās disciplīnas ievērošana paaugstina ekonomisko aģentu uzticību valsts īstenotai ekonomiskai politikai un tādējādi stimulē ilgtermiņa investīciju lēmumu pieņemšanu. Tas veicina tautsaimniecības izaugsmi.

2) Disciplinētās fiskālās politikas īstenošana noved pie zemākām procentu likmēm, kas veicina investīcijas un tādējādi arī tautsaimniecības attīstību.

3) Valdībai ir jāveic ierobežojošā fiskālā politika, lai tā radītu bāzi sakarā ar iedzīvotāju novecošanos nākotnē sagaidāmo budžeta deficītu neitralizēšanai un pārliecinātu potenciālus investorus, ka nodokļi netiks paaugstināti.

4) Ja ekonomiskie aģenti paredz, ka šodien veikto ekspansīvo fiskālo politiku nākotnē kompensēs ierobežojošā fiskālā politika, tad tie novirza papildu radušos ienākumus krājumu veidošanai. Līdz ar to, nedisciplinētā fiskālā politika var nedot tos rezultātus, ko no tās sagaida un pat otrādi novest pie mazāka iekšējā pieprasījuma valstī.

5) Augsts valdības parāds, kas ir fiskālās disciplīnas neievērošanas rezultāts, var radīt valdības spiedienu uz centrālo banku, lai tā veiktu inflāciju stimulējošus pasākumus, tādējādi sekmējot valdības parāda reālās vērtības samazināšanos. Pieredze rāda, ka neilgtspējīga fiskālā

politika ļoti bieži ir bijusi augstas inflācijas viens no galveniem cēloņiem. Interešu konflikts starp centrālo banku un valdību var pasliktināt investoru uzticību valstī veiktai makroekonomiskai politikai. Savukārt, piesardzīga fiskālā politika uzlabo monetārās politikas efektivitāti cenu līmeņa stabilitātes uzturēšanā, kas nenoliedzami paaugstina investoru ieinteresētību kapitāla ieguldīšanā.

Veidojot vienotās valūtas telpu, valstis zaudē iespēju īstenot neatkarīgu monetāro politiku, kas, kopā ar fiskālo politiku, ir viens no diviem galvenajiem ekonomiskās politikas instrumentiem, ar kura palīdzību valsts veic ekonomiku stabilizējošus pasākumus. Fiskālā disciplīna, kas augstākminēto apsvērumu dēļ ir vēlama, tieši monetārajā savienībā kļūst arvien svarīgākā. 1983. gadā, vēl ilgi pirms Eiropas Monetārās Savienības (EMS) parādīšanas, vēl pat pirms slavenā Delora ziņojuma, Ļevins parādīja, ka monetārās savienības ietvaros vienas valsts īstenojamā ekspansīvā politika rada negatīvu ārējo efektu uz pārējām monetārās savienības dalībvalstīm (Levin (1983)), jo fiskālās ekspansijas dēļ palielinās monetārās savienības procentu likme un kļūst dārgākā vienotā valūta. Šādu vienas valsts īstenojamo politiku sauc par „citām valstīm kaitējošo" (beggar-thy-neighbour).

Savukārt monetārās savienības valstīm ir lielāks kārdinājums īstenot stimulējošu fiskālo politiku, jo pievienojoties monetārajai savienībai un zaudējot nacionālo valūtu var aizņemties lētāk, jo izzūd tās vairs neeksistējošās valūtas devalvācijas risks. Līdz ar to rodas nepieciešamība pēc fiskālās politikas koordinācijas monetārās savienības līmenī. Šādas koordinācijas piemērs ir Eiropas Monetārajā Savienībā izstrādātais Stabilitātes un izaugsmes pakts.

Fiskālās politikas vērtējuma indikators

Kā tika parādīts iepriekšējā nodaļā fiskālās disciplīnas ievērošana ir monetārās savienības stabilitātes pamata nosacījums. Bet kas reāli tiek domāts ar jēdzienu "fiskālā disciplīna"? Kas ir tās ievērošanas indikators? Šai nodaļā tiks ieviests *cikliski koriģētās budžeta bilances* jēdziens un izskaidrots tā nozīmīgums valsts īstenotās fiskālās politikas virziena interpretācijā.

Kā zināms, budžeta ieņēmumiem ir izteikts prociklisks raksturs. Nodokļu ieņēmumiem ir augšupejošā tendence tautsaimniecības uzplaukuma gados. Pieaugot iedzīvotāju ienākumiem un patēriņam, valsts iestādes iekasē vairāk nodokļu. Un, otrādi, recesijas periodos, kad ekonomisko aģentu ienākumi samazinās un samazinās to pieprasījums pēc precēm un pakalpojumiem, nodokļu ieņēmumi krītas.

Budžeta izdevumiem arī ir raksturīgs procikliskums, tomēr tas nav tik izteikts. Pret tautsaimniecības attīstības cikliem visjūtīgākie budžeta izdevumi ir bezdarbnieku pabalsti, jo to kopējais apjoms ir tieši saistīts ar bezdarbnieku skaitu, kas palielinās tautsaimniecības lejupslīdes periodos un samazinās tās uzplaukuma gados. Līdz ar to, tautsaimniecības stāvoklim pasliktinoties, budžeta ieņēmumi automātiski samazinās, bet budžeta izdevumi automātiski palielinās, kas nozīmē budžeta bilances automātisko pasliktināšanos. Kāds to var interpretēt kā fiskālo ekspansiju. Pretēji, labāka, nekā prognozēta, budžeta ieņēmumu izpilde, pateicoties augstākiem tautsaimniecības izaugsmes tempiem, automātiski uzlabo budžeta bilanci, kas var tikt interpretēts kā ierobežojošas fiskālas politikas rezultāts. Tomēr šāda fiskālas politikas virziena interpretācija abos gadījumos ir kļūdaina, jo budžeta bilances automātiskā pasliktināšanas jeb uzlabošanās ir *automātisko stabilizatoru* darbības, nevis valdības īstenotās fiskālas politikas, rezultāts. Automātiskie stabilizatori darbojas bez jebkādas valdības iejaukšanās.

Līdz ar to, faktiskā budžeta bilance (budžeta ieņēmumu un budžeta izdevumu starpība) ne vienmēr ir valdības īstenotās fiskālas politikas virziena indikators. Fiskālas politikas virziena noteikšanā ir nepieciešams atdalīt ekonomiskās politikas lēmumu un makroekonomisko ciklu ietekmi uz budžeta bilanci.

Šo ideju var arī atspoguļot grafiski (skat. 2.1. attēlu). Augšupejoša taisne FP atspoguļo parlamentā akceptēto budžeta plānu. Taisnes FP pozitīvs slīpums atspoguļo automātisko stabilizatoru darbību: palielinoties IKP pieauguma tempiem, budžeta bilance uzlabojas. Fiskāla politika, kurai atbilst taisne FP, ir ierobežojošākā par taisnei FP` atbilstošo fiskālo politiku, pie jebkura IKP līmeņa. Ja vienlaicīgi notiek divi notikumi: tautsaimniecības attīstības tempi pieaug un nodokļu likmes tiek samazinātas, budžeta bilance uzlabojas, virzoties, piemēram, no punkta A` uz punktu B`. Analizējot izmaiņas faktiskajā budžeta bilancē mēs varam kļūdaini secināt, ka valdība ir veikusi ierobežojošo fiskālo politiku. Taču tas tā nav. Valdība gluži otrādi ir veikusi fiskālo ekspansiju, samazinot nodokļu likmes (pāreja no taisnes FP uz taisni FP`), bet budžeta bilances uzlabojums ir noticis tīri uz pozitīva makroekonomiska cikla rēķina (virzība gar horizontālo asi).

1. attēls. Fiskālas politikas virziens

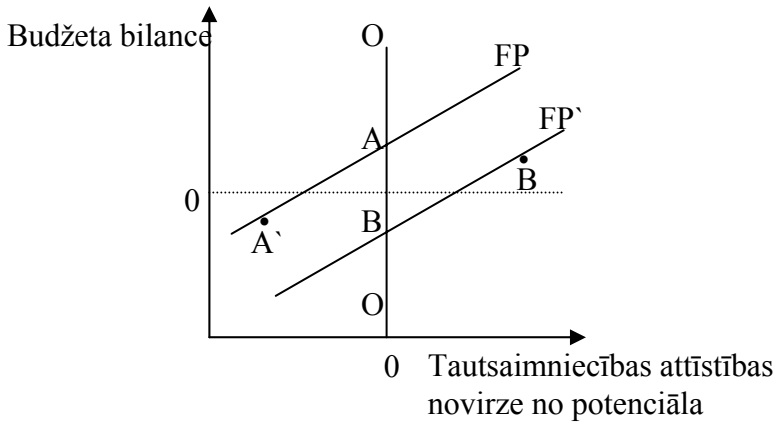

Tātad, lai saprastu kāds ir faktiskais valdības īstenotas fiskālas politikas virziens un atbildēt uz jautājumu vai valdība pieturas pie fiskālās disciplīnas principa, mums ir nepieciešams tāds budžeta bilances indikators, kurš neņemtu vērā tautsaimniecības cikliskās svārstības un to ietekmi. Šāds indikators ir *cikliski koriģēta budžeta bilan*ce (vai budžeta *strukturālā bilance*). Tā ir budžeta bilance, tautsaimniecībai atrodoties savā potenciālajā līmenī. 2.1. attēlā fiskālai politikai FP strukturālā bilance atbilst punktam A un fiskālai politikai FP` tā atbilst punktam B. Kā var redzēt, pat ja valdība pieturas pie fiskālās disciplīnas un veic fiskālo politiku FP ar strukturālo pārpalikumu, budžets var faktiski būt ar deficītu (A`). Tomēr šis deficīts ir tīri ciklisks un nav fiskālas ekspansijas indikators. Pretēji, valdība, kas veic fiskālo politiku FP` ar strukturālo deficītu, var faktiski noslēgt kalendāro gadu ar budžeta pārpalikumu (B`), tomēr tas neliecinātu par tās fiskālo disciplinētību. *Līdz ar to, vienīgais fiskālās politikas virziena indikators ir virzība gar vertikālo taisni OO, t.i. izmaiņas cikliski koriģētajā budžeta bilancē.* Ja valdība pāriet no fiskālās politikas FP īstenošanas uz fiskālās politikas FP` īstenošanu, tad strukturālā bilance pasliktinās (no A uz B) un tas ir ekspansīvas fiskālas politikas indikators.

Interpretējot cikliski koriģētās budžeta bilances izmaiņas ir arī jāpievērš uzmanība tam, kādā stāvoklī atrodas tautsaimniecība. Tas palīdz izdarīt secinājumu par fiskālās politikas pro- vai pretcikliskumu (skat. 2.1. tabulu). Procikliskā fiskālā politika, kad valdība veic fiskālo ekspansiju, tautsaimniecībai atrodoties virs sava potenciāla, var radīt būtiskas problēmas fiskālās politikas ilgtspējas nodrošināšanai.

Cikliski koriģētās budžeta bilances novērtēšanai izmanto dažādas vairāku gadu garumā izstrādātas metodes. To būtība ir sekojoša. Vispirms tiek novērtēta tautsaimniecības attīstības cikla ietekme uz budžeta bilanci. Tad no faktiskās budžeta bilances atņem tās ciklisko komponenti un iegūst cikliski koriģēto budžeta bilanci, kas atspoguļo valdības īstenojamo fiskālo politiku (taisnes FP stāvokli) un palīdz izvērtēt fiskālas politikas virzienu (virzību gar OO taisni).

Ja ir iespējams novērtēt tautsaimniecības attīstības novirzi no potenciāla un budžeta izdevumu un ieņēmumu ciklisko jūtīgumu attiecībā pret to, tad tehniski ir iespējams aprēķināt cikliski koriģēto budžeta bilanci. Līdz ar to, cikliski koriģētās budžeta bilances novērtēšana notiek trijos etapos:

1) tautsaimniecības attīstības novirzes no potenciāla novērtēšana,

2) izdevumu un ieņēmumu cikliskās komponentes aprēķināšana,

3) ciklisko ieņēmumu un izdevumu atskaitīšana no to faktiskām vērtībām, kas tālāk ļauj novērtēt cikliski koriģēto budžeta bilanci.

Tomēr novērtējot strukturālo bilanci ir jāņem vērā tas, ka budžeta ieņēmumu un izdevumu jūtīgums pret tautsaimniecības attīstības cikliem ar laiku var mainīties, ja tautsaimniecībā jeb nodokļu likumdošanā notiek strukturālās pārmaiņas.

	Tautsaimniecības cikliskais stāvoklis	
	Tautsaimniecība atrodas virs potenciāla	tautsaimniecība atrodas zem potenciāla

1. tabula

Fiskālās politikas virziens	Strukturālā bilance palielinās	Pretcikliskā ierobežojošā fiskālā politika	Procikliskā ierobežojošā fiskālā politika
	Strukturālā bilance samazinās	Procikliskā ekspansīvā fiskālā politika	Pretcikliskā ekspansīvā fiskālā politika

Fiskālās politikas virziena un cikliskuma noteikšana

ES fiskālās politikas nosacījumi

Eiropas Savienības fiskālās politikas pamatnoteikumus nosaka Mastrihtas līgums par Eiropas Savienību un nesen pārskatītais Stabilitātes un izaugsmes pakts.

Saskaņā ar Māstrihtas līguma 104. panta 1. punktu ES valsts „izvairās no pārmērīga valsts budžeta deficīta". Atbilstība šim noteikumam tiek vērtēta, pamatojoties uz budžeta deficīta un valsts parāda atbilstošajam atsauces vērtībām (attiecīgi 3% un 60% no IKP).

ES dalībvalstīm ir saistošs Stabilitātes un izaugsmes pakts, kurš:

- precizē kādos gadījumos un ar kādiem nosacījumiem var tikt pārsniegta Līgumā definētā budžeta deficīta 3% no IKP atsauces vērtība un valdības parāda 60% no IKP atsauces vērtība,
- nosaka sankcijas, kuras var tikt piemērotas, ja atsauces vērtības tiek pārkāptas,
- noteic, ka katrai ES dalībvalstij katru gadu ir jāiesniedz stabilitātes (EMS valstīm) vai konverģences (pārējām ES valstīm) programma, kurā ir jādefinē budžeta stāvokļa vidējā termiņa mērķis un valsts budžeta deficīta korekcijas šā mērķa sasniegšanai. Katrai eiro zonas un Valūtas Kursu Mehānisma II (VKMII) dalībvalstij jānosaka vidējā termiņa budžeta mērķis diapazonā no **-1% no IKP** līdz līdzsvarotam vai pārpalikuma stāvoklim cikliski koriģētajā izteiksmē, izņemot vienreizējus un pagaidu ieņēmumu un izdevumu pasākumus, ņemot vērā dalībvalstu „ekonomikas un budžeta stāvokļu dažādību". Ja vidējā termiņa mērķis nav sasniegts valstij tam ir jātuvojas ar ātrumu **0.5% no IKP gadā.** Uzplaukuma gados jāveic lielākā cikliski koriģētā deficīta korekcija, savukārt, gados, kad tautsaimniecības attīstības tempi ir zemi ir atļauts veikt mazāku korekciju,
- uzsver, ka katrai ES dalībvalstij ir jāizvairās no procikliskās ekspansīvās fiskālās politikas.

Latvijā veiktās fiskālās politikas analīze

Sakarā ar iestāšanos Eiropas Savienībā Latvijas valdības īstenotas fiskālas politikas uzraudzība kļūst arvien aktuālāka. Pirmkārt, lai pievienotos eiro zonai ir jāievēro Māstrihtas līgumā norādītie budžeta deficīta un valdības parāda kritēriji, t.i. ir jāievēro politika, kuras mērķis ir augsta līmeņa stabila konverģence. Māstrihtas kritēriju attiecībā uz budžeta deficīta un valdības parāda stāvokli ievērošana ir nepieciešama arī Kohēzijas fonda līdzekļu pieejamībai Latvijas ekonomikai. Otrkārt, pēc nesenas stabilitātes un izaugsmes pakta reformas Latvijai tas kļuva saistošāks.

Kopš 1995. gada, izņemot 1999. gadu, valsts konsolidētā kopbudžeta fiskālais deficīts Latvijā ir bijis zemāks par Māstrihtas līgumā pieļautajiem 3% no IKP (skat. 4.1. attēlu). Fiskālā situācija 1999. gadā atspoguļoja Krievijas krīzes sekas. 2005. gadā Latvijas valsts konsolidētā kopbudžeta bilance otro reizi pēc neatkarības atjaunošanas bija pozitīva, 0.2% no IKP apmērā. Ir vērts atzīmēt, ka Latvija nebija to jauno ES dalībvalstu sarakstā, pret kurām 2004. gadā, uzreiz pēc pievienošanās ES, tika uzsākta pārmērīgā deficīta procedūra. Valstis, pret kurām šī procedūra tika uzsākta ir: Čehija, Slovākija, Polija, Ungārija, Malta un Kipra (skat. att. 4.2.). 2006. gadā saskaņā ar 2005. gada novembrī Eiropas Komisijai iesniegto Konverģences programmu 2005-2008 g. prognozēts budžeta bilances pasliktinājums līdz -1.5% no IKP.

Valsts parāda līmenis Latvijā ir viens no zemākajiem jaunajās ES dalībvalstīs (skat. 4.3. attēlu). 2005. gada beigās Latvijas valsts parāds bija 11.9% no IKP, tādējādi tas vēl joprojām ir ievērojami zemāks par 60% atsauces vērtību. 2006.gadā parāda attiecības pret IKP palielinājums netiek paredzēts (skat. 4.4. attēlu).

2. attēls. Latvijas valsts konsolidētā kopbudžeta bilances atbilstība Māstrihtas kritērijam

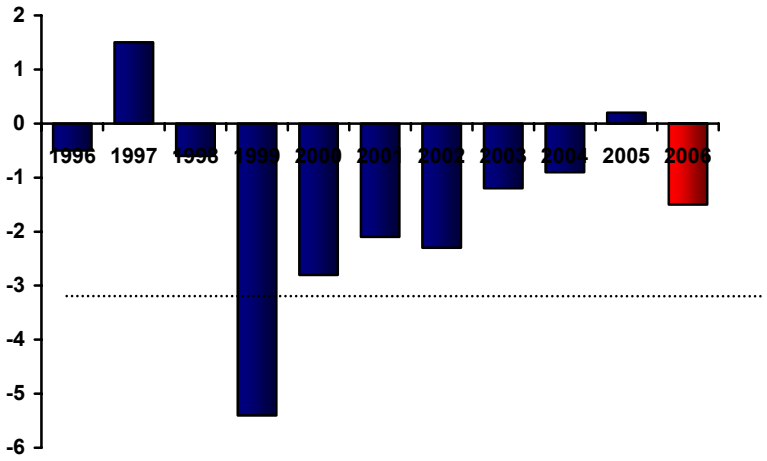

Avots: CSP, 2006. gada prognoze saskaņā ar Latvijas Konverģences programmu 2005-2008

3. attēls. Budžeta bilance jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs 2004. gadā

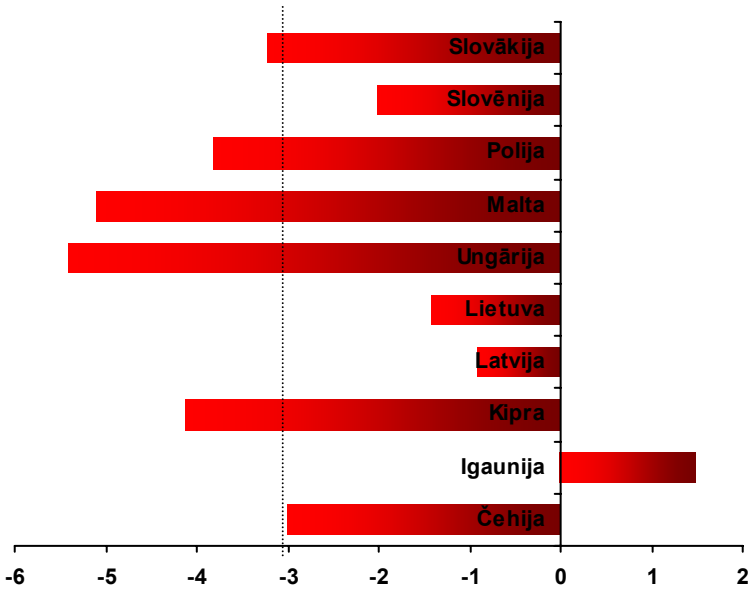

Avots: Eirostats

4. attēls. Valsts parāds jaunajās Eiropas Savienības dalībvalstīs

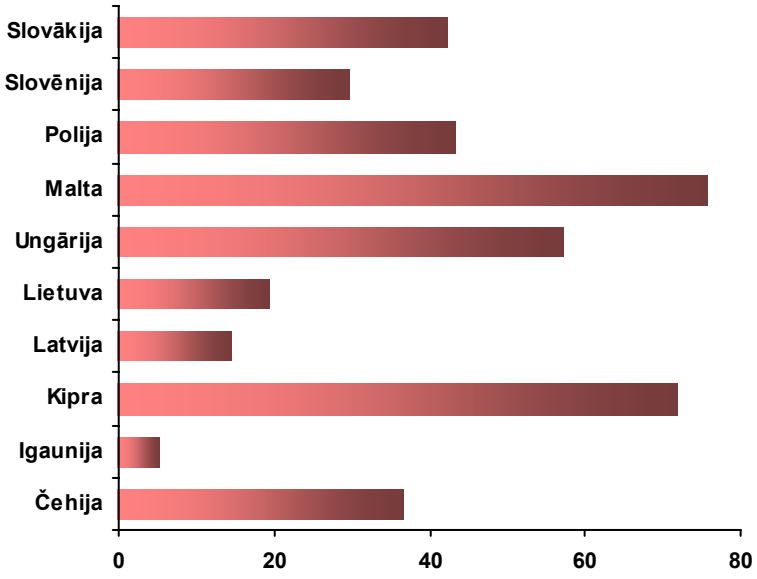

Avots: Eirostats

5. attēls. Latvijas valdības parāda atbilstība Māstrihtas kritērijam

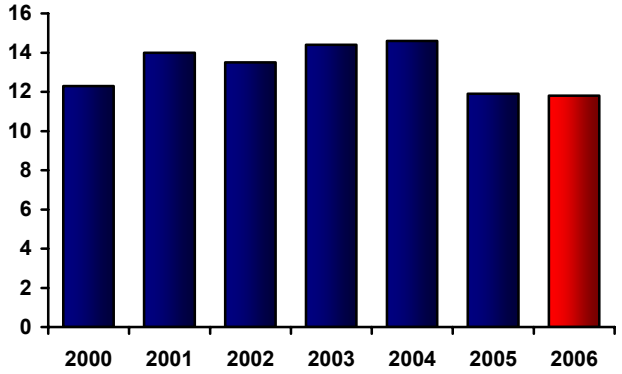

Avots: CSP, 2006.g. prognoze saskaņā ar valdības aizņemšanas plānu

Tomēr kā jau tika atzīmēts lielāka uzmanība ir jāpievērš budžeta strukturālajai bilancei. Budžeta stāvokļa vidējā termiņa mērķa panākšana, t.i. budžeta bilances diapazonā no **-1% no IKP** līdz līdzsvarotam vai pārpalikuma stāvoklim cikliski koriģētajā izteiksmē sasniegšana ir nepieciešama pēc iespējas ātrāk, lai ekonomikas lejupslīdes (tautsaimniecības attīstības tempu samazināšanās) gadījumā, automātisko stabilizatoru darbība netraucētu Latvijai īstenot tās stratēģiskus mērķus: iestāties un veiksmīgi piedalīties EMS. Piesardzīga fiskālā politika ir nepieciešama arī, lai ierobežotu inflācijas spiedienu un mazinātu Latvijas lielo tekošā konta negatīvo saldo.

Novērtējot Latvijas valsts budžeta strukturālo bilanci autors pielietoja OECD metodi, kas pamatojas uz faktiskā un potenciālā IKP starpības aprēķināšanu. IKP potenciālās vērtības tiek novērtētas izmantojot Kobba-Duglasa ražošanas funkciju. 2005.g., līdzīgi kā iepriekšējos divos gados, Latvijas valdība sasniedza vidējā termiņa mērķi budžeta jomā. Budžeta bilance 0.2% no IKP apmērā 2005. gadā, tautsaimniecības atrodoties virs sava potenciālā, nozīmēja arī pozitīvo strukturālo bilanci 0.1% no IKP (skat. 4.5. att.)

6. attēls. Budžeta faktiskā un strukturālā bilance 2000.-2006. gadā

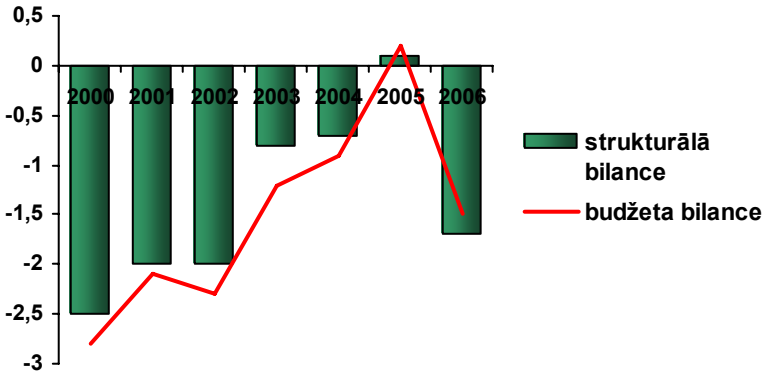

Avots: CSP, 2006.g. prognoze saskaņā ar Latvijas Konverģences programmu 2005-2008; autora aprēķins

Tomēr valdības prognozētais budžeta stāvoklis 2006. gadā liecina par tās vēlmi īstenot prociklisko ekspansīvo fiskālo politiku, t.i. pasliktināt budžeta strukturālo bilanci periodā, kad ekonomika attīstās ļoti strauji un pārsniedz savu potenciālu (skat. 4.6. attēlu). Tieši tagad, kad cenu pieauguma tempi ir visai augsti un tekošā konta bilance ir stipri negatīva, sasniegto rezultātu ir nepieciešams saglabāt, lai neradītu papildu spiedienu uz augstākminētajiem ekonomikas rādītājiem. Šeit tomēr ir jāpiebilst, ka līdz šim Latvijas valdība ir bijusi piesardzīgā savās budžeta prognozēs un panākta budžeta bilance vienmēr ir bijusi labākā par prognozēto. Atliek cerēt, ka arī šogad, neskatoties uz vēlēšanām Latvijas Saeimā, kas Latvijā vienmēr rada spiedienu uz budžeta izdevumiem, valdībai izdosies noslēgt gadu ar pozitīvu budžeta faktisko un strukturālo bilanci.

7. attēls. Fiskālās politikas virziens

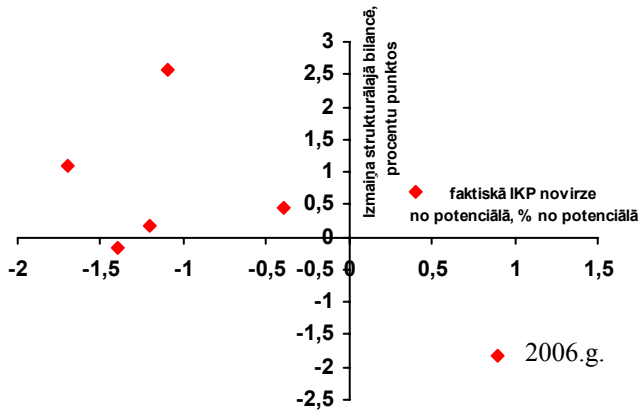

Avots: CSP, 2006.g. prognoze saskaņā ar Latvijas Konverģences programmu 2005-2008; autora aprēķins

Secinājumi

Pēdējos gados Latvijas valdība ir būtiski uzlabojusi valsts budžeta stāvokli, panākot vidējā termiņa mērķi cikliski koriģētajā izteiksmē, kā to prasa ES fiskālās politikas noteikumi. Patlaban Latvijai ir viens no labākiem gan budžeta bilances gan valsts parāda rādītajiem ES jauno dalībvalstu starpā. Tomēr, saskaņā ar Latvijas valdības plāniem, izpaustiem tās izstrādātajā un Eiropas Komisijā iesniegtajā Konverģences programmā 2005-2008.g., 2006. gadā ir paredzēta budžeta strukturālās bilances būtiskā pasliktināšanās. Apstākļos, kad ekonomika attīstās ļoti strauji, procikliski ekspansīvā politika ir visai nevēlama un ir pretrunā ar Stabilitātes uz izaugsmes paktu. Turklāt, stimulējot privāto patēriņu, tā var negatīvi ietekmēt jau tā augsto inflācijas līmeni un stipri negatīvo tekošā konta bilanci.

Latvijas valdībai 2006. gadā ir jāsaglabā sasniegtā sabalansētības pozīcija un pēc iespējas tā ir jāuzlabo.

Literatūras saraksts

1. De Grauwe, P. The Economics of Monetary Integration. - Oxford: Oxford University Press, 1997
2. Grundīza, S.; Stikuts, D.; Tkačevs, O. “Latvijas valsts konsolidētā kopbudžeta cikliski koriģētā balance.” Latvijas Bankas pētījums 5/2005
3. Hansen, J.D.; Wielsen J.U. An Economic Analysis of the EU. – London: McGraw Hill, 1997
4. Latvijas Republikas Finanšu ministrija, "Latvijas Konverģences programma 2005-2008", 2005. gada novembris
5. Levin, J.H. “A Model of Stabilization Policy in a Jointly Floating Currency Area” // Bhandari, J.S.; Putnam, B.H. Economic Interdependence and Flexible Exchange Rates. - MIT Press: Cambridge MA, 1983
6. Noord, P. van den. "The Size and Role of Automatic Fiscal Stabilizers in the 1990s and Beyond." OECD Economics Department Working Paper, No. 230, 2000
7. Ongena, H.; Winkler, B. “Fiscal Policy in EMU” // Artis, M.; Nixson, F. The Economics of the European Union: Policy and Analysis. – Oxford: Oxford University Press, 2001

8. www.csb.lv
9. http://europa.eu.int/comm/eurostat/

Konferences mērķis ir piesaistīt visu valstu jaunos zinātniekus un profesionāļus, lai apspriestu sekojošas prioritāras problēmas:

- Baltijas reģiona valstu nacionālo ekonomiku konkurētspējas problēmas globalizācijas apstākļos;
- Finanšu institūtu, ražošanas sektora un zinātnes loma nacionālās konkurētspējas veidošanā;
- Baltijas reģiona investīciju klimats;
- Baltijas reģiona integrācijas Eiropas Savienībā sociālekonomiskie aspekti;
- Cilvēku kapitāls kā konkurences faktors: Baltijas valstu augstākās un profesionālās izglītības īpatnības un perspektīvas globalizācijas apstākļos;
- Starpreģionālā un starpnozaru kooperācija: priekšnosacījumi un mehānismi;
- Baltijas reģiona valstu (teritoriju) ekonomikas modeļu attīstība un nozaru konkurences perspektīvas.

Konference tiek rīkota sadarbībā ar Latvijas Universitātes Ekonomikas un vadības fakultāti, Daugavpils Universitātes Sociālo zinātņu fakultāti un Transporta un sakaru institūtu. Konferences oficiālās valodas ir latviešu un krievu.

Konferences programmas komisija:

Priekšsēdētājs: **V. Siperkovskis** (“Baltijas Forums”, valdes loceklis)

Komisijas locekļi:

Dr.oec., prof. **E. Dubra** (Latvija, Latvijas Universitāte)

Dr.oec., **L. Grigorjevs** (Krievija, Krievijas Rūpnieku un uzņēmēju savienības Ekspertu institūts)

Dr.Sc.Inz., ass. prof., **I. Jackiva** (Latvija, Transporta un sakaru institūts)

Dr.Hab.oec., prof. **V. Kosidovskis** (Polija, Nikolaja Kopernika universitāte, Toruņa)

Dr.Sc.Soc., ass. prof. **V. Meņšikovs** (Latvija, Daugavpils Universitāte)

Dr.oec., doc., **S. Saksonova** (Latvija, Latvijas Universitāte)

Dr.oec., prof., **J. Saulītis** (Latvija, Rīgas Tehniskā universitāte)

Dr.Hab.oec., prof. **V. Rajangu** (Igaunija, Tallinas Tehnoloģiskā universitāte)

Dr.oec., ass.prof., **G. Rešina** (Latvija, Baltijas Krievu instituts)

SEKCIJA Nr. 1

Rīga, Kr.Valdemara 35

10:00		Konferences atklašana

Moderators: Dr.habil.oec., profesors Wojcieh Kosiedowski

10:10 – 10:25	M. Koževnikova K. Gorbunova	Nodokļu politikas izmaiņu un globalizācijas tendences ietekme uz Latvijas ekonomikas izaugsmes dinamiku.
10:25 – 10:40	M. Smagins	Konsolidētā atskaite kā īpaša mūsdienu grāmatvedības nozare (SFAS un LR likumdošana)
10:40 – 10:55	I. Čurkina	Tiešo ārvalstu investīciju loma Latvijas tautsaimniecības attīstībā
10:55 – 11:10	D. Titarenko	Ārvalstu tiešo investīciju ietekme uz Baltijas valstu tautsaimniecības attīstību
11:10 – 11:25	I. Laurena, V. Siperkovskis	Profesionālās izglītības organizācijas un finansēšanas sistēma: rietumvalstu pieredze un problēmas Latvijā
11:25 – 11:40	E. Pļaskonka	The cultural aspect of social capital in the globalization conditions
11:25 – 11:45		Kafijas pauze

Moderatore: Dr.Ph., profesore Elena Dubra

12:00 – 12:15	R. Sīle	Latvijas lauksaimniecības sektora konkurētspēja pēc Eiropas Savienības paplašināšanā. Mīti un realitāte
12:15 – 12:30	A. Melihovs	Tehnoloģiskais progress Latvijā: Koba-Duglasa ražošanas funkcijas lineārā un nelineārā modelēšana
12:30 – 12:45	M. Czupich	Tehnology parks as a component of national inovation system – Poland's experience
12:45 – 13:00	O. Tkačevs	Valdības īstenotās fiskālās politikas vērtējums, Latvijai integrējoties eiro zonā
13:00 – 13:15	A. Kümpel	Towards sustainable regional development: New institutional economics on its prerequisites and mechanisms
13:15 – 13:30	M. Spriņģis	Ārvalstu investīcijas ietekmējošo faktoru loma Latvijā
13:30 – 13:45		Kafijas pauze

Moderatore: Dr.oec., docente Svetlana Saksonova

13:45 – 14:00	Z. Medne	Ārvalstu tiešo investīciju dinamika Baltijas valstīs
14:00 – 14:15	E. Rībena	Investīju fondu darbība Baltijā.
14:15 – 14:30	A. Runde	Zīmola repozicionēšanas metodoloģija maziem un vidējiem uzņēmumiem Baltijas valstīs
14:30 – 14:45	O. Katalkina	Latvijas mazo un vidējo uzņēmumu pašreizējās situācijas analīze no pievienotās vērtības radīšanas viedokļa
14:45 – 15:00	I. Avotiņš	Kotētu vērtspapīru loma finanšu institūtu un ražošanas uzņēmumu konkurētspējas veicināšanā

15:00 – 15:15	T. Saaļ	Zinātnisko un tehnoloģisko cilvēkresursu atražošana Igaunijā 1995 – 2003 gados, salīdzinājumā ar Latviju, Lietuvu un Ziemeļvalstīm

SEKCIJA Nr. 2

Daugavpils,
Parādes 1, 320

10:00		Konferences atklašana

Moderators: Dr.habil.oec., profesors Nikolais Baranovskis

10:10 – 10:25	I. Petrova	Latvijas reģiona konkurētspējas paaugstināšanas iespējas
10:25 – 10:40	E.Račko	Latvijas finanses atvērto integrācijas procesu apstākļos ES
10:40 – 10:55	A.Čaplinska	Latvijas banku riska menedžments integrējoties Eiropā
10:55 – 11:10	P. Meņšikovs	Konkurences paaugstināšana Latvijas banku sektorā un iespējamās sekas integrācijas apstākļos ES
11:10 – 11:25	N.Selivanova	Zelts kā monetārā rezerve mūsdienu ES banku sistēmā
11:25 – 11:45		Kafijas pauze

Moderators: Dr.oec.,asoc. profesors Andrejs Nikolajevs

11:45 – 12:00	E.Čižo	Transakcijas izmaksu būtība tirgus ekonomikā
12:00 – 12:15	M. Igavens	Rēzeknes uzņēmējdarbības vides raksturojums
12:15 – 12:30	T.Bikovskis	Latvijas ārējā tirdzniecība pēc iestāšanās ES
12:30 – 12:45	L.Amantova	Latvijas reģionālās attīstības un politikas problēmas, principi un mērķi
12:45 – 13:00	E.Apens	Tēzes par bezdarbu kopumā un attiecīgo grupu iesaisti Latvijas darba tirgū
13:00 – 13:15	O.Lavrinenko	Dzīves līmeņa integrālā indikatora izskaitļošanas metodoloģija starpreģionālajā analīzē